

EDEL MONSEN • TORIL B. LYGSTAD

OAHPAHEADDJIBAGADUS

EDEL MONSEN • TORIL B. LYGSTAD

VÁKKIIN 3

Fáddágiha 5.-7. ceahkkái

ČálliidLágádus

INNHold

1. GEALBOULBMILAT	4
2. SISDOALU, BARGOVUGIID JA ÁVDNASIID OPPALAŠGEAHČASTAT	5
3. HÁMÁDAT: OVDABARGU, GIEDDEBARGU JA MAŇNEBARGU	7
4. SIIDDUS SIIDUI BAGADUS	10
s. 3: Ovdasánit	10
s. 6: Oahpástuvvangovva: Dálus	10
Oahppaulbmil	10
s. 7: Ovdageahččaleapmi	11
s. 8: Lohkanteaksta: <i>Vággái</i>	12
s. 9-10: Lohkanteaksta: <i>Vággái</i>	13
s. 11: Diibmoplána	14
s. 12: Bagadusat	14
s. 13: 1. Duohta vai gielis?	15
s. 14: 2. Loga teavstta <i>Vággái</i> ja vástit jearaldagaid	16
s. 15: 3. Vástit lohkan-teavstta jearaldagaid čálalaččat	16
s. 16: 4. Smihttet ja ságastallet!	17
s. 16-18: 5. Giellahárjehusat	17
s. 19-20: 6. Ruossalassánit	19
s. 21-22: 7. Doaimmat vákkis	20
s. 23: 8. Čále cealkaga juohke sárgumii	21
s. 24: 9. Čále cealkaga juohke govvi	22
s. 25: 10. Mat boasttuvuođat leat dain cealkagiin?	22
s. 25: 11. Čále maid don lávet dahkat vákkis/vuovddis	23
s. 26-27: 12. Luonddunamahusat	23
s. 29: 13. Jorgal!	25
s. 30: Mitalus: Badjánehket ja vulget!	25
s. 31-32: 14. Vákkis Sámis	26
s. 33-35: 15. Báikenamat iežat guovllus	27
s. 36: 16. Helikopter mátki vákkis vággái	27
s. 37: 17. Suohkanat	28
s. 38-39: 18. Guđe suohkanis?	28
s. 40-41: 19. Báikenamat vákkiin	29
s. 42-43: 20. Kulturhistorjá	30
s. 44-45: Miessegietti mearrasámi dálle	31
21. Mat leat govain?	31
s. 46-47: Lávlagat: <i>Ols Biera šibihat, Geassesadji dieđán,</i> <i>Njoammil ja rieban</i>	32
s. 48-51: 22. Dálus	33
s. 52-53: Ruossalassánit: Dálus	35
s. 54: 24. Iežan dálle	36
s. 55-56: 25. Muorat	37
s. 57-58: 26. Muorjjit	38
s. 59-61: 27. Lieđit	38

s. 62-63: 28. Biebmo- ja dálkkasšattut	40
s. 64-67: 29. Meahcceeallit	41
s. 68: 30. Maid don dieđát elliid birra?	43
s. 69-70: 31. Lottit	44
s. 71: Teakstabargu: 32. Lohkat, ságastallat ja mitalit	45
s. 71-73: Meahcceskuvla Čáhpuhis	46
s. 74: Meahcceskuvla vákkis	46
s. 75: 33. Čállinbargu	46
s. 75: 34. Ovdanbuktin	47
s. 76: 35. Lihkuhisvuodát ja vigit	48
s. 77-79: 36. Álgoveahkki	49
s. 80-89: Feara mat	50
s. 80: 37. Njálmmálaš hárjehus	50
s. 81: 38. Gos? Galle vákki don dovddat?	51
s. 82-83: 39. Alfabehtaárvádusat	51
s. 84-85: Fuolkkit	52
40. Čále SMS-dieđuid!	52
s. 86: 41. Stašuvndabarggut klássalanjas	53
s. 87: 42. Čorge substantiivvaid!	54
s. 88: 43. Guhtemuš sátni ii heive?	55
s. 88: 44. Njálmmálaš hárjehus	55
s. 89: 45. Loahppaságastallan	55
s. 89-91: 46. Manjegeahččaleapmi	56
5. OLGOBARGU JA GIELLADOAIBMA	57
Mii vuolgit meahcceskuvlii	57
Báikenamat	57
Luonddunamahusat	57
Báikkálaš mitalusat	57
Gohtesadji	58
Dolastallan	58
Lávostallan	58
Biebmu	60
Kulturhistorjá: Boares dálllu	61
Birasohppoláhttu	63
Álgoveahkki	64
Alfabehtabivdu vákkis	66
Ovttasbargogilvu	67
Lávlagat ja stoahkan	70
Murjen	74
Šattut vákkis	74
Duodjeávdnasiid ohcat	75

1. Gealboulbmilat

Dán oahpaheaddjibagadusa oppalaš oasi kapihttalas 7 ovdanbuvttiime tabealla, mii čájeha oahppigihppagiid ja gealboulbmiid ovtastusa Máhttoloktema mielde. Vulobealde lea oppalašgeahčastat mii čájeha gealboulbmiid mat gustojit Dássái 2b ja 3b. Ja vaikko moai VVV:s letne välljen giddet fuopmášumi fágaidgaskasašvuhtii ja sámi kultuvrra iešguđetgelágán beliide, de guoskkahetne máŋga ulbmila, muhto ean buot ovttá vuđolaččat gal. Ulbmiliid masa letne bidjan unnit fokusa *Vákkiin 3:s* leat devkkodahtán čállosiin.

DÁSSI 2B	DÁSSI 3B
<p>Njálmmálaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • guldalit, áddet ja cealkit álkis dieđáhusaid ja bagadusaid • guldalit ja áddet álkis sártnodemiid, máidnasiid ja muita lusaid • jearrat ja vástidit álkis jearaldagaid • oassálastit rollaspealuide ja dramatiseremiidda • lohkat 1000 rádjai ja atnit loguid albmadiid áiggiid ja dáhtoniid <p>Čálalaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • lohkat ja čállit sámi alfabehta • lohkat, áddet ja čállit álkis dieđáhusaid iežas giehtačállangiin • ja boallobeavddis • lohkat álkis teavsttaid, máidnasiid ja mitalusaid ja • báhkkodit • sisdoalu áddejumi • čállit álkis teavsttaid árgabeaivválaš dilálašvuodaid birra <p>Giella, kultuvra ja girjjálašvuhta</p> <ul style="list-style-type: none"> • dovdát dajaldagaid vássánaiggis, dálááiggis ja boahteáiggis sártnodit gielas ja giellasehkkemis • lohkat árvádušaid, sátnevádjasiid ja vitssaid • guldalit ja lohkat sámi máidnasiid ja mitalusaid ja sártnodit sisdoalus • geavahit biepmuide gulli doahpagiid sártnodettiin sámi biepmuid birra • geavahit dábálaččamus sániid mat gullet lagaš bearrašii ja fuolkegoddái 	<p>Njálmmálaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • ovdanbuktit iežas beaivválaš dilálašvuodain dálááiggis, vássánaiggis ja boahteáiggis • mitalit iežas muosáhusaid ja vásáhusaid birra • láhttet iešguđet lágan giellarollain dramatiseremis, lohkamis ja presentašuvnnas • guldalit ja fas mitalit mii lea mitaluvvon • jorgalit sániid, eaŋkalis dajahusaid ja oanehis dajaldagaid • earáiguin gulahallat digitála mediaid bokte <p>Čálalaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • lohkat ja áddet váldosisdoalu muitaleaddji teavsttain • čállit eaŋkalis teavsttaid ja ovdanbuktit daid earáide • geavahit vásihusaid drámás, teáhteriin, filmmain ja sámi tv-programmain iežas teakstaduojs • guldalit ja ođđasit mitalit maid lea gullan • jorgalit eaŋkalis teavsttaid dárogielas sámegillii • geavahit álggolaš riehtačállinnjuolggadusaid • geavahit sátnegirjiid ja digitála sátnegirjiid <p>Giella, kultuvra ja girjjálašvuhta</p> <ul style="list-style-type: none"> • ságastallat sátneluohkáid birra • sojahit muhtin vearbbaid ja substantiivaid • geavahit dábáleamos cealkkašlájain • ságastallat suopmaniid birra ja dovdat muhtin dábálaš sániid eará suopmaniin • áddet ja geavahit loguid gulahallamis nugo hattiid, mihttuid, deattu ja sturrodaga birra • ságastallat praktihkalaš barggu birra • lohkat sámi mánáid- ja nuoraidgirjjálašvuodas ja mitalit sisdoalu birra • guldalit ja ságastallat árbevirolaš sámi mitalanvieruid birra • geavahit digitála reaiduid iežas giellabarggus

2. Sisdoalu, bargovugiid ja ávdnasiid oppalašgeahčastat

Ulbmilat ja oasse-ávdnasat	Oahppanulbmilat: <ul style="list-style-type: none"> Máhttit lohkat álkes teavsttaid meahcceskuvlla birra várís Máhttit mitalit goahtesaji bargguid birra Máhttit vástidit gažaldagaid ja oassálastit ságastallamis meahcceskuvlla birra Máhttit čállit cealkagiid govaide/teavsttaide iežas vásihusaid vuodul Searvat álkes ságastallamii árbevirolaš lávvo-geavaheami birra Dovdat muhtin guovddáš doahpagiid kulturhistorjjá birra Oahppat ollu ođđa sániid sáivaguliin, lottiin, divrriin ja várrešattuin Oahppat ollu ođđa luonddunamahusaid Oahpásmuvvat Sámi geografijai ja sámi-báikenamaide Oahppat mánge ođđa sámi báikenama iežas guovllus 	Oasseávdnasat: <ul style="list-style-type: none"> doaimmat meahcceskuvllas ja vákkis goahtesaji barggut luonddunamahusat báikenamat kulturhistorjá dálus muorat muorjijt lieđit biebmo- ja dálkkasšattut meahccceallit lottit girjjálašvuoha teakstabargu álgoveahkki feara mat 	Giellaoahppa: <ul style="list-style-type: none"> jearransánit gažaldagat go-jearranpartihkalin áigecealkagat: vahkkobeavvit genetiivvas ja diibmu lokatiiva ja illatiiva suopmanerohusat sátneluohtkát: vearbbat, substantiivvat ja adjektiviivvat
Bargovuogit	Lohkat: <ul style="list-style-type: none"> cealkagat čuoččuhusat sátneviđjit govvateavsttat bagadusat bargobihtáide ja spealuide bagadusteaksta: <i>Vággái</i> tabealla: <i>Diibmoplána</i> bagadusat: <i>Hávvarbuvru, Njuoccogáhkut, Sarritmeastu</i> muitalus: <i>Badjánehket ja vulget!</i> govvareportáša: <i>Meahcceskuvla Čáhpuhis</i> artihkkalát: <i>Meahcceskuvla vákkis, Miessegietti mearrasámi dálle, Biebmo- ja dálkkasšattut, Lávus</i> 	Sárgut/ivdnet: <ul style="list-style-type: none"> sárga sáni ja gova gaskka sárga dárogel ja sámegiel sáni gaskka sárgut lottiid ja šattuid ivdnet tevnnega bagadusa vuodul sárgut gova bagadusa vuodul ráhkadit sárggusráiddu 	Guldalit ja hupmat: <ul style="list-style-type: none"> jearrat gažaldagaid vástidit gažaldagaid sártnodit mitalit ođđasit mitalit ovdanbuktit iežas barggu guldalit bagadusaid spealuin guldalit go earát mitalit dahje ovdanbuktet guldalit go jitnosit lohkojuvvo guldalit bagadusaid dramatiseret
	Čállit: <ul style="list-style-type: none"> bustávid mat váilot sátnemoivvis sániid mat váilot cealkagiin sániid ja cealkagiid govaide báikenamaid kárttas ja govaide mátkeruvtto vástádusaid gažaldagaide jorgalit cealkagiid iežas teavstta: beaivegirji, reive, mitalus dahje reportáša 	Lávlagat ja hoahkamat: <ul style="list-style-type: none"> <i>Ols Biera šibihat</i> <i>Geassesaji dieđán</i> <i>Njoammil ja rieban</i> 	Duhkoraddan ja praktihkalaš bargobihtát skuvllas: <ul style="list-style-type: none"> geahččat filmma stašuvdnaoahpahuš¹ ráhkadit šaddočájáhusa iešguđetgelágan sátnoahppanhárjehusat speallat breahhtaspealu speallat bingo viehkát substantiivasáttat-viehkama

>>>

¹ Geahča evttohusa stašuvdnaoahpahušii bargobihtá 37:s ja mielddus 1:s. Teavsttat ja bargobihtát maid leat evttohan bargat stašuvdnaoahpahušas, lea merkejuvvon dáinna mearkkain , oahpaheaddjibagadusas, vai don gii leat fágaoahpaheaddji fuomášat dáid ja sáhttat seastit dákkár bargobihtáid go lea heivvolaš hoidu. Teavsttaid ii gal leat dárbu seastit, lea dušše ovdamunnin ahte oahppit leat lohkan dáid ovdagihti.

<p>Praktihkalaš bargobihtáevttohusat/olgobargoevttohusat meahcceskuvlii:</p> <ul style="list-style-type: none"> • cegget leirra, cahkkehit dola, ráhkadit biepmu • murjet • birasfáktormáđidja • ovttasbargogilvu • praktihkkálaš vuosttasveahkki • guollebivdu • stoahkanaktivitehtat, lávlun ja drama • joavkobargu: alfabehtabivdu • joavkobargu: šaddonamat • joavkobargu: boares dállu
--

<p>Lasse-ávdnasat</p>	<p>Oppalaš mildosat VVV 1-4: Bustávakoarttat Alfabehtabivdui Muitalus: <i>Boradanboddu vákkis</i> Lávlagat ja hoahkamat <i>Váikkiin 1-3</i> Bagadusat Sátnelistu: Álgoveahkki Sátnelistu: Goahtesaji barggut ja doaimmat vákkis Sátnelistu: Kulturhistorjá vákkis Sátnelistu: Luonddunamahusat vákkis Sátnelistu: Málestiit Vástáduskoarttat Duohta vai gielis Bagadus bingospealuide Bagadus sátnoahppankoarttaid geavaheapmái Bagadus labyrintaspelluid Bagadus cealkkabuđaldusaide Bagadus jearaldatkoarttaide</p> <p>Váikkiin 3 mildosat:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Evttohus stašuvnaoahpahussii 2. Njálmmálaš párra-bargobihtá: Oza erohusaid! 3. Njálmmálaš párra-bargobihtá: <i>Gosa rieban áigu?</i> 4. Joavkobargobihtá: Substantiivasáttatgilvu, sirrenbreahtta ja sátnekoarttat 5. Gilvu: Dállu, govvakoarttat 6. Gilvu: Dállu, vástádusárkkat postposišuvnaiguin 7. Birasoahppoláhttu, registrerenskovvi 8. Biegganamahusat 9. Geahččaleapmi <i>Váikkiin 3</i> (dássi 2b) 10. Geahččaleapmi <i>Váikkiin 3</i> (dássi 3b) 	<p>Sátnoahppankoarttat oassefáttáide:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Goahtesaji barggut • Doaimmat vákkis • Luonddunamahusat vákkis 1 • Kulturhistorjá vákkis 1 • Dálus 1: Huksehusat dálus • Dálus 2: Bargoneavvut dálus • Meahccееallit • Oamit/ealut/šibihat • Lottit vákkis • Muorat ja biestagat • Muorjjit • Liedit vákkis • Álgoveahkki 1: Substantiivvat • Álgoveahkki 2: Vearbbat <p>Breahttaspealut:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Vákkis vággái</i> • <i>Váikkiin</i> • <i>Dállolabyrinta</i> (visttit, oamit) • <i>Vuovdelabyrinta</i> (šattut) <p>Bingo:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Meahccebingo</i> (luonddunamahusat, eallit) • <i>Doaimmat vákkis</i> <p>Cealkkabuđaldus:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 4 iešguđet lágan seahtta buđalduskoarttat <p>Jearaldatkoarttat:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Váikkiin 3: Jearaldatkoarttat</i> 	<p>Plánššat (VVV 1-4):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dállu • Lávostallan • Lottit vákkis • Meahccееallit • Muorjjit • Muorat ja biestagat • Liedit vákkis • Urttat ja šattut
------------------------------	---	--	--

3. Hámádat: Ovdabargu, gieddebargu ja maŋnebargu

Dán oahpaheaddjebagadusa oppalaš oasis (gč. kapihtal 10) meroštalaime dan vihtta muttu mat meahcceskuvllas galggašedje leat. Dás giddejetne fuopmášumi dan golmma muddui main ávdnasat leat heivehuvvon dihto fáddái ja ahkeceahkkái, namalassii ovdabargui, gieddebargui ja maŋnebargui, ja bagadetne earenoamážit din geat galgabehtet bargat *Váikkiin 3*. Ohpihii deattastetne ahte buot dát muttut lea deatalaččat čiekŋalitoahppamii, mii maiddáa lea guovddáš áhta [Fremtidens skole/Boahtteáiggi skuvllas](#).

OVDABARGU

Vái oahppit galget buoremus lági mielde ávkašuvvat giella-oahpahas meahcis, de lea ovdabargu skuvllas deatalaš. Moai letne vásihan ahte oahppit sihke árttalaččabut oahppet ja lassin muitet sániid ja dajaldagaid buorebut jus sii meahcceskuvlla veagas ovddalgihtii leat boktán duogášmáhtuset ja áicán maid galget oahppat. Buorre ovdabargu dahká nappo vuđđosa oahppamii ovddosguvlui.

Moai oaivildetne ahte golbma diimmu luohkkálatnjaakti-
teahtat leat áibba uhcimusgáibádus ovdabargui, muhto sáhtta áinnas atnit sakka eanet diimmuid. Diimmut eai galggašii čohkkejuvvot ovttá beaivái, dasgo oahppit galggašedje oázžut dili vuodjudit oahpa diimmuid gaskkas – ja áinnas bargat dainna veaháš ruovttus maid.

Váikkiin 3 álgosiiddut leat oaivilduvvon ráhkkaneapmin din iežadet meahcceskuvlii. Moai letne eastan «bealljemerke-
mis» dihto logu siidduid oahppigihppagis ovdabargui, dasgo meahcceskuvla lágiduvvo iešguđege láhkai iešguđege guovllus Sámis: Muhtin skuvllain leat meahcceskuvllat nugo misge, eará skuvllat ovttasbarget giellalávvguid/giellačoahkkanemiid hárrái, ja fas earáin leat máŋga oanehet meahcceskuvlla beaivelahkin dahje olles beaivin mat leat biđgejuvvon miehtá skuvlajagi.

Dasgo mii Oimmáivákki skuvllas leat várren áiggi meahcceskuvla-
seamet nuppi vahkui maŋŋá go skuvla lea álgán čakčat, de lea mis veaháš uhccán áigi ovdabargui: Dávjá mii eat olle guhkkeli go siidui 15 ovdal go galgat sirdit luohkkálanja olggos. Buot buoremus lea jus sáhtta bargat gitta siidu 20 rádjai, dahje guhkibut bargat, jus lágideami dáfus nu soahpá. Molssaevttolaččat, jus ii galgga leat máŋggabeaivásaš meahcceskuvla ollege, muhto jus galget baicca smávva olgomátkkážat, de sáhtta *Váikkiin 3* iešguđe-
ge fáttáin bargat dan ortnegis go háliida, ja meahcceskuvllas geavahit praktihkalaš aktivitehtaid gihppaga bargobihtáid gaskkas. Ávžžuhetne lihka ahte álgibehtet álgosiidduiguin danin go dát introduserejit dáid iešguđetgelágan fáttáid mat bohtet maŋnelis.

>>>

OLGOBARGU

Olgobargguin oaivvildetne meahcceskuvlla sisdoalu ja praktihkalaš aktivitehtaid meahcceskuvllas. Evttohus diibmoplánii ja doaimmaide mat heivejit *Vákkiin 3* gávdnabehtet ohppiidgirjjis siidu 11. 5. kapihttalis dán oahpaheaddjibagadusas gávdnabehtet guigalusaid ja assábuš govvádus mo sáhttát plánet ja čadahit dáid ja eará aktivitehtaid, vai gielalaččat fidnejit buoremus ávkki meahcceskuvllas. Letne maiddáid váldán mielde sátna- ja dajahusovdamearkkaid mat sáhttet leat ávkkálaččat.

Muitte váldit mielde kámera ja juohkit ovddasvástádusa govve- mis buot aktivitehtaid, dasgo iežaset govat sáhttet maiddáid leat deatalaš oassi maŋnebarggu.

MAŊNEBARGU

Maŋnebargguin oaivvildetne barggu man oahppit barget skuvllas olgoaktivitehtaid maŋŋá. Maŋnebargu lea earret eará organiseret ja systemiseret daid, maid oahppi lea vásihan ja dovddiidan luonddu, ja hárbhallat sániid ja dadjanvugiid maid oahppi lea gullan doppe. Nugo áigeatnu ovdabargui lea sorjávaš meahcceskuvlla rámmafáktoriin, nu lea maiddáid áigeatnu maŋnebargui. Beroškeahttá rámmafáktoriin lea *Vákkiin 3* ráhka- duvvon addin dihtii ohppiide vejolašvuoda bargat buot fáttáiguin mat leat ovdanbuktojuvvon álggahettiin. Guđe muttus iešguđege bargobihtta galgá čovdojuvvot, mearridat don gii leat oahpa- headdji. Moai ean leat nappo «bealljemerken» earenoamáš beliid maŋnebarggu, earret go maŋemuš bargobihtaid maid sáhtta geavahit čoahkkáigeassit maid leat bargan olgun.

Sáhtta diehtelasat bargat gihppaga teavsttaiguin ja bargobihtái- guin vaikko ii leat leamaš meahcceskuvllas, dahje ii leat bargan buot fáttáiguin sámegeallii olgun. Dalle ferte bargat vuđolaččat iešguđetge oassefáttáiguin, danin go ohppiin eai leat seamma ollu referánsačuoggát mat livččii leat jus sii livčče geavahan giela praktihkalaš dilálašvuodain ovdalaččas juo.

Dat lea mearkkašahti ahte mađi eanet oahppit leat bargan fáttáiguin ovda- dahje olgobargomuttus, dađi álkit áddejit maŋnebargomuttu. Oahppit áddejit oahpes áššiid álkibun, ja barget jođáneappot dan sadjái jus áššit leat ođđasat ja váddásut.

Buot diimmuid maŋnebargui ii berre čohkket ovttá dahje guovtti beaivái, dasgo oahppit dárbašit áiggi giedahallat ja vuodjudit oahppanávdnasiid diimmuid gaskka, ja áinnas bargat veaháš ruovttus maid vái ožžot nu buori oahpanbohtosa go vejolaš. Sáhtta áinnas geavahit olles dahje bealle beaivvi maŋnebargui dalá maŋŋá meahcceskuvlabeivviid/fáddábeivviid, muhto ferte

>>>

maiddái várret diimmuid vahkuin das maŋŋá. Olmmáivákki skuvllas mii bargat *Váikkiin 3* fáttáin olles čavčča, áinnas gitta skábmamánui goas nu, dassáži go álgit fáttáin *Skábma ja juovllat*.

Jus lehpēt buktán šattuid vákkis, de sáhttibehtet maŋŋebargomuttu áinnas álgit šattuid systematiseremiin ja ráhkadit šaddočájáhusa ja atnit sihke sámi ja dárú šaddonamaid. Hengejehket plakáhtaid gos olles skuvla oaidná. Viidásat bargun lea bargobihtát girjjis, ja daidda gullelaš sátneoahppankoarttat ja spealut. Teakstabargguid lávet loahppa oasis bargat, danin go dalle leat oahppit ožžon valjis iešguđetgelágan movttiideami/inspirašuvnna ieža čállit: dan bokte ahte lohkat teakstaovdamearkkaid, iežaset meahcceskuvllavásihusaid bokte, ja bargobihtáid ja spealuid bokte. Ohppiid teavsttat leat vuodđun árvvoštallamii mii lea loahpahan oasis maŋŋebargomuttus.

Moai letne maiddái ráhkadan evttohusaid geahččalemiide maid sáhtta geavahit vuodđun čálalaš veardideapmái. Njálmmálaš veardideami sáhtta vuolggabáikin dahkat iešguđetge njálmmálaš bargobihtáin girjjis, ja maiddái áicat ohppiid guldalan návccaid, ja áddejumi ja háleštallama breahhtaspealubargobihtáid okta-vuodas.

Ohppiid mielas lea gelddolaš gullat mo šattut leat geavahuvvon álbmotmedisiinnas, ja otná dutkit sáhttet duodaštít ahte ollu šattuin leat erenoamáš iešvuodát. *Alitdiehpperásis* (Hvittistel) leat buoridanávdnasat háviide, vuolšegeahpedeaddji ja bákčasiid vuostá buorre, ja lea maiddái geavahuvvon leasmái ja loasttarin háviide (gáldu: <http://www.rolv.no/urtemedisin>). Govva: Toril B. Lyngstad.

4. Siiddus siidui bagadus

s. 3: Ovdasánit

Jus oahppit eai leat bargan *Váriin, vákkiin ja vuonain* ovdal, de berrejit geavahit vehá áiggi vuosttas diimmus oahpásmuvvat girjiin:

- Lohkat ovdasáni ovttas – dás leat ávkkálaš ja dárbašlaš dieđut lassi mildosiidda ja ceahkkálastimii.
- Divtte ohppiid geahčadit girji: Makkár fáttáid máhttet juo? Lea go fáttát/siiddut mainna illudat bargat?
- Fuomášahte ohppiid ahte gávdno sámi-dáru sátnelistu buot oassefáttáide girji loahpas.
- Fuomášahte ohppiid maiddái ahte gávdnojit koarttat ja spealut mainna galget bargat, dát buktá movtta ja vuordámušaid.

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- oahpásmuvvat oahpponevvui
- áddet differensierema

s. 6: Oahpástuvvangovva: Dálus Oahppaulbmil

Illustrášuvnnat ja gažaldagat leat oavvilduvvon dego «uksa govken» mii aktivere ohppiid duogášdieđuid. Govva lea *Vákkiin 2* fáttás, ja eanaš oahppit gal dovdet dán illustrášuvnna ja muitet dás ollu sániid ja dajaldagaid.

Govaid geahčadeami oktavuodas soitet oahppit fuobmát ahte sii juo máhttet fáttá birra juoga, ja dát addá máhttindovddu ja hálu eambo oahppat. Oahppit sáhttet áinnas háleštit gova birra páras ovdal čoahkkáigeassima oktasaš joavkkus. Muhtin oahppit soitet máhttit dušše earjkilsubstantiivaid.

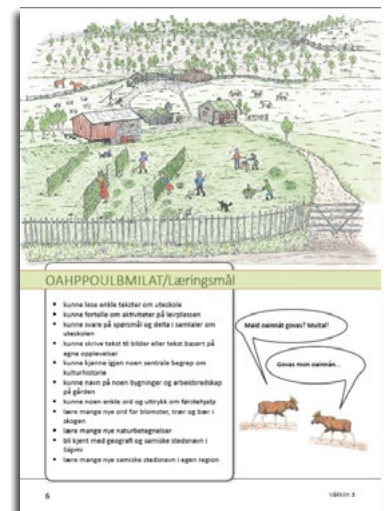
Ovdamearkkat:

Substantiiva: *muorat, meahcci, vuovdi, rásis/suoinnit, dállu, viessu, návet, heasta, gohti, gussa, sávza, nisu, olmmái, riifu, šliipa, liššá, áhci/háše, luodda, gieddi, šillju, ládju*

Cealkagat: *Govas lea dállu. Sii leat dálus. Dállu lea vákkis. Geassebeaivi lea. Sii leat ladjome. Olmmái lea šliipeme liššá. Sii leat áhcume/hášeme. Gusat leat giettis. Šiljus leat muorat. Mánná čohkká rássevovnnas/suoidnevovnnas.*

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- váldit atnui iežas duogášmáhttu
- fuomášit maid galgá oahppat
- beroštišgoahhtit fáttáide mat bohtet

Viidasat geavaheapmi:

Veahkkegažaldat «*Maid oainnát govas?*» ja vástáduš «*Govas mun oainnán...*» addá liibba háleštit vearba sojaheami ja kasusgeavaheami birra, jus háliidat, muhto eat leat deattuhan grammatihka álgo oasis.

Oahppaulbmiliid geahčadat oktasaš joavkku. Jus din skuvla ii galgga geavahit olles *Vákkiin 3'* oahppalázu, de galget oahppit merket makkár ulbmilat sidjiide leat áigequovdil, nu ahte sii dihtet áiddo maid sii galget bargat ja maid galget oahppat.

s. 7:

Ovdageahččaleapmi

Ulbmil ovdageahččalemiin lea vuosttažettiin kártet maid oahppit juo máhtet, muhto sáhtta maidái geavahuvvot «mihtidit» oahpama, danin go *Vákkiin 3* loahpahuvo manjegeahččalemiin.

Ovdal go álgibehtet, de lea dehálaš fuomášuhttit ahte ovdageahččaleapmi ii leat mihkkege gilvvuid ohppiid gaskka, muhto ávkin guorahallat maid juohkehaš máhtta. Dan seammás addit juohkehažžii áddejumi mii sis vurdojuvvo. Ovdageahččaleapmi lea maid oahpaheaddjai ávkin, danin go dát buktá oidnosii ohppiid sátnehivvodaga juohke oassefáttás, ja dán lági mielde leat veahkin oahpaha heivehit.

Oahppit geavahit muhtin áiggi oktagaslaččat gos galget muitit sámegiell sániid ja dajahusaid maid juo máhttet, ja čállet dáid iešguđetlágan osiide. Go oahppit eai máhte šat eanet sámegiell sániid, sáhtta oahpaheaddji cavgilit iešguđet ge dároggiel fáddá sániid, muhto oahppit galget čállit sániid sámegiellii:

Máhtat go don ovdamearkka dihtii ...

- sámegiellnamahusa muhtun dáid murjjiin: *skrubbær/grisebær, krøkebær, jordbær, tyttebær, molte, bringebær*
- sámegiellnamahusa muhtun dáid elliin: *gaupe, bjørn, rein, frosk, elg, jerv, lemen, hare, rev, mus*
- sámegiellnamahusa muhtun dáid muorain: *bjørk, selje, older, osp, rogn, hegg*
- sámegiellnamahusa muhtun dáid liđiin: *blåklukke, ryllik, smørblomst, rødkløver, løvetann, skogsfiol*
- sámegiellnamahusa muhtun dáid luonddunamahusain: *elv, bekk, foss, kulp, skog, eng, dal, utmark, åker*
- sámegiellnamahusa muhtun dáid lottiin: *rype, kjøttmeis, kråke, ravn, gjøk, ørn, trost, skjære, ugle*
- muhtun sámi báikenamaid: Dás lea buoremus jus oahpaheaddji geavaha muhtun namaid ohppiid lagašbirrasis.

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- fuomášit maid ovdal juo máhttet
- mihtidit iežaset máhttu

s. 13: 1. Duohta vai gielis?

Dát bargobihtá gullá lohkanbihtái *Vággái*, ja dás fertejit oahppit smiehtadit ovdal go gávdnet vástádusa. Bargobihtá galgá čálalaččat bargat okto, páras dahje joavkkus.

Dát heive bures vuordinbihtán ohppiide geat jođánit gerget lohkanbihtáin Molssaevttolaččat sáhtá bargobihtá čađahit njálmmálaš joavkogilvun, gos oahppit galget guovttes ja guovttes bargat ovttas teavsta haga. Oahpaheaddji lohká čuoččuhusa, oahppit galget veardádallat lea go čuoččuhus duohta vai gielis. Dan sadjái ahte čállit vástádusa, sáhttet merket rivttes vástádusa bivttascivconin vástáduskortii, maid sáhtá geavahit eará oktavuodain maddái. Juohke joavkkus leat iežaset vástádus koarttat.

Gávnnat vástáduskoarttaid [dáppe](#). Čálit áinnas koarttaid, áinnas assábuš árkkaid ja laminere ovdal válddát atnui.

Čoavddus:

		Duohta	Gielis
1.	Meahcceskuvla lea giđđat.	L	H
2.	Čáhput lea Olmmáivákkis.	Á	E
3.	Oahppit leat meahcceskuvllas njeallje beaivvi.	A	L
4.	Oahppit illudit meahcceskuvlii.	D	I
5.	Oahppit galget nohkkat goađis.	A	E
6.	Skuvlašiljus leat spábbačiekčamat.	L	G
7.	Goahtesajis lea stuorra vanca.	U	O
8.	Meahcceskuvla lea disdagas duorastahkii.	A	E
9.	Sii galget bivdit meara.	V	H
10.	Meahcceskuvllas sii lávejit dolastallat.	T	L
11.	Goahtesadji lea Čearpmatgiettis.	I	A

Čuovddasátni: Háldegoahti**Govva diehtu:**

Vuolimus govva siiddus lea váldon Čáhpuha Háldegoađis, sullii kilomehtera eret Ruovddáš geaidnogažis. Jus geahččalit veahá govvidit jurdagiid, de sáhttet áicat goahtelágan hámiid dákko eatnamis. Gávdnojit márga uldamuitalusa dán báikkis. 30. siiddus leat váldán mielde uldamuitalusa gos dáhpáhus lea dan báikkis nuppebealde joga.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat ja ipmirdit dajaldagaid sisdoalu
- gávdnat dárbbalaš dieđuid seagáš teavsttain
- lohkat ja ipmirdit čuoččuhusaid sisdoalu
- dulkot ja árvvoštallat leatgo čuoččuhusat duođat vai gielis

Molssaektu:

- guldalit, ipmirdit ja dulkot dieđuid

BARGOBIHTÁ
Oppgaver

1. Duohta vai gielis?
Fakta eller feip?

		Duohta	Gielis
1.	Meahcceskuvla lea giđđat.	L	H
2.	Čáhput lea Olmmáivákkis.	Á	E
3.	Oahppit leat meahcceskuvllas njeallje beaivvi.	A	L
4.	Oahppit illudit meahcceskuvlii.	D	I
5.	Oahppit galget nohkkat goađis.	A	E
6.	Skuvlašiljus leat spábbačiekčamat.	L	G
7.	Goahtesajis lea stuorra vanca.	U	O
8.	Meahcceskuvla lea disdagas duorastahkii.	A	E
9.	Sii galget bivdit meara.	V	H
10.	Meahcceskuvllas sii lávejit dolastallat.	T	L
11.	Goahtesadji lea Čearpmatgiettis.	I	A

Jus čuoččáht rivttes bušlávaid, de gávnnat sámi báikkisnema Čáhpuha:

Hvít de samier ráđge bušlávaid, finer du er samit ovdannet i sametagen:

Máhtágo jorgalit nama dárogillit?
Kan du overlatte navnet til navnet?

s. 16: 4. Smihttet ja ságastallet!

Bargobihtá dahko njálmálaččat oktasaš joavkkus. Heive bures ovdalgo olgoskuvlii vulget, vai oahppit leat dihtomielaččat báikenamaide dan guovllus.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- sámibáikenamaid birra háleštit
- fuomášit sámibáikenamaid lagas birrasis
- háleštit sámi muitalanárbevieruid ja eará eahpelunddolaš dáhpa-husaid birra

s. 16-18: 5. Giellahárjehusat

► a) Suopmanerohusat
Sáhttat áinnas álgit bihtáin háleštit luopmána birra:

Jeará ohppiin makkár sámegeihsáni geavahit luopmána birra. Soaitá muhtumat geavahit *láttagat* ja nuppit *luopmánat*?

Háleštehket manain luopmánis leat mánga namahusa, ja áinnas maiddái mii suopman lea. Suopman definerejuvvo dávjá dego hállangiela gielalaš eatnatgeardin muhtun geográfalaš guovlluin, ja gielalaš eatnatgeardi sosiálalaš birrasiin (omd. agi, sohka beali ja seahtu) gohčoduvvo sosioleaktan. Suopmanat bohciidit go olbmot fárredallet, ja giella báidnojuvvo go eará guovllu olbmui-guin servvostallet.

Vaikko vel leage suopmanerohusat, de eai leat erohusat nu stuorrá ahte olbmot eai gulahala guhtet guimmiineaset. Suopman lea dávjá čatnojuvvon identitehtii, ja lea danin dehálaš atnit fuola eará suopmaniidda ja čájeheht daidda beroštumi. Dovddiidit eará suopmaniiguin, lea okta vuohki čájeheht beroštumi earáide, muhto seammás vuohki oahppat synonymaid ja riggu dahttit iežas giela.

Jus oahppit ovdangesset daid eará sámegeihsuopmaniid, ovdamearkka dihtii máttasámegeiela ja julevsámegeiela, de heive bures oanehaččat čilgestit manin dat rehkenastojit sierranas giellan, eaige suopmaniin: Sápmi lea stuorra geográfalaš guovlu, ja dan guovllu siskabealde leat stuorra gielalaš erohusat. Go erohusat šaddet nu stuorrá, de álgit hállat iešguđet lágan gielaide birra. Dát lea dieđusge hui álkis čilgehus, go diehtit ahte dárogiella, ruođagiella ja dánskagiella rehkenastojit iešguđet giellan, vaikko vel mii buoremuddui gulahallat singuin, ja das leat maiddái eará bealit mat bohtet dasa.

Dál heivešii bures namahit veahá sámegeielaidda váldojuohkimiid (gč. omd. <https://snl.no/samisk>), ja siskabealde daid iešguđet giellaguovlluid maiddái gávdnojit iešguđet suopmanat. Gielladutkiin leat iešguđet lágan modeallat mo juohkásit davvisámegeiela suopmanat, muhto mii hállat nuorta- ja oarjesuopmaniid

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- háleštit giela, giellaseaguhemiid ja suopmaniid birra
- fuomášit muhtin sániid eará suopmaniin

4. Smihttet ja ságastallet!
Tenk over og snak sammen!

1. Leatgo sámi báikenamat ieadet siddabáikis?
2. Sáhttitbehtgo olgiet muhtun namaid?
3. Mii lea háld? Leatgo dis báikkáid muhtusat háld birra?

5. Giellahárjehusat
Språkspøsser

a) Suopmanerohusat
Ettsettningstøler

Jurddeleahket ja ságastallet:
Den ghpapags leat čállit geavahan sániid ja dájjádagaid mat guflet dávvuonuošumani. Lehpertgo gávdhan sániid maid ehpot geavet sáddet suopmani? Čállat sániid tabellii, ja lashehket eanet sániid/dájjárvagiid bargadettin ghpapags.

Tenk over og snak sammen!
I denne oppgaven skal du tenke over og snakke sammen om hvilke ord du bruker i egen dialekt? Hvor er det som er forskjellig i dialektene, og hva er det som er det samme i dialektene?

16 VÁIKKIIN 3

birra, ja dasalassin geavahat doahpagaidd nugo durdnossámi, sisriikkasámi ja mearrasámi. Álkis ollisalašoainnu gávnnat dás: <http://kurasa.oahpa.no/2014/11/17/34-10-suopmanat/>.

Gáivuona suopman, man ala dát oahppoláhču lea huksejuvvon rehenastojuvvo oarjesuopmaniin man vuodđun lea sihke mearrá-, Guovdageainnu- ja Gáresavvona suopmanat. Eanet dieđuid davvisámegiell suopmaniid birra gávnnat girjjiis *Davvisámegiela suopmanat* (Maaren Palismaa ja Inger Marie Gaup Eira, Davvi girji 2001).

Viidáset bargu: Leat go oahppit gávdnan sániid gihppagis mat leat earálaganat go iežaset suopmanis? (Ovdamearka: *háldi/gufihtar, nohkkat/oađđit, jearaldagat/gažaldagat, govt/mo, disdat/manjebárga, dadjat/lohkat, siidii/ruktui*).

Tabeallas siidu 17 sáhttet oahppit čállit bohtosiid, ja boahstahttit sániid iežaset suopmaniin, ja vejolaš eará suopmaniin maid sii dovdet. Gáivuona oahppit čállet mihtilmas suopmansániid iežaset suopmanis, gávnnanan dihtii makkár sánit leat seammalágan dáid eará suopmaniid ektui.

Oahppit sáhttet máhccat fas dán siidui manjelaš, čállin dihtii suopmanerohusaid maid fuomášit gihppagis.

► **b)** Čále rievttis jearransániid

Bargobihtá sáhtttá okto bargat, páras, ja heive maid bures ruovttubargun, ja manjelaš sáhttet dan geahčadit ovttas oktasaš joavkkus. Muittut ohppiid ahte jearransániid maid dárbbášit, gávdnojit siidu 14..

Čoavddus:

- **Gos** min lávvu lea?
- **Geas** lea alit lávka?
- **Goas/Manne** mii fertet mannat nohkkat?
- **Makkár** dálki lei ikte?
- **Maid** son dajai?
- **Mii** su namma lea?
- **Masa** don illudat?
- **Mii beivviid/Guhtemuš beavvi** sii vulget siidii?
- **Goas/Manne/Govt** don vuolggát dohko?

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- rivttis jearransáni geavahit

► c) Ráhkát goallossániid

Dás lea ovdamunni oktasaš joavkkut geahčadit ovdamearkkaid ovdalگو oahppit ieža álget bihtáiguin. Ovdamearka čájeha ahte go oktii bidjet guokte substantiivva ráhkadit ovttá ođđa, de dáhpáhuvvá vokálarievdan manjimuš bustávas vuosttas sánis jus sátni loahppá *i:in* dahje *u:in*: *i* rievdá *e:ii*, ja *u* rievdá *o:ii* go goallostat daid nuppiin sániin

Čoavddus:

borranboddu
diibmoplána
eahketbiebmu
goahtesadji

álgoveahkki
meahcceskuvla
skuvlašillju
lohkanteaksta

► d) Kasusgeavaheapmi

Jus oahppit dovdet kasusvuogádaga, de gal lea álki. Sii geat eai leat vel oahppan kasusvuogádaga, sáhttet gávdnat veahki *Vággái* lohkanteavsttas.

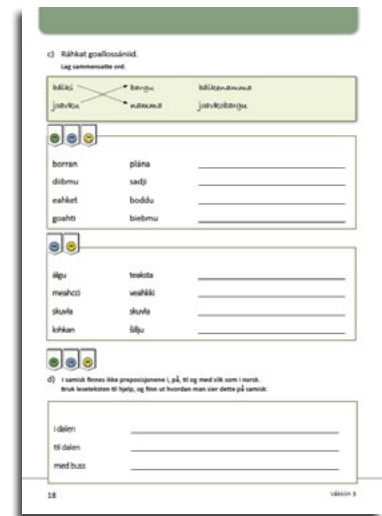

Čoavddus:

i dalen – vákkis
til dalen – vággái
med buss – bussiin

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- oahppat ráhkadit seagáš sániid

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- geavahit rivttes kasusa
- jorgalit dárogielas sámegeallii ovdamearkateavsttaid málle mielde

s. 19-20: 6. Ruossalassániit

Dát bargobihtá gávdno guovtti variánttas gos b)-bargobihtá lea váddásat go a)-bargobihtá. Oahppit geat liikojit dákkár bargobihtáid, ja geat johtilit gerget a)-bargobihtáin, sáhttet áinnas bargat guktui. Buot vástádušat gávdnojit diibmoplánas siidu 11

► a) Čoavddus:

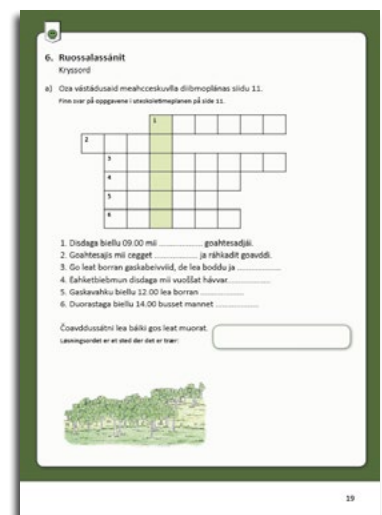

			1V	Á	Z	Z	I	T
2L	Á	V	U					
	3S	T	O	A	H	K	A	N
	4B	U	V	R	R	U		
	5B	O	D	D	U			
	6S	I	I	D	I	I		

Čoavddasátni:
Vuovdi

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- áddet áigedajahusaid
- oahppat sániid ja doahpagiid olgoskuvlla doaimmaid birra
- máhttit lohkat ja viežžat dieđuid tabeallain

► **b) Čoavddus:**

			1	M	U	I	T	A	L	U	S	A	I	D			
	2	B	Á	I	K	E	N	A	M	A	I	D					
		3	Č	E	A	R	P	M	A	T	G	I	E	T	T	I	S
4	B	I	R	A	S	O	A	H	P	P	O	L	Á	H	T	T	U
			5	S	T	O	A	H	K	A	N						
6	E	A	H	K	E	T	B	I	E	B	M	U					
			7	G	E	O	L	O	G	I	I	J	A				
		8	I	Đ	I	T	B	I	E	B	M	U					
9	G	E	A	Đ	G	E	S	T	A	F	E	A	H	T	T	A	
10	N	J	E	A	I	D	I	T									
	11	R	U	O	V	D	D	Á	Š								
		12	S	I	I	D	I	I									

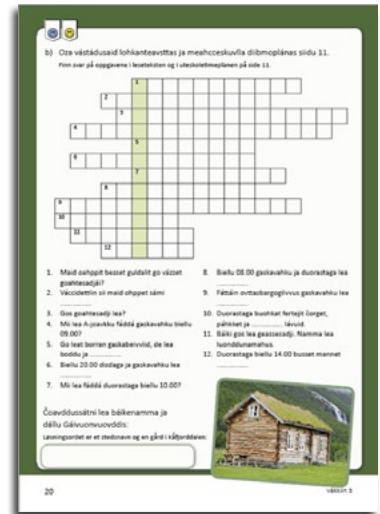
Čoavddasátni: Miessegieddi

Govva diehtu siidu 20:

Govva lea váldon Miessegietti mearrasámi dálus Biertaváris. Dállu lea sullii 1850:s ja lea kulturhistorjjálaš árdnan mii lea okta daid dáluin mat eai boldojuvvon soađáigge. 44. siidus besset oahppit lohkat ja oahppat eanet dálu birra.

Eanet dieđut:

- <http://www.ntm.no/Museumsanlegg/Holmenes>
- <http://sjosamene.nordligefolk.no/arkitektur-og-byggetradisjoner/holmenes/>

s. 21-22: 7. Doaimmat vákkis

► **a)**

Oahppit geat leat aktiivvalaččat geavahan giela olgun, dahje bargan vuđolaččat lohkanbihtáiguin ja diibmoplánain, sin mielas leat dát álkes bargobihtát. Sidjiide leat dát geahččaleapmin ahte leat go oahppan dajahusaid.

Oahppit geain ii leat leamaš vejolašvuohta geavahit giela aktiivvalaččat ovdalaččas, dárbbasit eambo áiggi dán bargobihtái. Sidjiide leat dá vuohki oahppat dajahusaid – ja soitet dárbbasit veahkkeneavvuid (sátnegirjji dahje sátnelistta siidu 93) čoavdit bargobihtá.

Guoigalus: Jus ohppiid mielas šaddá moivvas sárgut sániid gaska, de sáhttet geavahit loguid čujuhit mat gullet oktii, dahje sáhttet sierra ivnniiguin juohke gullelaš dajahusa merket.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- gávdnat dáro ja sámi dadjanvugiid mat mearkkašit seamma
- oahppat vearbbaid mat čilgejit doaimmaid maid sáhttit dahkat olgoskuvllas vákkis

Čoavddus:

sette opp lavvo – cegget lávu
 hente vann – viežžat čázi
 plukke bær – murjet
 tenne bål – cahkkehit dola
 slukke bål – jáddadit dola
 gå på tur – vázzit mátkái
 hente ved – viežžat muoraid
 grille pølser – bassit márfiid
 plukke blomster – čoaggit liđiid
 ta ned lavvo – njeaidit lávu

► b)

Dát bargobihtá lea vehá váddásat danin go ohppiin ii leat dárogiella veahkkegiellan. Sii fertejit addet sániid vai sáhttet bidjat oktii rivttes vearbba ja substantiivva. Oahppit geat leat oahppan grámatihka ja kasusaid birra, sáhttet jurddašallat makkár kasusas substantiiva lea ja manin.

Čoavddus:

sahát muoraid
 cahkkehit dola
 jáddadit dola
 ceaggut lávuidd
 čoaggit murjiid
 čoaggit liđiid
 mannat návehis
 hukset goavddi
 vázzit mátkái
 viežžat muoraid

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- gávdat dáro ja sámi dadjanvugiid mat mearkkašit seamma
- oahppat vearbbaid mat čilgejit doaimmaid maid sáhttit dahkat olgoskuvllas vákkis

s. 23: 8. Čále cealkaga juohke sárgumi

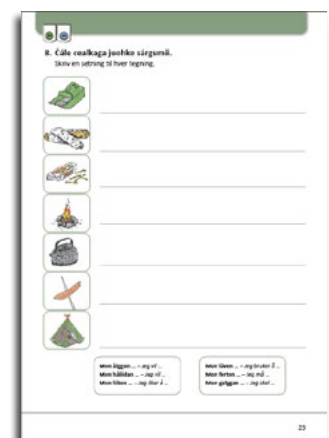
Dán bargobihtás leat illustrašuvnnat maid oahppit soitet dovdat fas jus leat bargan ovdal VVV 1:in ja 2:in. Muhtimat soitet maddái muitit cealkagiid maid čalle illustrašuvnnaide.

Vuolemusas siiddus gávdnorit cealkkaálgagat mat sáhttet veahkin sidjiide geat dan dárbašit, muhto lea dieđusge maddái vejolaš ráhkadit eará cealkkahuksemaid. Sátnelistu siidu 88 lea buorre veahkin.

Bargobihtá sáhtta maid geavahit ságastallat veahkkevearbba birra ja dán doaimma cealkagiin

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- čállit earjalis teavsttaid illustrašuvnnaide
- oahppat mii veahkkevearba lea, ja mo dat váikkuha eará vearbbaide dajaldagas

Čoavddaevttohus:

1. Mon liikon murjet.
2. Mon galgga viežžat muoraid.
3. Mus leat riššat lávkkas.
4. Mon áiggun dolastallat.
5. Gii áigu vuoššat gáfe?
6. Mon liikon bassit márfiid.
7. Mii galgat lávostallat meahcceskuvllas.

s. 24: 9. Čále cealkaga juohke govvi

Dát leat vehá váddásat bargobihtá go ovddit siiddus, danin go oahppit dás ožžot friijavuoda sihke mii guoská sisdollui ja cealkkaráhkadeapmái. Dás ii gávdno fasihtta, ja oahppit sáhttet miellagovahallat ja ráhkadit cealkagiid govaide. Jus dárbbášit veahkki, sáhttet geavahit sátnegirjji dahje sátnelisttu girjji loahpas. Váikko eai galgga go njeallje cealkaga čállit, de áddá dát lihká buori gova ahte ohppiid čállinmáhttu birra. Bargobihtá sáhttá maid čájehit ahte hálddašit go oahppit sátnelisttu vai eai, ja ahte áddejit go ja leat go átnuiváldán grámatihka ja riektá-čállinjuolggadusaid.

Vástáduš evttohus:

1. Son lea čoaggán stuorra sarridiid.
2. Govas lea bárdni. Son lea bivdán guoli jávrris.
3. Nieiddat leat johkagáttis. Sii leat buhtisteame bániid jogas.
4. Oahppi nohkká lávu olggobealde.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- čállit earjalis govvateavsttaid

s. 25: 10. Mat boastuvuođat leat dáin cealkagiin?

Dát bihtá ii leat ruoná mojiin merkejuvvon, muhto jus oahppit bures leat bargan bihtáin 7 ja 8 ovdalgihtii, de sáhttet buohkat geahččalit daid čoavdit. Sátnelista 93. siidus lea buorre veahkki sidjiide geat dan dárbbášit.

Čoavddus:

- Eret viežžat: Mii lávet **bidjat/cahkkehít/jáddadit dola**.
- Eret čorget: Mii lávet **viežžat/luodduť/čuollat muoraid**.
- Eret mannat: Mii lávet **viežžat** čázi jogas.
- Eret cegget: Mii lávet **čoaggit** murjjiid.
- Eret bassit: Mii lávet **čoaggit** liđiid.
- Eret cahkkehít: Mii lávet **vázzit** mátkái.
- Eret njeaidit: Mii lávet **mannat** návehis.
- Eret čoaggit: Mii lávet **bivdit/oaggut** guliid jogas.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- sátneluohkáid birra háleštít ja diehtit mii vearba lea
- lohkat dajaldagaid, ipmirdit sisdoalu, ja gávdnat mii lea boastut

s. 25: 11. Čále maid don lávet dahkat vákkis/vuovddis

Dán bargobihtás galget oahppit relateret vearbbaid maid leat oahpahan alddes ja maid lávejit bargat. Cealkkaálgagiid bajit oasis sáhtta geardduhit mángga gearddi.

Evttohus viidásat bargguin *Doaimmat vákkis fáddái*:

- Sii geat dárbbášit eanet hárbhallat vearbbaid, sáhttet bargat sátneoahppankoarttaiguin *Doaimmat vákkis* ja *Goahtesaji barggut*; okto, páras dahje jovkkožiin. Vuohkečilgehusa gávnnat [dáppe](#).
- Barget bargobihtá 37 siidu 80.
- Speallat biŋgo: *Doaimmat vákkis*. Vuohkečilgehusa gávnnat [dáppe](#).
- Geahča smávva filmmaža (su. 14 minuvtta) nieiddaža birra mii liiko olgoáimmo dillái/meahccásteapmái: <https://tv.nrk.no/serie/manaid-tv-samisk-barne-tv/SAPR64012914/24-09-2014>.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- Čállit earjkalis dajaldagaid mat leat vuodđuduvvon iežaset vásihusaide

10. Mat boasttuvuodat leat dain cealkagiin?
Hva er feil i disse setningene? Sett kryss over verbet som er feil, og skriv et verb som passer bedre på linja ved siden av.

Mi lávet vriežet dole. _____
Mi lávet forget muoraid. _____
Mi lávet mannat dári joga. _____
Mi lávet cegget murjaid. _____
Mi lávet basst lidid. _____
Mi lávet cakkkehht mátkái. _____
Mi lávet njeadit návehis. _____
Mi lávet doagget pulid joga. _____

11. Čále maid don lávet dahkat vákkis dahje vuovddis.
Skriv hva du bruker å gjøre når du er i dalen eller i skogen.

Vuovddis / Vákkis mek láven ...

s. 26-27: 12. Luonddunamahusat

► a)
Sáhtta leat vuogas álggahit bargobihtá bajilčállagiin, danin go ollugiid mielas luonddunamahusat lea váttis áddet sihke sáme- ja dárogillii. Maid mearkkaša sátni? Maid jurddašit go oidnet dán? Máhttet go muhtin sániid mat govvejit luonddu?

Čoavddus:

ája – vannkilde

savvon – kulp, stilleflytende strekning i elv

fielbmá – stilleflytende liten elv eller bekk

gorži – foss

skáidi – landet mellom to elever som møtes

vuovdi – skog

leahki – langsgående senkning/dal

ávži – canyon, trang dal

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- háleštít luonddunamahusaid birra
- oahppat muhtin guovddáš luonddunamahusaid
- dovdat luonddunamahusaid

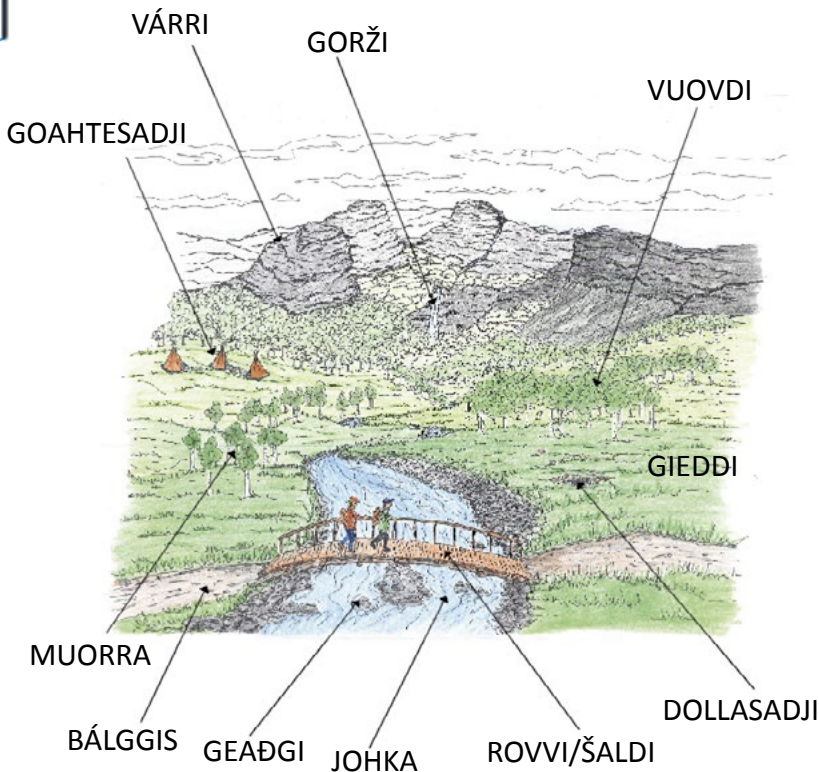
12. Luonddunamahusat
Naturbetegnelser

a) Sárgo rievttis dárogel ja sámegeat luonddunamahusaid okti.
Tegn strek mellom norske og samiske naturbetegnelser som betyr det samme.

stilleflytende elvestrekingning, vannkilde, stilleflytende liten elv eller bekk, savvon, fellbmá, ája, gorži, ávži, leahki, vuovdi, skáidi, langsgående senkning/dal, skog, canyon, trang dal, landet mellom to elever som møtes

► b) **Čoavddus:**

Go bihtáin lea geargan, sáhttet oahppit áinnas mitalit guhtet guoibmáseaset gova birra, jha dale besset seammás válddahit luonddu dan guovllus

► c)

Oahppit geat eai leat oadjebasa sátnelistta geavaheami, fertejit oahpahuvtot dasa ovdalgo bihtáin bargagohtet.

Manjá go bihtáin leat geargan, de lea vuogas háleštit dan birra maid leat «gávnnahan»:

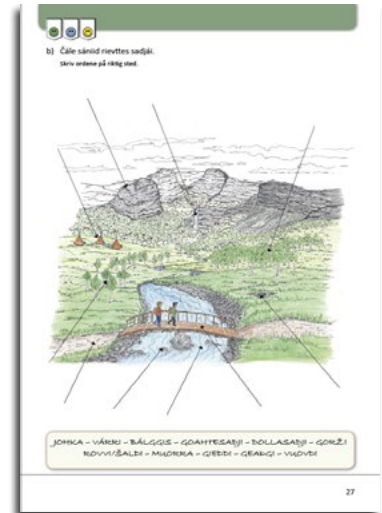
- Mo oaidnit ahte sámegealsátni lea mánggaidlogus?
- Mii lea erohus mánggaid- ja ovttaidlogus?
- Mo lea dat dárogiel ektui?

Čoavddus:

- eng, slette – gieddi, giettii*
- avlang haug – čorru, čorut*
- elv – johka, jogat*
- utmark – meahcci, meahcit*
- kulp – savvon, savvonat*
- åker – bealdu, bealddut*
- innsnevring – ruovddáš, ruovddážat*
- området mellom to elver som møtes – skáidi, skáiddit*

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat ja ipmirdit sániid
- čállit sániid riektá
- njálmmálaččat bagadit luonddu muhtin guovllus go geavahit luonddunamahusaid ja eará heivvolaš sániid

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- sátnelistta oahppat geavahit gávndan dihte eanetloguhámiid
- geavahit álggolaš riektáčállin-njuolggadusaid

▶ d)

Dás lea biddjon sadji čállit sániid sátneráiddu vuollái jus oahppi dan háliida.

Čoavddus:

BEALDUGIEDDIRUOVDDÁŠJOHKASAVVONSKÁIDIČORRUMEAHCCI

bealdu – gieddi – ruovddáš – johka – savvon – skáidi – čorru – meahcci

s. 29: 13. Jorgal!

Dán bihtás ožžot oahppit ávkki das maid leat oahppan luonddu-namahusaid, illatiivva ja lokatiivva vuolde.

▶ a)

Čoavddusevttohus:

Mánát stohket meahcis.

Mun háliidan dabbalis oaggut.

Barta lea dakko gokko jogat gávnnadit.

Mii áigut goržži lusa mannat.

▶ b)

Buđeittat leat bealddus.

Mon galgan murjet čorus.

Čakčat mii viežžat sávzzaid meahcis.

Mánát murjejit giettis.

Evttohus viidáset bargui *Luonddunamahusa fáttáin*:

- Sii geat dárbašit eanet hárnjáneami luonddunamahusaiguin, sáhttet sátnoahppankoarttaiguin bargat *Luonddunamahusat 1* okto, párain dahje smávit joavkkuin. Vuohkečilgehusa gávnnat [dáppe](#).
- Speallet *Meahccebingo*. Vuohkečilgehusa gávnnat [dáppe](#).

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- jorgalit eanekalis sániid sáme-gielas dárogillii
- dovdat ja geavahit luonddu-namahusaid
- ipmirdit álkes kasusgeavaheami

13. Jorgal!
Oversett!

a) Čále dárogilli:
sárv pá sáme:

Mánát stohket vuovdás.
Mon áiggun oaggut savvons.
Barta lea skáidás.
Mii galgat vissit goržži.

b) Čále sámegeilli:
sárv pá sáme:

Potetene er i ákeren.
Jeg skal plukke bær på haugen.
Om høsten henter vi saueve fra utmarka.
Barna plukker bær på enga.

29

s. 30: Mitalus: Badjánehket ja vulget!

Dát teaksta lea vuosttažettiin jurdašuvvon vásáhuslohkamin. Dat mearkkaša ahte oahpaheaddji lohka dahje mitala, ja oahppit guldalit. Dieđusge sáhttet oahppit čuovvut teavstta mielde. Jus teaksta gaggá leat ruovttubihtán, de berre dan čađa mannat skuvllas.

Teaksta heive maddái bures dramatiseremii, vávváteahterin dahje govvaráiddu das ráhkadit. Sáhtta maid geavahuvvot vuodđun stášunoahpahussii (gč. [mielddus 1](#)).

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat ja guldalit mitalusa
- háleštít sámi mitalanárbevieruid birra
- dramatiseremii oasálastit

s. 31-32: 14. Vákkít Sámis

Bihttá alga bajilčálligiin, ja dale áinnas sáhttá ohppiiguin jearrat makkár vákkiid sii dovdet, dahje guđe vákkiin leat fitnan.

Oahppit sáhttet sátnelistta veahkin geavahit siidu 92:s, dahje vel buoret digitála kárta: www.norgeskart.no, dalle ožžot seammás oinnolaš gova gos vákkít leat. Jus oahppit eai dovdda dán neahttasiiddu ovddežis, de berre oahpaheaddji čájehit mo galget ohcat ja stuoridit kárta. Dán bihttá sáhttet bargat párain.

Oahppit sáhttet áinnas bargat c)-bihtá oktan a)-bihtáin, mearkkaša ahte sáhttet muhtun vákkiid sárgut kártii.

► a) Čoavddus:

Tromsdalen – Romssavággi
Burfjorddalen – Buvrovuonvuovdi
Skibotndalen – Ivguvuovdi
Pasvikdalen – Báhčaveaileahki
Manndalen – Olmmáivággi
Reisadalen – Ráisavuovdi

Mattisdalen – Gávvávži
Kåfjorddalen – Gáivuonvuovdi
Tverrelvdalen – Fallijohki
Målselvdalen – Mátlatvuopmi
Dividalen – Dieváidvuovdi

► b)

Dás berrejit oahppit oažžut veahá áiggi gávdnat luonddunama-husaid báikenamain:

vággi – vuovdi – leahki – ávži – johki – vuopmi

Das manjá heive dahkat oktasaš logahallama gos háleštehpēt maid iešguđet luonddunamahusa muitalit báikki birra. Diktēt maiddái sin jurddašit manin muhtun vákkiid gohčodit vággin ja nuppiid fas vuovdin.

► c)

Dás lea oaivil ivdneliántta geavahit, ruoná mainna vákkiid merkejit. Ii vurdojuvvo ahte galget leat nu dárkil, muhto merket gokko muhtun vákkít leat. Báikenamat maid kártii leat bidjan, sáhttet leat vuohkkas vai lea álkit gávdnat gokko muhtun vákkít leat.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- oahppat veaháš Sámi geografijas
- oahppat muhtin báikenama
- oahppat geavahit digitála kárta
- smiehtadit maid báikenamat sáhttet muitalit midjiide

s. 33-35: 15. Báikenamat iežat guovllus

▶ a)

Dán bihtái sáhttet oahppit maiddái geavahit www.norgeskart.no, dahje iežaset gieldda mátkkoštankárтта veahkkeneavvun.

Manjágo listta leat čállán, lea dehálaš bissánastit ja geahčadit daid maid leat gávdnan. Mánjga sajis gávdnojit ollu eanet sámi báikenama go dan maid oahppit leat jurddašan. Leat dávjá ohppiide aha-muosáhus go fuomášit ahte sámegeiella oktii lea leamaš ealli giella, muhtun sajiin maiddái dat giella mii eanemus leamaš anus. Jus eai gávdno sámegeiel báikenamat, de sáhtti-behtet smiehtadit manin dat gis nu leat.

▶ b)

Bihtá sáhtta čovdit okto dahje páras, dahje maiddái joavkobarggus gos jurdda lea gávdnat nu ollu iešguđet lágan luonddunamahusa báikenamain go vejolaš. Joavkkut galget dalle ovdehit guhtet guimmideaseset dan maid leat gávdnan, ja dat joavku gii lea gávdnan eanemus luonddunamahusaid, leat vuoitán.

Jus leat hui ollu sámegeiel báikenama dan guovllus gos dii ássa-behtet, sáhttibehtet ráddjet guovllu omd. dušše iežadet gildii, ja jus leat unnán namat, de sáhttibehtet viiddidit guovllu.

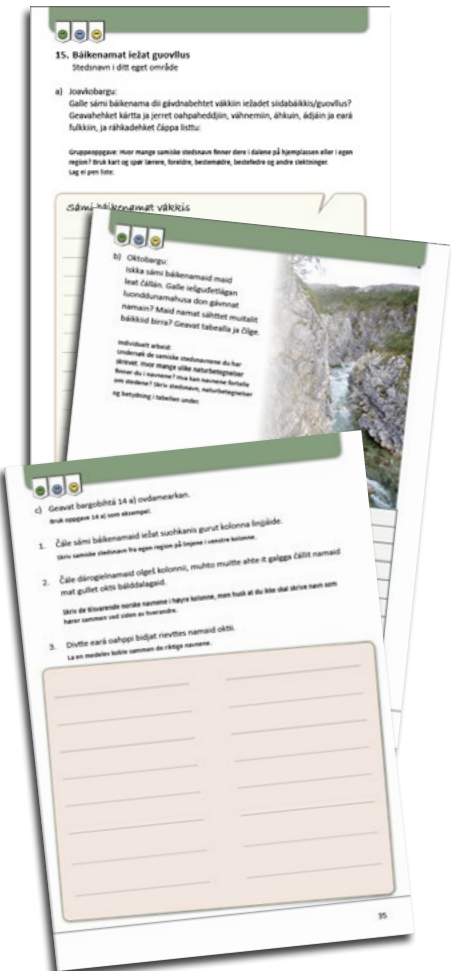

▶ c)

Dás sáhttet oahppit ráhkadit bihtái guhtet guoibmáseaset, ja jurdda lea ahte sii geavahit sámi báikenamaid iežaset lagaš guovllus. Dán bihtás ii leat gáibáduš ahte namat leat čatnojuvvon vákkiide, nu ahte sii leat eanet friddja. (Bihtá 19 lea báikenamaid birra iežaset regiovna vákkiin).

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- oahppat muhtin báikenamaid iežas guovllus
- oahpásmuvvat iežas guovllu geografija
- oahppat ahte báikenamat sáhttet ollu mitalit muhtin guovllu luonddu birra

s. 36: 16. Helikoptermátki vákkiis vággái

a)-bargobihtás galget oahppit ráhkadit jurddašuvvon mátkki ja ráhkadit mátkeruvtto. Dás heive bures kárтта geavahit veahkkin. Makkár kárтта dárbbášit lea dan alde ahte leat go oanehis vai guhkes mátkái ráhkkaneamen.

b)-bargobihtás galget oahppit mitalit mátkkistis birra, ja dás lea buorre vejolašvuohta differensieret. Muhtimiidda lea doarvái dadjat báikenamaid gos leat mátkkoštan, ja earáid sáhtta hástalit illatiivva ja lokatiivva geavahit – ja áinnas maiddái mitalit maid sii barge muhtin dáid báikkiin. Njálmmálaš bargobihtá sáhttet guovttis bargat dahje oktasaš joavkkus.

Bargobihtá heive bures hárhallat guldalit ja maiddái ođđasit mitalit maid leat gullan: Go muhtin oahppi lea mitalan mátkkistis birra, de sáhtta eará oahppi mitalit dan ođđasit:

>>>

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- geavahit kárтта veahkkeneavvun plánen dihte mátkki
- dovddiidit muhtin sámi báikenamaiguin olggobealde iežas guovllu
- geavahit báikenamaid njálmmálaččat go earáiguin báikkiid birra háleštit
- guldalit mii mitaluvvo
- ođđasit mitalit mii mitaluvvo

Ovdamearkka dihtii:

Son lea vuolgán ...

Son lea leamaš ...

Son áigu mannat ... geahččat ...

s. 37: 17. Suohkanat

Dán bihtás besset oahppit oahppat muhtun gielddaid nama:
 a)-bihtás leat váldán mielde namaid Davvi-Romssa gielddain ráhkkaneami dihtii ovdal b)-bihtá mas oahppit bidjet vuodđun iežaset gieldda, ja čállet maddái ránnjágielddaid nama. Eatnašat dárbbasit kárta veahkin.

► a):

Čoavddus:

Kåfjord – Gáivuotna

Lyngen – Ivgu

Storfjord – Omasvuotna

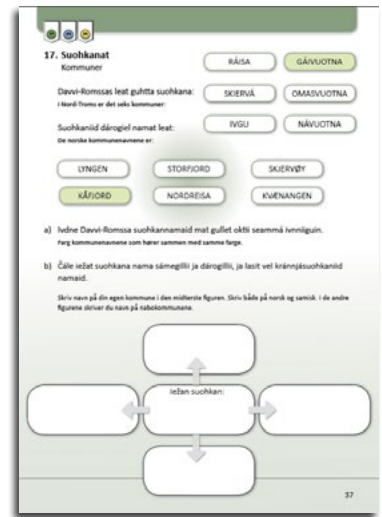
Nordreisa – Ráisa

Skjervøy – Skiervá

Kvænangen – Návuoatna

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- oahppat muhtin suohkan namaid

s. 38-39: 18. Guđe suohkanis?

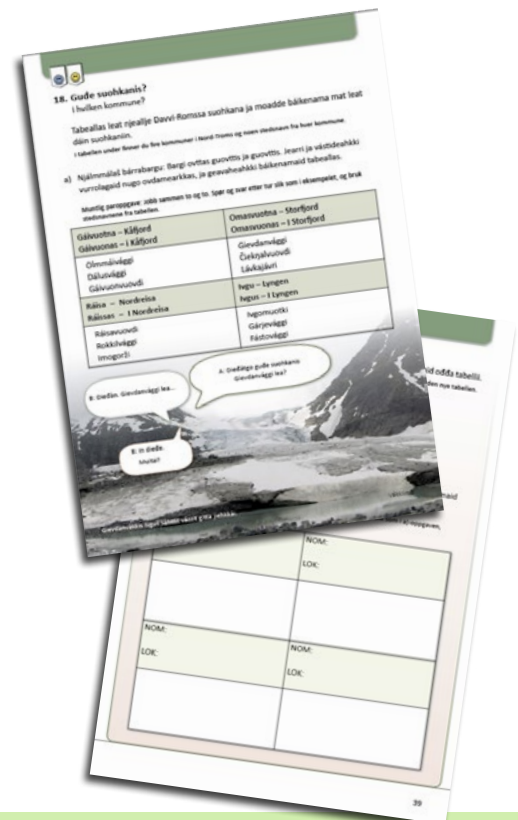
Dán bihtás besset oahppit eanet hárbjehallat geavahit gielddanamaid:

- a)- bihtá doaimmá ovdamearkan ja minsttariin oahppide ovdal go gielddaid ja báikenamaid besset válljet iežaset guovllus go
- b)-bihtá galget barget.

Ohppiide geat eai máhte kásussystema, ferte oahpahit lokatiivva geavaheami ovdal go sáhttet dájna bargobihtán bargat. Muhtimiidda ferte maddái čilget mo ráhkada gažaldagaid go-jearranpartihkkalin.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- oahppat muhtin suohkan namaid
- hárbjehallat geavahit lokatiivva
- hárbjehallat gažadit juo ja ii gažaldagaid
- hárbjehallat vástidit juo ja ii gažaldagaid

s. 40-41: 19. Báikenamat vákkiin

▶ a)

Ruvttá siste leat báikenamat muhtun Davvi-Romssa osiin, ja mánga oahppi bohtet dovdet ollu dáid namain jus ovdal leat bargan VVV:in. Bihttá lea maid jurddašuvvon leat ovdamearkan ja movttiideapmin b) bihttái, mas oahppit galget dán lágan bihttái ráhkadit guhtet guimmiineaseset, muhto dalle fal báikkiin iežaset lagašguovlluin/iežaset regiovnínas.

Čoavddus:

Á	R	B	G	E	I	Š	Š	E	U	V	T
D	Á	L	U	S	V	Á	G	G	I	U	O
U	I	Š	R	O	G	C	B	I	Ž	O	L
O	S	Á	Á	Đ	U	C	U	I	Ž	Š	M
B	A	Č	I	Đ	V	U	V	Č	U	V	M
I	V	U	S	T	U	O	R	Á	T	Á	Á
T	U	S	E	I	O	P	Á	V	G	G	I
Á	O	I	A	B	V	Ŋ	V	K	A	G	V
F	V	Š	T	V	D	I	Ž	K	N	I	Á
F	D	I	N	G	I	E	I	U	G	N	G
L	I	N	U	S	B	I	Ž	S	U	S	G
G	Á	L	G	G	O	J	O	H	K	A	I
I	L	S	K	Á	R	F	V	Á	G	G	I

Čoavddus:

Reisaelva – Ráiseatnu
 Olerdalen – Dálusvággi
 Skibotnelva – Gálggojohka
 Skibotndalen – Ivguvuovdi
 Furuflaten – Vuošvággi
 Reisadalen – Ráisavuovdi
 Mandalen – Olmmáivággi
 Oteren – Čávkkus
 Skardalen – Skárfvággi
 Burfjorddalen (bajimužžas) – Buvrávži

▶ b)

Dás lea oaivil ahte oahppit galget iežaset regiovnína vákkiid namaid geavahit. Jus leat unnán vákkit, dahje unnán sáme-gielnamat gos dii ássabehtet, de sáhttibehtet viiddidit guovllu.

Bihttá ii leat «ruoná mojiin» merkejuvvon sivasgo sáhttá nama leat váttis ruvttá sisa heivehit. Oahppit geat dábálaččat ruoná válljejit ja lea miella geahččalit, sáhttet dan dahket. Fuomáš ahte bihttá gáibida buori struktuvrra, nu ahte jus šaddá menddo váttis oažžut namaid heivet, de eai dárbbas čállit go 3-4 nama.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- oahppat báikenamaid vákkiin

19. Báikenamat vákkiin
 Steddnamat i dalene

A	R	B	G	E	I	Š	Š	E	U	V	T
D	Á	L	U	S	V	Á	G	G	I	U	O
U	I	Š	R	O	G	C	B	I	Ž	O	L
O	S	Á	Á	Đ	U	C	U	I	Ž	Š	M
B	A	Č	I	Đ	V	U	V	Č	U	V	M
I	V	U	S	T	U	O	R	Á	T	Á	Á
T	U	S	E	I	O	P	Á	V	G	G	I
Á	O	I	A	B	V	Ŋ	V	K	A	G	V
F	V	Š	T	V	D	I	Ž	K	N	I	Á
F	D	I	N	G	I	E	I	U	G	N	G
L	I	N	U	S	B	I	Ž	S	U	S	G
G	Á	L	G	G	O	J	O	H	K	A	I
I	L	S	K	Á	R	F	V	Á	G	G	I

Retisaelva _____
 Olerdalen _____
 Skibotnelva _____
 Skibotndalen _____
 Furuflaten _____
 Reisadalen _____
 Mandalen _____
 Oteren _____
 Skardalen _____
 Burfjorddalen (bajimužžas) _____

Skárfvággi ja Muhtuvággi

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- oahppat báikenamaid
- ráhkadit bihttáid earáide

Čoavddus a):

- bivdogahti – jaktgamme*
- geassesadji – seter*
- ládju – slåttonn*
- murjen – bærplukking*
- murren – vedhogst*

- guohtun – beitemark*
- ruvkedoaimma – gruverdrift*
- dálkkasšattut – medisinplanter*
- eatnofanas/johkavanca – elvebåt*
- luottat – stier, kjerreveier*
- čáhcefápmu – vannkraft*

▶ c)

Dás sáhttet oahppit bargat viidásat čoaggit ja čállit eanet sániid mat leat áigeiguovdilát seammá fáttás. Sátnelisttu siidu 89 lea buorre veahkkin.

Lea lunddolaš ahte viidásat bargobihtán oahppit mitalit kulturhistorjjá birra.

Ovdamearkkat:

- Min suohkanis lea ... ja ... dannego ...*
- Mon lean oaidnán ... ja ...*

Evttohus viidásat bargui fáttáin *Kulturhistorjá*:

- Oahppit sáhttet *Kulturhistorjjá* sátneoahpahuskoarttaiguin bargat *Vákkis 1*, okto, páras dahje joavkkuin. Vuohkečilgehusa gávnnat [dáppe](#).
- Fina galledeamen muhtun kulturhistorjjálaš sajiid iežat lagašbirrasis, govvit ja čále daid birra.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- geavahit sátnelistta gávdnan dihte áigeiguovdilis sániid

s. 44-45: Miessegietti mearrasámi dállu
21. Mat leat govain?

Teaksta lea Miessegietti birra, mearrasámi dállu Biertaváris. Sullasaš dálloalut eará sajiin: Bardu bygdetun, Gamslett fiskerbondegård Ivggus, Tørrfoss kvengård Ráissas, Guovda-geainnu gilišillju, Bjørklund gård Báhcaveajis, Labahågården Njávdamis ja Polmak Museumstun/Deanu Musea, Deanus.

Jus dii olgoskuvlla oktavuodas lehpēt galledan muhtun dálloaldu dahje dološ oapmedálu, šaddá dát teaksta buorre geardduhusan sidjiide. Dalle sáhttet sii teavsttain bargat ja čuovvovaš bihtáin iehčanassii, vaikko ruoivttubihtán. Vuogas njálmálaš bihtán sáhtta leat buohtastahttit dieđuid Miessegietti ja muhtun eará oapmedálu dieđuid birra iežaset guovllus.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat ja oahppat álkes fágateavsttaid
- oahppat visttiid ja viesuid namaid boares dálus
- oahppat muhtin bargoneavvuid namahusaid

Jus ehpet leat galledan sullasaš dáluid, dahje hárjehallan sániid ja dajaldagaid dállođu birra olgoskuvllas, de gal berrehpet bargat veahá eanet teavsttain ja čuovvovaš bihtáiguin ovttas.

Fáddá dálлу ja lotnolasealáhusat lea fáddá masa boahit máhccat *Vákkiin 4:s*. Das mii eanet guovdilastit bargobihtáide dálu birra ja mat dasa gusket.

Čoavddus bihttái 21:

1. Heastavovdna
2. Šliipa
3. Buvrrit/áittit
4. Rátnostuolut
5. Bivdoneavvut/bivdosat
6. Gáivo
7. Báلكkut/hingalat

s. 46-47: Lávlagat: *Ols Biera šibihat, Geassesadji dieđán, Njoammil ja rieban*

Ols Biera šibihat gávdno CD:s *Suga, suga*.
Njoammil ja rieban gávdno CD:s *Lávlagat ja luodit*.

Lávlagat lea buorre álgu dálu fáttáin danin go oahppit besset oahppat, dahje geardduhit muhtun ealli namahusa, ja jus háliidit maiddái muhtun vearbba, omd.:

muhkut – á raute
snuhrrat – á snorke
šnjirgut – á knegge, vrinske, gnelle
meahkut – á breke
njávvgut – á mjaue
muollat – á brøle

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahpásmuvvat muhtin sámi lávlagiidda
- guldalit ja oassálastit lávlagiin
- geardduhit ja/dahje oahppat muhtin šibitnamahusaid

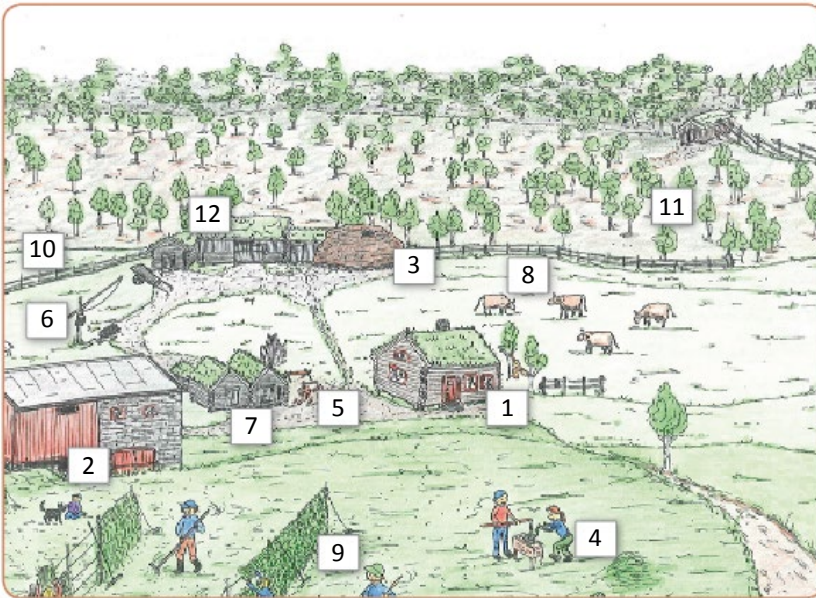

s. 48-51: 22. Dálus

► a)

Eanaš sánit maid oahppit dárbbášit dán bihttái leat ovdehuvvon teavsttas Miessegietti birra. Sii geat dárbbášit eanet veahki, sáhttet geavahit sátnelistta.

Čoavddus:

1. orrunviessu	7. buvrrit
2. návet	8. gieddi
3. návétgoahti	9. áhci
4. šliipa	10. áidi
5. šillju	11. meahcci
6. gáivo	12. láhtu

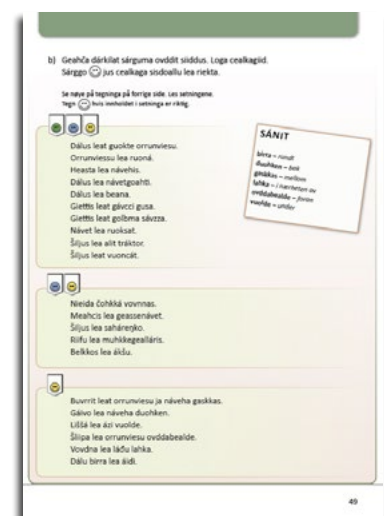
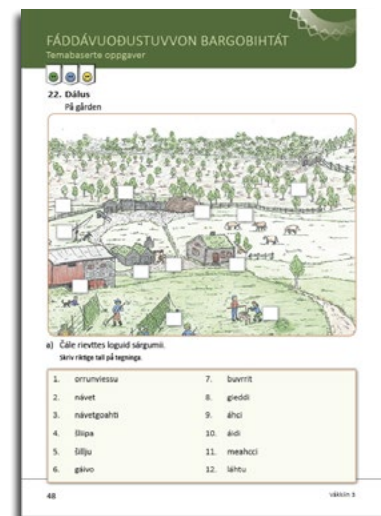
► b)

Go dán bihtá galgá riehta čoavdit, fertejit oahppit lohkat sihke cealkagiid, áddet sisdoalu ja buohtastahttit govain ovddit siiddus.

Rivttes cealkagat leat:*Heasta lea návehis.**Dálus lea návétgoahti.**Dálus lea beana.**Návét lea ruoksat.**Meahcis lea geassenávét.**Šiljus lea sahárenjo.**Belkkos lea ákšu.*

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- namuhit guovddáš substan-tiivvaid dállošiljus
- lohkat ja ipmirdit dajaldagaid sisdoalu
- vástidit čálalaš gažaldagaid
- gávdnat teavstta ja gova mat oktii heivejit
- ivdnet čálalaš bagadusaid mielde
- (háleštit sátneluokkaid birra)
- (oahppat vuodđu adjektiivvaid geavaheami birra: predikatiivva ja attribuhtahámi erohusaid birra)

Buvrrit leat orrunviesu ja náveha gaskkas.

Gáivo lea náveha duohken.

Šliipa lea orrunviesu ovddabealde.

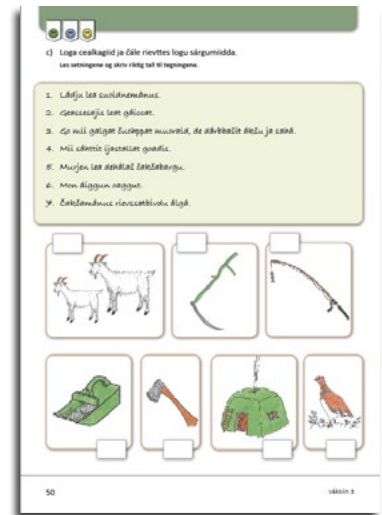
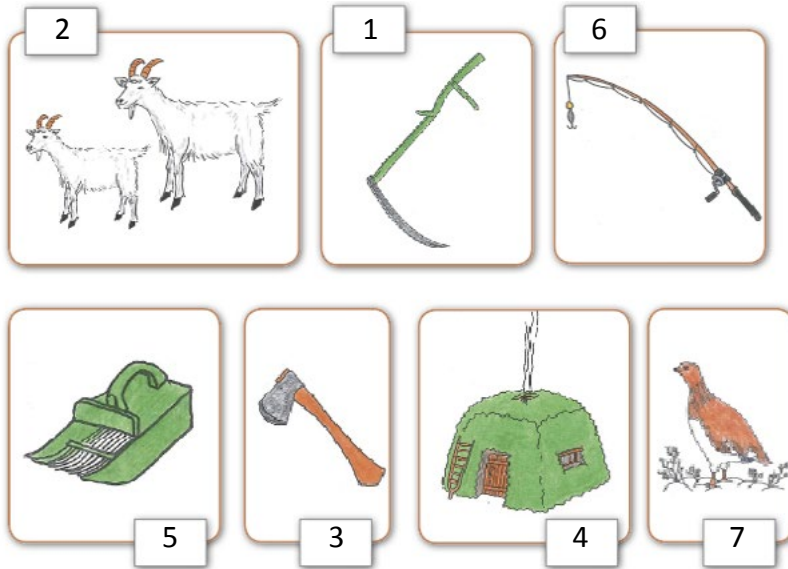
Vovdna lea láđu lahka.

Dálu birra lea áidi.

► c)

Dán bihtás leat eanet lohkanhárjehus. Dás galgá teavstta ja gova gávdnat mat heivejit oktii.

Čoavddus:

► d)

Dán bihtás leat váldán mielde daid iešguđet hámiid ivnniin: Sihke predikatiiva ovttaidlogu, predikatiiva mánggaidlogu ja attribuhttahámi. Sii geat dasa leat láddan, sáhtta singuin čađa mannat daid iešguđet hámiid ovdalgu bihtáin álget.

Viiddidit bihtá:

Bihtá sáhtta viiddidit ja dahkat váddáseppon go dasa goallosta lassibihtá:

Bija sárgá hámiid vuollái mat leat predikatiiva ovttaidlogus.
Bija gearddu hámiid birra mat leat predikatiiva mánggaidlogus.
Bija golmmačiegaga attribuhttahámiid birra.

Manjágo bihtán leat geargan, sáhttet oahppit buohtastahhtit ja digáštallat manne sii leat sárgun nu mo lea dahkan. Oahppit geat jođánit gerget, sáhttet hárjehallat eanet šivihiid válddahalat, guhtet guimmineaset biktasiid dahje dinggaid luohkkálanjas.

s.52-53: Ruossalassániit: Dálus

Bihtás leat guokte váttisvuodadási gos a)-bihttá lea álki, ja b)-bihttá lea eanet hástaleaddji. Dás galget oahppit sihke lohkat, áddet, dulkot ja čállit sániid gávdnan dihtii čovddasáni.

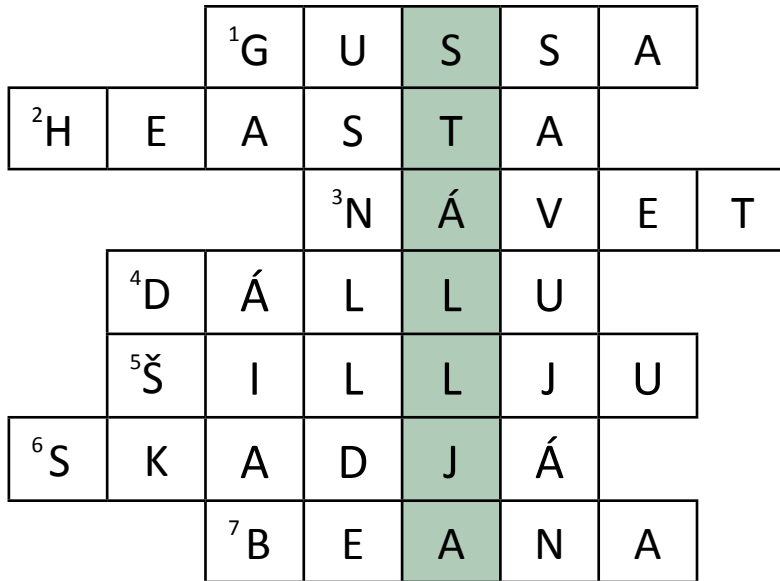
ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat ja ipmirdit dajaldagaid
- geavahit sániid maid oahppit leat oahppan dálus ja elliid birra dálus
- čállit sániid riehta

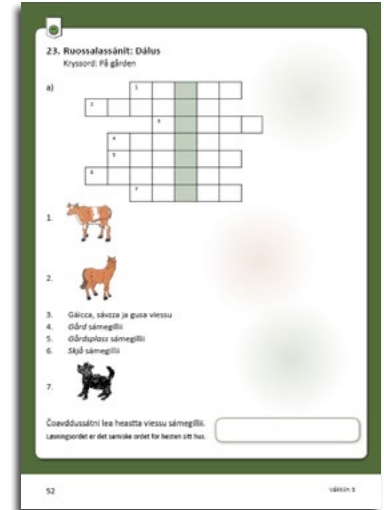

▶ a)

Čovddus:

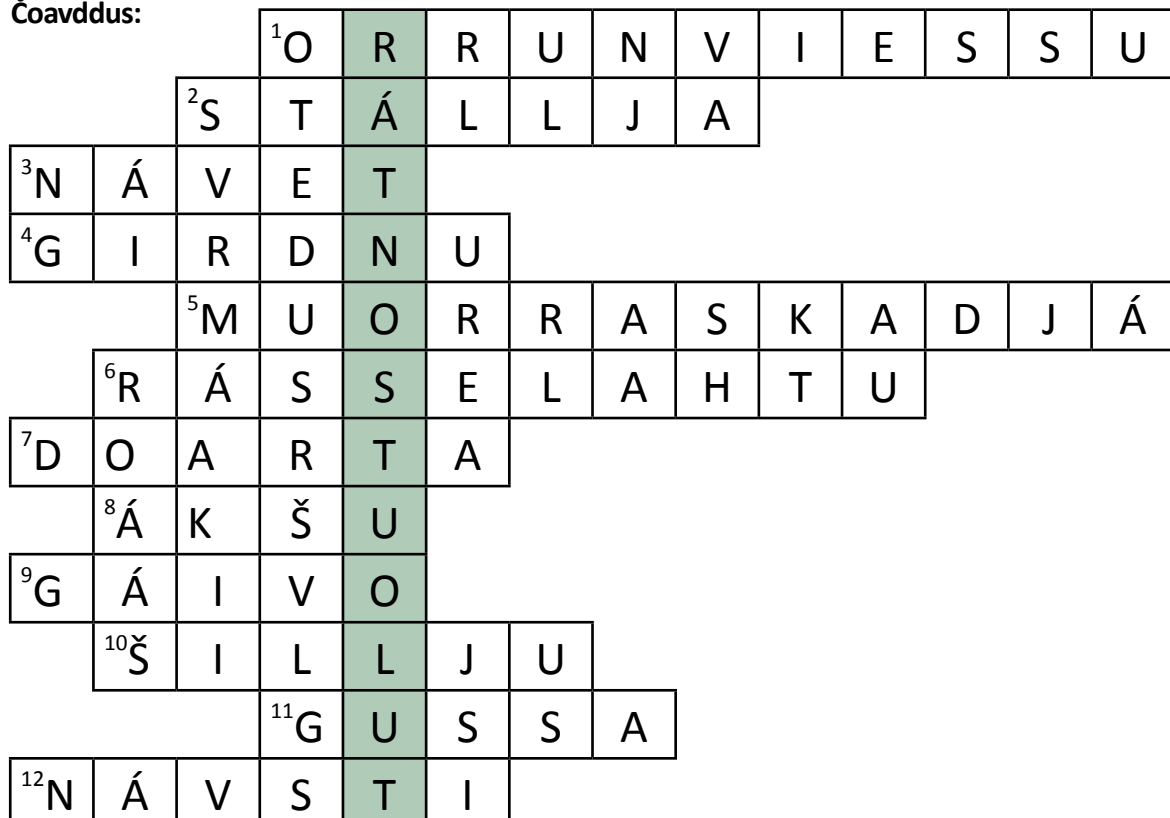

Čovddasáni: Stállja

▶ b)

Čovddus:

Čovddasáni: Rátnostuolut

s. 54: 24. Iežan dállu

Dán bihtás fertejit oahppit geavahit ollu daid maid ovddit siiduin leat oahppan. a)-bihttá lea čálalaš ráhkkanepmi b)-bihttái gos oahppit galget mitalit iežaset dáluid birra guhtet guimmineaset. Lea stuorra ovdamunni jus bures leat ráhkkanan ovdalgihtii, nu ahte sii leat dihtomielačča erohussii go čállagis njuolggá lohket ja go galget mitalit čállaga vuodul. Nieidda govva láddjenmášiinna alde sisdoallá cealkkaálgagiid mat sáhttet leat buorre veahkkin.

Bihtá sáhttá viididit nu ahte oahppit geavahit PowerPointta, dahje eará digitála veahkkenaavvu ovdeheami oktavuodas. Sii sáhttet govaid geavahit oahpes dálus, dahje sáhttet čoaggit govaid internehtas ja ráhkadit iežaset jurddadálu. (Muitet njuolggadusaid go gálduid geavahehpet).

Molssaeaktun sáhttet oahppit bargat párain dahje smávit joavkkuin bihtá čoavdit. Dalle sáhttá digitála čállinávnnas, omd. OneDrive Office 365, leat buorre veahkkeávnnas.

Bihttá sáhttá maiddái leat buorre hárvaneapmi addit guhtet guoibmáseaset dohkálaš rami.

Ovdamearka:

- Maid barggai Tina bures iežas ovdeheamis?
- Leago miige maid Tina sáhttá dahkat buorebut boahhte have?

Evttohus viidáset bargguin fáttáin *Dállu*:

- Bargga sátneoahpahuskoarttaiguin *Huksehusat dálus* ja *Bargoneavvut dálus*, okto, páras dahje smávva joavkkus. Vuohkečilgehus gávnna [dáppe](#).
- Speala *Dállolabyrinth*. Vuohkečilgehus gávnna [dáppe](#).
- Geahča filmmaža gusa birra: <https://tv.nrk.no/serie/manaid-tv-samisk-barne-tv/SAPR65033315/13-06-2016>.
- Geahča filmma sávzzaid birra: <https://tv.nrk.no/serie/manaid-tv-samisk-barne-tv/SAPR65033415/14-06-2016>.
- Geahča filmma spiinniid birra: <https://tv.nrk.no/serie/manaid-tv-samisk-barne-tv/SAPR65033615/21-06-2016>.
- Geahča smávva filmma návetreangga birra: <https://tv.nrk.no/serie/manaid-tv-samisk-barne-tv/SAPR65018215/09-06-2015>.
- Geahča smávva filmma návetdállodoalu birra: <https://tv.nrk.no/serie/manaid-tv-samisk-barne-tv/SAPR64011414/03-09-2014#t=38s>.
- Loga mánáidgirjiid dahje osiid das, ja háleštehkiet sisdoalu birra.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- geavahit sániid ja dajaldagaid dálldoalus
- ovdanbuktit juoga earáide
- guldalit earáid ovdanbuktimiidda
- (geavahit digitála neavvuid)
- (buktit cealkamušaid earáid ovdanbuktimiidda)

24. Iežan dállu
Min egen gård

a) Jurddá ahte dus lea buores dállu. Várrit jurddagaid: *tenk áig et du har en gammel gård, svar på spørsmålene*

1. Mii dálu namma lea?
2. Gos dállu lea?
3. Mat huksehusat leat dálus?
4. Geat orrot du dálus?
5. Mat eilidit dus leat?

b) Mitalit iežat dálu birra eahpáide. *Formel om gårdens din til de andre elevene*

Dállu erit min ja ...
Mii dállu lea kárvonvoddit.
Dállu leat buorit, hávtt ...
Min leat márga ovdit 2 gårdit, 2 headdit.

54 vákkiin 3

>>>

Evttohus:

Bjerke, Ingrid og Berta Styve Lid: *Vulgot Idá ja sávzzaid lusa*. Landbruksforlaget 1997

Olsen Ingunn: *Irina ja sávzzat/Irina og sauane*. Iđut 2000

Rustad, Kjersti Lunde: *Vulgot Greidungii gáiccaid lusa*.

Landbruksforlaget 1993

Rustad, Kjersti Lunde: *Vulgot Ingrid, Juhána ja gusa lusa*.

Landbruksforlaget 1995

Rustad, Kjersti Lunde: *Vulgot Trine, Lásse ja spiinniid lusa*.

Landbruksforlaget 1997

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- (lohkat sámii mánáid- ja nuoraid-girjjálašvuoda ja muitalit sisdoalu birra)

s. 55-56: 25. Muorat**a)**

Sátnegirjehárjehus: Geavat sátnelistta girjji loahpas, árbevirolaš sátnegirjji, dahje digitála sátnelistta.

Čoavddus:

bjørk – soahki, soagit

furu – beahci, beazit

gran – guossa, guosat

hegg – ávža, ávžžat

older – leaibi, leaibbit

osp – suhpi, subit

rogn – skáhpi, skábit

selje – sieđga, sieđggat

b)

Dás välljejit oahppit ieža muorrašlájaid maid háliidit sárgut ja daidda namahusaid čállit.

c)

Dás lea dárogielnamaid muoraid báldii čállán daningo leat vásihan ahte mánnga oahppi eai oainne erohusa daid iešguđet muorrašlájain, eaiđe duođaid máhte daid dárogielnamahusaid ge, nu ahte dás ožžot vejolašvuoda oahppat sihke muoraid dárogiel- ja sámegielnamahusaid.

Čoavddus:

rogn – skáhpi

selje – sieđga

gran – guossa

furu – beahci

older – leaibi

osp – suhpi

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- máhttit ohcat sátnegirjjiis
- oahppat/geardduhit mii lea eanetloguid dovdomearka
- oahppat muhtin muoraid nama-husaid meahcis

25. Muorat
Trær

a) Čále sámiid nominatiiva ovttaid- ja mággasidohkui. Geavat sátnegirji veahkkin. Sárte ordane / nominatiiva entall og flertall. Ersk ordstake til hjelp.

	Entall:	Flertall:
bjørk	_____	_____
furu	_____	_____
gran	_____	_____
hegg	_____	_____
older	_____	_____
osp	_____	_____
rogn	_____	_____
selje	_____	_____

b) Sárggo goibma iešguđetlágan leatta. Čále ja muitat maid leat sárgon. Tegn tre korstegge navn. Skriv og fortell hva du har tegnet.

c) Sárgo rievttas govva ja sámegiel nama ođdis. Tegn trekk mellom bilde og samisk ord som hører sammen.

	rogn	beahci
	selje	guossa
	gran	leaibi
	furu	sieđga
	older	skáhpi
	osp	suhpi

s. 57-58: 26. Muorjjit

▶ a)

Dás gal mánga oahppi máhttet ollu sániid ovdežis, erenoamážit jus lehpet fitnan murjemin ja namaid hárbhallan, dahje jus lehpet VVV:in ovdal bargan. Ankke lea bihtta vuogas geardduheapmi sidjiide geat dan dárbbašit, ja addá ohppiide buori dovddu geat sániid máhttet.

Čoavddus:

1. Jonjat
2. Sarridat
3. Jierehat
4. Skáhpemuorjjit
5. Čáhppesmuorjjit
6. Váramat
7. Ehtemasat/eartabissut

▶ b)

Vástádusevttohus:

- Čáhppesmurjjiin mii sáhttit ráhkadit sávttá.
- Jonjain mii sáhttit ráhkadit measttu ja stállosovtta.
- Váramiin mii sáhttit ráhkadit measttu ja sávttá.
- Eananmurjjiin mii sáhttit ráhkadit measttu, smoohtie ja lákcagáhkku.
- Jierehiin mii sáhttit ráhkadit dilddi, measttu ja jienja.
- Čáhppesjerehiin mii sáhttit ráhkadit sávttá, dilddi ja gáhkuid.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahppat muhtin muorji namahusaid
- čállit namahusaid riehta

s. 59-61: 27. Liedit

Jus dis lea leamaš šattut fáddán olgoskuvllas, ja soaitá lehpet šaddočájáhusa ráhkadan, de sáddá dát álkkes bihtta. Jus nehpet, de sáhtta mángasii leat váttisin, ja dalle bohtet plánššat bures veahkin.

Bihtás leat válljen mielde váldit sihke dárogiel- ja sámegiellá šaddonamahusaid, go leat oaidnán ahte oahppit eai leat daid dárogiellamahusaide ge sikkar.

▶ a)

Čoavddus:

- rød jonsokblomst/hanekam – ruksesrássi
 blåkklokke – biellorássi
 hvitblattistel – alitdiehpperássi
 skogstorkenebb – boaresgállarássi
 smørblomst/engsoleie – fiskesrássi
 snøsøte – alitnásti

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahppat muhtin šattuid namahusaid
- lohkat, dovdat ja čállit šattuid namahusaid
- sárgut rásiid

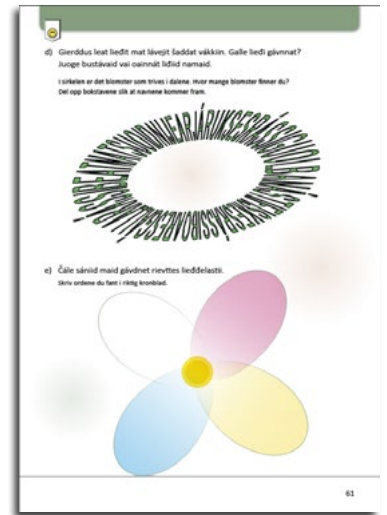
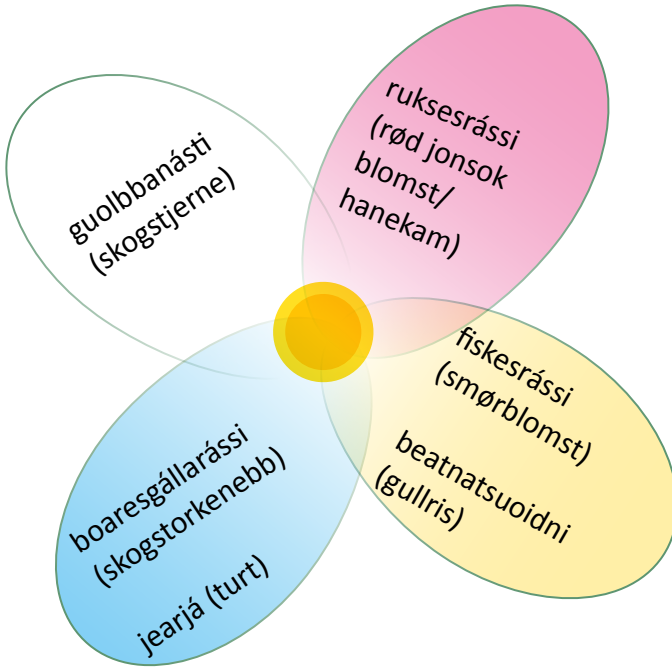

▶ e)

Dán bihtás fertejit oahppit diehtit vel lassin makkár hámit liðiin leat.

Čoavddus:

s. 62-63: **28. Biebmo- ja dálkkasšattut**

Dán bihtás besset oahppit dovddiidit muhtun árbevirolaš borramuš- ja dálkkasrásiin.

▶ a)

Mán-gasa mielas vár-ra orru dát bihtá ollu váddáset go dan maid duođaid lea. Oahppit eai dár-bbaš ádde-but dan sáme-giel-teavstta gávdnat makkár teaksta gullá makkár gov-vii, álle-juv-von/ buoiddes sátni lea doarvái. Muhtun ohppi-id berre liikká hástali-t lohkat dan sáme-giel-teavstta, vai fuomášit ahte sii ádde-jit veahá sis-doal-us vaikko vel eai ádde-ge buot sáni-id. Dat lea mávssolaš vásá-hus mii maiddái guoská eará teavst-taid ektui.

▶ b)

Mii leat válljen mielde váldit dárogiel-teavstta dainna jurdagiin ahte buot oahppit, beroš-keah-tá giellamáhtus, galget beassat veahá oahppat luonddu rig-goda-gaid birra.

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- oahppat veaháš borramuš- ja dálkkasrásiid birra meahcis
- gávdnat teavstta ja gova mat oktii heivejit
- gávdnat ja buohtastahttit dáro- ja sáme-giel-teavstta mii mearkaša seamma

▶ c)

Čoavddusevttohus:

Miehtaskáhčiris lea ollu C-vitamiidna.

Boska lea sihke biebmo- ja dálkkasšaddu.

Sámit vušše rássemielkki jearjjás.

Mii sáhttit ráhkadit deaja moninvuolppus.

Mii sáhttit bidjat moninvuolpolásttaid loasttarin háviide.

Galgatgo bidjat moninvuolppu saláhtii?

Leatgo juhkan rássemielkki ráhkaduvvon jearjjás?

Mii sáhttit suoskat boskka golgodávdda vuostá.

Eadni lea ráhkadan sávta miehtaskáhčiris.

Evttohus viidáset bargui fáttáin Šattut:

- Bargga sátneoahpahuškoarttaiguin *Muorat ja biestagat*, *Muorjjit ja Liedit* vákkis okto, páras dahje smávit joavkkus. Vuohkečilgehusa gávnnat [dáppe](#).
- Speala *Vuovdelabyrinthta*. Vuohkečilgehusa gávnnat [dáppe](#).
- Čoakke ja deatte šattuid. Ráhkát čájáhusa dáro- ja sámegiellamahasain.
- Dovddit neahttasiiduin <http://www.calliidlagadus.org/web/index.php?sladja=48>. Dás sáhttibehtet gávdnat šattuid namahasaid sámegillii.

s. 64-67: 29. Meahcceeallit

▶ a)

Dát bihtá orru leat álki sivasgo mángga oahppi mielas máhttet sii sániid ovddežis, erenoamážis go leat *VVV:in* ovdalis bargan.

Mii leat váldán dan mielde geardduheapmin, muhto maiddái ahte oahppit galget oažžut dovddu ahte sii duođaid máhttet veahá sámegiela.

Cavgil jus orrot leamen váddá: Fuomásehket guđe guvlui njoammilat simpot.

Čoavddus:

NJOAM + MIL = NJOAMMIL

RIE + BAN = RIEBAN

NÁV + DI = NÁVDI

ALB + BAS = ALBBAS

BIER + DNA = BIERDNA

GEA + TKI = GEATKI

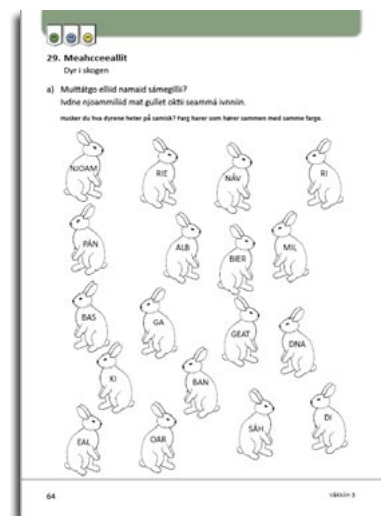
EAL + GA = EALGA

OAR + RI = OARRI

SÁH + PÁN = SÁHPÁN

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahppat elliid namahasaid meahcis
- bidjat oktii stávvaliid vai sátnin šaddet
- dovdat sániid fas
- čállit sániid riektá

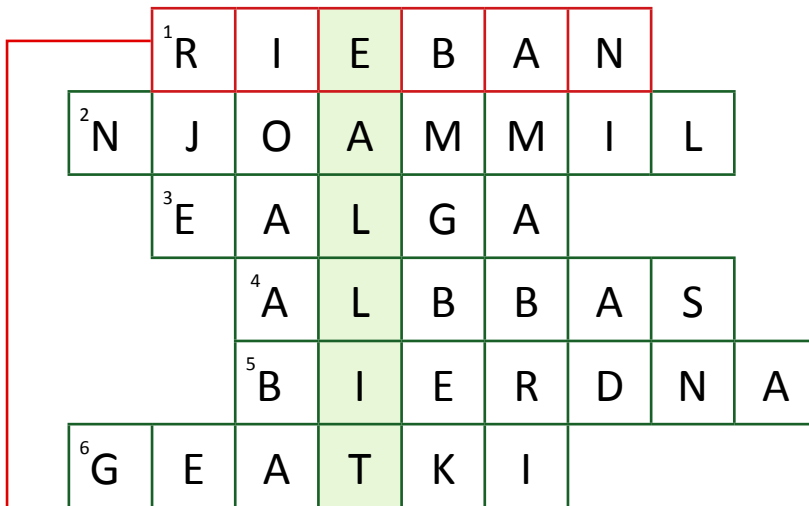
► b)

Dás galget vuosttažettiin sániid riehta čállit. Njoammilat ovddit siiddus ja sátnelista 95. siiddus sáhttet leat buorit veahkkeneavvut.

► c)

Dás galget sihke lohkat ja tulkot cealkagiid, ja čállit sániid riehta gávdnan dihtii čoavddussáni. Vaikko vel bihttá ii leatge merkejuvnon ruoná mojiin, de sáhttet áinnas buohkat geahččalit. Eatnašat nagodit dáid dušše veahá vehkiin ádden dihtii cealkagiid.

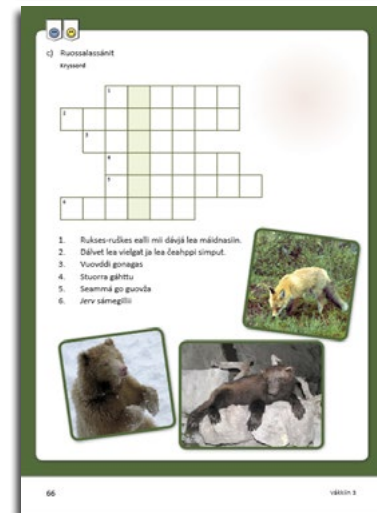

Čoavddasáni: Eallit

Fuom: Ohppiidgirjijis lea dađi bahábut sátneruvttohasas vuosttas linnjá hoigašuvvan. Oažžun dihtii e čoavddasáni álgui, fertejit oahppit lasihit ovttá ruvttá sáni álgui, ja sárggastit eret ovttá ruvttá loahpas. Mii šallošat dan!

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- lohkat ja dulcot dajaldagaid
- dovdat sániid fas
- čállit sániid riehta

Čoavddus:

► d)

Muhtumat vašuhit dán lagan bihtáid, earát fas liikojit daid. Dárogielesániit olgeš bealde leat liikká buorre veahkkín.

Čoavddus:

RIORA	<i>OARRI</i>	ekorn
IDABUOD	<i>BUOIDDA</i>	røyskatt
DOGDEHÁSPÁH	<i>GODDESÁHPÁN</i>	lemen
UPPUCO	<i>CUOPPU</i>	frosk
PÁNSÁH	<i>SÁHPÁN</i>	mus

s. 68: 30. Maid don dieđát elliid birra?

▶ a)

Dán bihttá doaivut buohkat nagodit, vaikko vel leatge muhtun sáni mat leat váddá: *seaibegeahči* ja *fuolki*. Muhto jus sii geat dárbbasit, ožžot dáid sániide veahki, de nagodit loahpa čovdrit.

Mannágo oahppit lea okto bihtá čovdán, de lea ovdamunni ahte dii čađa mannabehtet dan olles joavkkus.

Čovddus:

		Duohta	Gielis
1.	Geatki lea vielgat dálvet.	L	B
2.	Bierdna nohká dálvet.	O	U
3.	Albasis lea vilges seaibegeahči.	Š	R
4.	Rieban lea gáhtu fuolki.	E	A
5.	Rieban borrá vaikko maid.	S	T
6.	Buoidda lea stuorra ealli.	H	P
7.	Njoammil borrá sáhpániid ja murjiid.	E	I
8.	Oarri orru beasis muoras.	R	S
9.	Ealga lea stuorimus ealli vuovddis.	E	A
10.	Návdi lea biertna fuolki.	S	T

Čovddasátni: Boraspiret

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- lohkat ja áddet fáktadajldagaid
- dulkot leago sisdoallu riehta vai boastut
- oahppat veaháš elliid birra meahcis

30. Maid dieđát elliid birra?
Hva vet du om dyrene?

a) Duohta vai gielis?
Ratta eller heip?

	Duohta	Gielis
1. Geatki lea vielgat dálvet.	L	B
2. Bierdna nohká dálvet.	O	U
3. Albasis lea vilges seaibegeahči.	Š	R
4. Rieban lea gáhtu fuolki.	E	A
5. Rieban borrá vaikko maid.	S	T
6. Buoidda lea stuorra ealli.	H	P
7. Njoammil borrá sáhpániid ja murjiid.	E	I
8. Oarri orru beasis muoras.	R	S
9. Ealga lea stuorimus ealli vuovddis.	E	A
10. Návdi lea biertna fuolki.	S	T

Jus čovkkát rievttes buotkaid, de gáivnut čovddussáni mi mutala mi rovdet lea sámegilli:

b) Čále sámegilli.
Gáupa er i slett med katta.
Reven har hvit haletpo.
Eigen kalles skogens konge.
Haren lever både ved kysten, i skogen og på fjellet.

▶ b)

Dá lea veahá hástaladdi čállinbihttá, muhto lea dasa ollu veahkki bajit bihtás.

Čoavdinevttohus:

Albbas lea gáhtu fuolki.

Riebanis lea vilges seaibegeahči.

Ealga gohčoduvvo vuovddi gonagassan.

Njoammil eallá sihke mearragáttis, vuovddis ja váris.

Evttohus viidáset bargui fáttáin *Meahcceeallit*:

- Geavat sátneoahpahuskoarttaid *Meahcceeallit*, okto, páras dahje joavkkus.
- Speala *Meahccebingso*. Vuohkečilgehusa gávnnat [dáppe](#).
- Geahča smávva filmma sáhppoána birra: <https://tv.nrk.no/serie/manaid-tv-samisk-barne-tv/SAPR65013415/16-10-2015#>.
- Geahča smávva filmma ealgga birra: <https://tv.nrk.no/serie/manaid-tv-samisk-barne-tv/SAPR64005212/30-04-2012#t=7m59s>.
- Loga mánáidgirjiid dahje osiid das, ja hálešteket sisdoalu birra.

Evttohus:

Buljo, Risten ja Liisa Helander: *Gávvilis rieban*.

Davvi Girji OS 1991

Lukkari, Heikkiermas: *Eallit Sámis*. ČálliidLágádus 2009

Mienna, Jens Martin: *Gii suoládii rievssatčivgga biktasa?*

Bárus 2017

Vatle, Liv: *Esopa fábelat*. Iđut 2015

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- geahččat filmma ja háleštit sisdoalu birra
- (lohkat sámi mánáid- ja nuoraid litteratuvrra ja muitalit sisdoalus)

s. 69-70: 31. Lottit**▶ a)**

Jus dis lea leamaš lottiid birra fáddán ovdal, de lea dát álkes bargobihtá, jus ii, de sáhttet oahppit geavahit loddeplánšša veahkkin.

Čoavddus:

SKIRE

GIEHKA

GARJÁ

HURRI

GOASKIN

BUOIDEGÁCCET

Oahppit sáhttet maiddái bidjat sárgá govassá rievttis sátnái.

▶ b)

Dás sáhttet oahppit ieža válljet makkár lotti háliidit sárgut. Bihtá sáhtta viiddidit nu ahte gálget hárbhallat dadjat dahje čállit muhtun sáni/cealkaga lotti birra maid lea válljen.

▶ c)

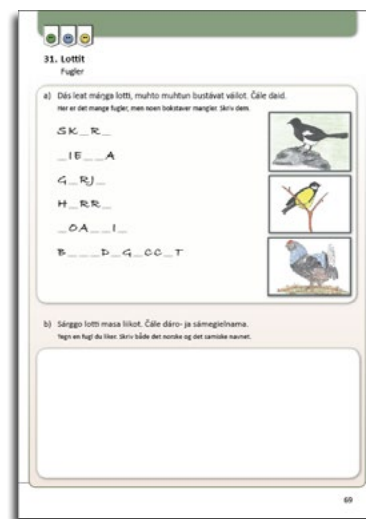
Dás ávžžuhat ohppiid álggus okto bargat. Manjá lea vuogas ovttas čađa mannat bihtá gos oahppit besset buohtastahhtit ja iskat leago boahhtán seammá vástádussii.

Čoavddus:

1. Govassá lea dušše okta skuolffi.
2. Govassá leat guokte hurri.
3. Govassá leat njeallje buoidegacceha.
4. Govassá leat golbma giega.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahppat muhtin lottiid nama-husaid
- tevdnet lotti
- oahppat jearransáni *galle*
- geavahit loguid njálmmálaš ságastallamis

5. Govas leat guokte goaskima.
6. Govas leat 5 beštora ja 4 buoidegacceha, oktiibuot 9.
7. Govas leat 1 skuolffi ja 3 goaskima, oktiibuot 4.
8. Muoras leat 13 lotti.
9. Govas leat oktiibuot 23 lotti.
10. Govas leat 46 juolggi.

Loahpas sáhtta oahpaheaddji geavahit govaidn ja ohppiid vástádusaid hárrjehallat eanet loguid geavahit njálmmálaččat, ja áinnas stuurát loguid.

Gažaldatevttohus:

- Galle skuolffi váilot jus govass galggaše leat 100 skuolffi? (99)
- Galle beštora livčče leamaš govass jus livčče logi geardde eanet? ($5 \times 10 = 50$)
- Galle giega livčče leamaš govass jus livčče čuođi geardde eanet? ($3 \times 100 = 300$)
- Galle lotti váilot jus govass galggaše leat 100 lotti? ($100 - 23 = 77$)
- Galle čalmmi leat govass? ($2 \times 23 = 46$)
- Galle čalmmi váilot jus govass galggaše leat 1000 čalmmi? ($1000 - 46 = 954$)

s. 71: Teakstabargu: 32. Lohkat, ságastallat ja muitalit

Álggahanteaksta siiddu álggus lea guovtti veršuvnnas. Teaksta čoačkkáigeassá loahppabargooasi skuvllas, ja lea álggaheapmin čállinbargobihtta mii lea muhtin dáid loahppa bargobihtáin *Vákkiin 3:s*.

Bargobihtá 32 lea oaivvilduvvon ahte oahpaheaddji stivre ja mainna oahppit barget ovttas.

► a)

Dás čujuhat ohppiid čuovvovaš lohkan-teavsttaide, ja oahppit áinnas ovttas oahpaheaddjin válljejit makkár teavsttain háliidit bargat viidáset:

Meahcceskuvla Čáhpuihis

Meahcceskuvla vákkis

Fiskes teaksta ii leat nu váttis go orru leamen, go dás leat máŋga sáni ja dajaldaga maiguin oahppit ovdal leat bargan *Vákkiin 3:s*.

► b)

Dát bargobihtá heive bures maŋŋá go oahppit leat bargan lohkanbihtta – ja áinnas ahte lea leamaš ruovttu lohkan bihtán. Hállánbulljarasain lea cealkkaálgagat mat leat ávkkálaččat álggaheapmái.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat ja ipmirdit teavstta sisdoalu
- ođđasit muitalit juoga maid lea lohkan
- geavahit teavstta vuolggasadjin háleštít juoga maid ieža leat vásihan
- oažžut movtta čállit iežas teavstta

Ulbmil dáinna bargobihtáin lea ahte oahppit galget hárbhallat čatnasit dan maid leat lohkan vásihusaiset. Dáinna lágiin addá teaksta reaiddu (sániid ja dadjanvugiid) ságastallat iežaset vásihusaid birra. Seammás addá ságastallan miela čállit iežaset meahcceskuvlla birra (geahča maiddái bargobihtá 33).

s. 71-73: Meahcceskuvla Čáhpuhis

Dát lea álkes teaksta maid juohkehaš berre máhttit lohkat, almmá veahki haga. Govvareportáša šáŋŋeris lea bajilčála, ingreassa, govat ja govvateavsttat. Šáŋŋera ulbmil lea mitalit doaimmaid ja vásihusaid, ja áinnas addit lohkkái dán dovddu ahte ieš lea leamaš doppe. Oahppit sáhttet bargat teavsttain skuvllas, ja áinnas oahpahallat eambo lohkat ruovttus.

Mii evttohat dán teavstta minsttarin iežaset reportášii. Oahppit sáhttet čállit joavkkus gos muhtimiin leat ovddasvástáduš mearriduvvon fáddái. Oahppi sáhtta maid okto bargat, dahje jovkkožiin.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- hárbhallat lohkanattáldagaid ja lohkanáddejumi
- oahpásmuvvat govvareportáša šáŋŋeriin
- oaidnit ovdamearkkaid mo eaŋkal fágateaksta sáhtta huksejuvvot govaiguin ja teavsttain
- oažžut movtta ja «minstara» maid sáhttet geavahit go maŋŋá ieža galget buvttadit guhkit teavstta

s. 74: Meahcceskuvla vákkis

Dát teaksta lea vehá hástaleaddjin maiddái fágalaš čeahpes ohppiide ge. Muhtimat soitet oaivvildit teaksta lea menddo guhki. Muhto oahppit máhtát juo ollu sániid ja dajahusaid ovda-bargguin, olgobargguin ja maŋŋebargguin, ja danin ii leat dát nu menddo váttis.

Šáŋŋera sáhttit gohčodit fáddáartihkalin danin go lea erenoamáš fáttá birra ja lea persovnnalaš vásihusat čatnon dása. Ulbmil teavsttain lea vuosttažettiin ahte movttiidahttit ohppiid gain lea potenciála čállit guhkit teavsttaid. Ii leat dárbu foku-seret šáŋŋerii jus ii leat lunddolaš dasa. Oahppit sáhttet skuvllas bargat teavsttain, ja áinnas maiddái hárbhallat lohkat dán ruovttus.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- hárbhallat lohkanattáldagaid ja lohkanáddejumi
- oaidnit ovdamearkkaid mo eaŋkal fágateaksta sáhtta huksejuvvot iežas vásihusaiguin
- oažžut movtta ja «minstara» maid sáhttet geavahit go maŋŋá ieža galget buvttadit guhkit teavstta

s. 75: 33. Čállinbargu

Mii leat válljen bidjat viiddimus čállinbargobihtá girjji lohppii, Ja oassin maŋŋebarggu loahpaheamis. Oaivvildat ahte lea ovdamunnin ohppiide ahte leat bargan earálágan bargobihtáiguin ovdal go álget čállinbargguin. Dát lea dan sivas vái ožžot inspirašuvna ja ovdanbuktinvugiid, maid sáhttet geavahit čáledettiin.

Lea vejolaš bargat čállinbargguin árat jus čađahehpet lágideami gos dát lea heivvolaš.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- buvttadit teavstta mii lea vuodđuduvvon iežaset vásihusaid bokte
- geavahit sániid ja dajaldagaid maid barggu čađa leat oahppan fáttás *Váikkiin* go galget čállit iežaset teavstta
- geavahit prentejuvvon ja digitála veahkkeneavvuid iežaset bargguin

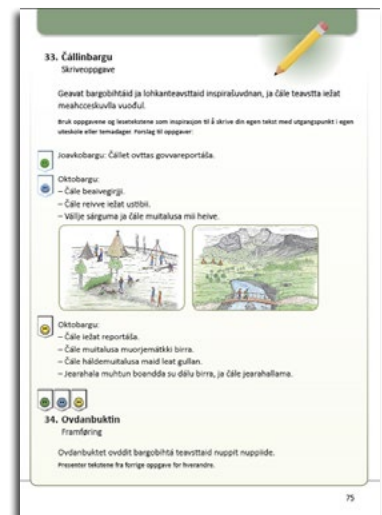
Oahppit sáhttet čállit PC:in, vai šaddet oadjebassan geavahit sámegeiel auto-divvuma, ja áinnas geavahit digitála sátnelsttuid, ovdamearkka dihtii: <http://sanit.oahpa.no/sme/nob/> dahje http://533.davvi.no/ordbok_norsam.php?finn=golle%. Lea dárbbaslaš oahpahit mo veahkeneavvut doibmet, jus eai leat ovdal dáid geavahan.

Jus oahppit háliidit ovttasbargat teaksta čállimin, de heive bures geavahit digitala ovttasčállinveahkkeneavvagiid, ovdamearkka dihtii OneDrive – Office 365. Dás sáhttet mánggas bargat ovttain dokumeanttain almmá divodit ja čatnat dáid oktan dokumeanttan maŋŋá.

Teavstta berre «almmuhit», ovdamearkka dihtii seidneáviisan, ja henget dán gos buohkat oidnet (ii dušše sámegeielohppiide), dahje digitála hámis jus skuvllas lea oktasaš digitála geavahanvuogádat. Muiet jearrat lobi váhnemiin jus almmolaččat geavahepet ohppiin govaid (ii guoskka skuvlla siskkáldas geavaheamis).

Jus laminere dahje skoadasta kontáktabáhpárin seidneáviissa ja dan maid áigu almmuhit, de sealluha barggaid buorebut, ja ollugat besset atnit ávkin dáid barggaid maŋit áiggis. Barggaid sáhttá maŋit áiggis ovdamearkka dihtii ráhkadit čájálmassan skuvllas.

Suohtaset molssaeaktu, dán sadjái go ráhkadit govareportáša seidneáviisan, lea ahte ráhkadit digitála girjji meahcceskuvlla birra Book Creator app:in maid sáhttá rahpat sihke neahttbreahtas ja PC:s. Eanet dieđuid ja liŋka mo viežžat, gávnnat dás: <http://www.statped.no/fagomrader-og-laringsressurser/finn-laringsressurs/sprak-og-tale/book-creator/>.

s. 75: 34. Ovdanbuktiin

Oahppit berrejit áramus lági mielde beassat ovdanbuktit juoga njálmálaččat earáide. Sáhttá leat buorre álgun ahte ovdanbuktit iežas teavstta siskkáldas joavkkus. Oahppit sáhttet muitalit iežas teavstta birra, dahje lohkat dán earáide joavkkus. Earát ožžot seammás guldalan hárhallama, ja maddái hárhallama ođđasit muitalit go čoahkkáigesset muhtin válđočuoggáid ovdabuktimis.

Dasto sáhttet oahppit vejolaččat maddái ovdanbuktit earáide skuvllas. Dá muhtin evttohusat:

- Bovdejehket boarrasat ohppiid, nuorat ohppiid, váhnemiid dahje áhkuid ja áddjaid geahččat seidneáviissa. Muitalehket sisdoalus.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- hárhallat ovdanbuktit iežaset barggaid earáide
- guldalit maid skuvlavieljat/oahppát muitalit
- ođđasit muitalit maid lea gullan
- (digitála mediaid bokte gulahallat earáiguin)

- Lohket muhtin teavsttaid skuvlla doaluin (ovdamearkka dihtii váhnenčoahkkimis, skuvllaloahpaemis, rabas beivviin, Vuodđoskuvlla vahku doaluin, Sámi álbmot beavvi ja 17. b. miessemánu doaluin.
- Ráhkadehpet seaidneáviissas PowerPoint-ovdanbuktimia, ja čájehehpet eará ohppiide skuvllas, dahje eará doaluin skuvllas.

Jus dis lea ustivuodaluohkká/joavku eará skuvllas, sáhttibehtet ovdanbuktit teavsttaid guđet gummiideaset Skype bokte.

Bargobihtá 24 lea molssaevttolaš bargobihtá, mii maid heive bures njálmmálaš ovdanbuktimii.

s. 76: 35. Lihkuhisvuodát ja vigit

Čuovvovaš bargobihtát lihkuhisvuodáid, soardašuvvamiid ja álgoveahki birra heive buoremusat jus álgoveahkki lea fáddán olgoskuvllas. Jus ii, de gal lea mángasa mielas dát menddo váttis.

▶ a)

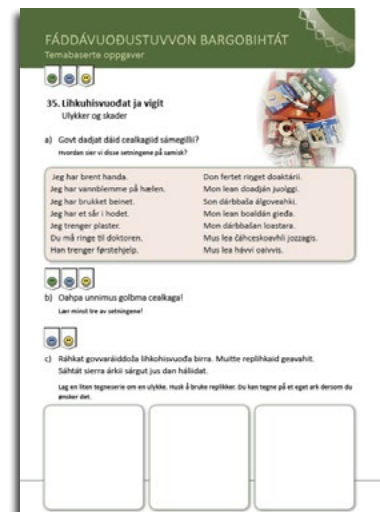
Dán bihtá sáhttet oahppit njálmmálaččat čoavdit, dahje sáhttet geavahit liántta/ivdneliántta okti čatnat dáro- ja sámegiell-cealkaga mat mearkkašit dan seammá. Čatnosin sáhttet gávahit sárgáid, loguid dahje iešguđet ivnniid.

Čoavddus:

*Jeg har brent handa. – Mon lean boaldán gieđa.
 Jeg har vannblemme på hælen. – Mus lea čáhceskoavhli jozzagis.
 Jeg har brukket beinet. – Mon lean doadján juolggi.
 Jeg har et sår i hodet. – Mus lea hávvi oaivvis.
 Jeg trenger plaster. – Mon dárbbášan loastara.
 Du må ringe til doktoren. – Don fertet ringet doaktárii.
 Han trenger førstehjelp. – Son dárbbáša álgoveahki.*

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahppat muhtin dajaldagaid lihkuhisvuodáid ja lápmašuvvamiid birra

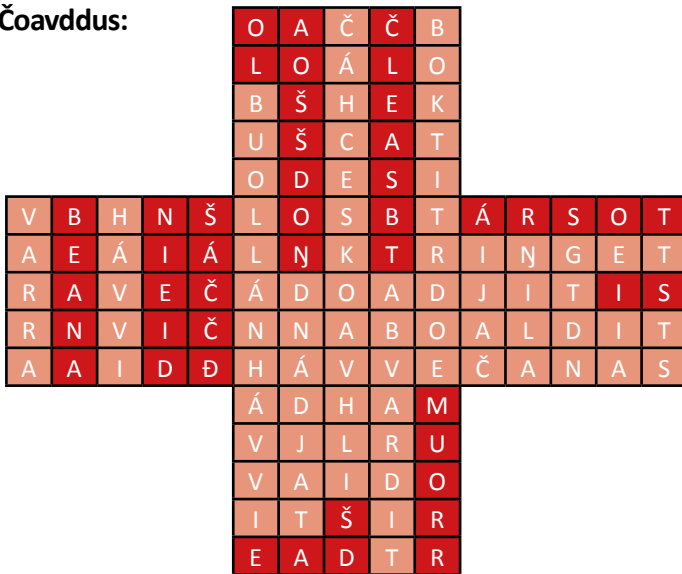
s. 77-79: 36. Álgoveahkki

▶ a)

Dás galget sániid gávdnat bustávamoivvis. Go dan galget nákcet, de fertejit diehtit erohusa substantiivvas ja vearbbas, ja mat sánit leat sámegillii.

Čoavddus:

Vearbbat:

- å brekke – doadjit
- å ringe – ringet
- å gjenopplive – boktit
- å blø – vardit
- å skjære seg – nádjat

Substantiivvat:

- gnagsår – čáhceskoavhli
- brannsåar – buollánhávvi
- blod – varra
- sår – hávvi
- bandasje – hávvečanas

▶ b)

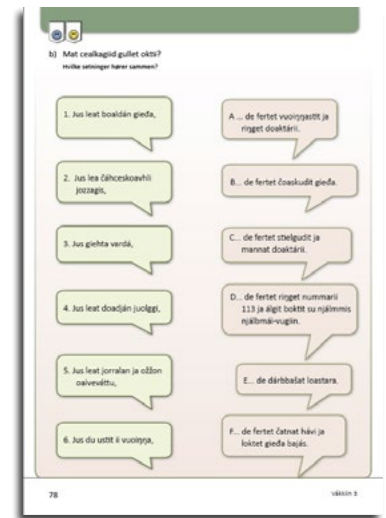
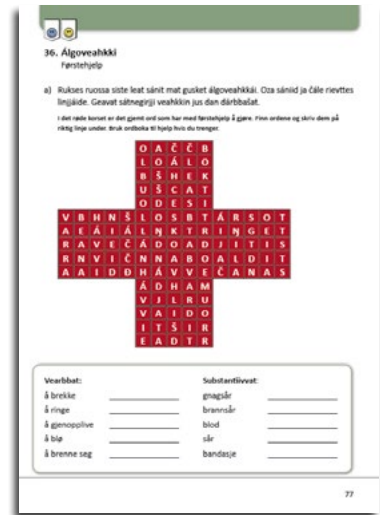
Čoavddus:

- 1+B
- 2+E
- 3+F
- 4+C
- 5+A
- 6+D

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahppat substantiivva ja vearbbas erohusa
- oahppat muhtin sániid mat leat čatnon heahteveahkkái
- čátnat oktii oassedajldagaid olles dajldagaide
- lohkat ja ipmirdit álkes heahteveahkečilgehusaid

▶ c)

De lea mángasii duođaid hástalus, muhto doaivut liikká muhtuma máhttit daid. Oahppit sáhttet áinnas ovtta bargat bihtá čoavdit.

Čoavddus:

Álgovehkki lea vuosttas **veahkki** maid don sáhtát addit iežat **ustibii** dahje nubbái gii lea leamaš **lihkuhisvuodas**.

Jus dieđát maid galggat **dahkat**, de sáhtát heakka gádjut.

Jus du ustit it **vuoinŋa**, de fertet ringet nummarii 113, ja álgit boktit su **njálmmis njálbmái**-vugiin.

Jus son vardá ollu **juolggis**, de don fertet bidjat **hávvečatnasa** ja loktet juolggi.

Jus son lea boaldán **gieđa**, de fertet **čoaskudit** dan ovdamearkka dihte čáziin.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- lohkat ja áddet earjalis teavstta álgovehkki birra
- čállit sániid mat váilojit

s. 80-89: Feara mat

Feara mat-oasis gávdnojit bihtát maid sáhtta geavahit lassibihtán sidjiide geat leat jođán bargat, dahje geardduheapmin, logahallamiin dahje barggu árvvoštallamin loahpageahčen **Váikkiin 3**.

s. 80: 37. Njálmmálaš hárbjus

▶ a)

Dán bargobihtás galget oahppit ráhkadit muhtin gažaldagaid ráhkkanan dihtii ságastallamii dahje jearahallamii muhtin eará oahppi. Jearransániid siidu 14 leat ávkálaš veahkkeneavvun, muhto oahppit sáhttet maiddái ráhkadit gažaldagaid *go*-sániin, nugo ovdamearkkas siiddu loahpas. Sii geat eai vel máhte ráhkadit gažaldagaid *go*-sániin, fertejit oažžut oahpahusa dása

Seammás *go* oahppit ráhkadit gažaldagaid, de fertejit smiehtadit maid leat bargan meahcceskuvllas, ja dát šaddá b)-bargobihtái liegganeapmi, gos galget vástidit eará oahppi gažaldagaid.

▶ b)

Dát bargobihtá bágge ohppiid háleštit. Hallan-bulljarasat govvidit mo álggahit ságastallama guovtti oahppi gaska. Álggos jearrá A, ja B vástida, ovdal go B fas jearrá Á:s. Ja de vástida A, ovdal go fas A sáhtta jearrat B:s ođđa gažaldaga.

Gávdno maiddái gárvves jearrankoarta gihpa maid sáhtta geavahit meahcceskuvlla ságastallama birra, dahje dušše hárbjehallat jearrat ja vástidit gažaldagaide (**Váikkiin 3: Jearaldatkoarttat**).

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- hárbjehallat mo geavahit jearransáni *go*
- ipmirdit ja vástidit gažaldaga
- smiehtadit iežas vásihusaid ja daguid birra

s. 81: 38. Gos? Galle vákki don dovddat?

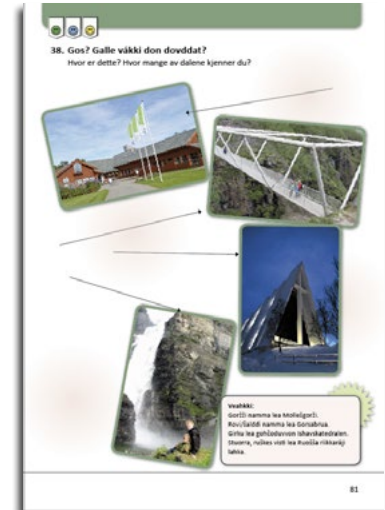
Oahppit ožžot álgit govaid geahčadit, ja oaidnit dovdetgo ovttage motiivva. Veahkkeruvttá teaksta lea jurddašuvvon veahkkin sidjiide geat eai dovdda motiivvaid, ja duodaštus daidda geat doivot motiivvaid dovdamin.

Čoavddus:

1. *Visti lea Beahčeveaileagis. (Visttis lea earret eará Øvre Pasvik Nasjonalparksenter/Bajit Báhčaveaji Álbmotmeahcci-guovddáš ja okta dutkanstašuvdna. Vistái gullá maiddá okta botánalaš gilvvagárdi.)*
2. *Gorsabrua lea Gáivuonvuovddis. (Šaldi leat geasuheaddji turistaattrakšuvdna Gáivuonas. Šaldi rasttilda baskkes gorssa, ja lea sullii 150 mehtera gorssavuđđui.)*
3. *Ishavskatedralen lea Romssavákkis.*
4. *Mollešgorži lea Ráisavuovddis/Ráisávžžis. (Dát lea dovddus eanamearka ja turistaattrakšuvdna. Allodat: 269 mehtera.)*

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat ja ipmirdit dajaldagaid
- gávdat teavsta ja gova mat oktii heivejtt
- čállit rivttes báikenamaid govaide

s. 82-83: 39. Alfabehtaárváduusat

▶ a)

Dás fertejit buot bustávaid oažžut mielde, ja riektá maŋŋálagaid. Logut bustávaid vuolde leat buorre veahkki dan guovtti boahhte bihttái. Bihttá heive maid bures geardduhit loguid ja ornetloguid.

A	Á	B	C	Č	D	Đ	E	F	G	H	I	J	K	L
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
M	N	Ŋ	O	P	R	S	Š	T	Ƨ	U	Y	Z	Ž	
16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	

▶ b)

Dás galgá juohke lohku lonuhuvvot bustávain mii vástida sáme-giel álfabehtii.

Čoavddus:

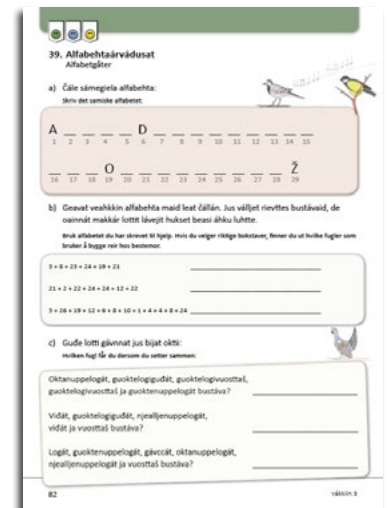
$$3 + 8 + 23 + 24 + 19 + 21 = \text{BEŠTOR}$$

$$21 + 2 + 22 + 24 + 24 + 12 + 22 = \text{RÁSTTIS}$$

$$3 + 26 + 19 + 12 + 6 + 8 + 10 + 1 + 4 + 4 + 8 + 24 = \text{BUOIDE-GACCET}$$

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- čállit sámi alfabehta
- geavahit loguid ja ornetloguid
- dovdat lottiid namahusaid

▶ c)

Denne er nok litt vanskeligere, men a)-oppgaven er til god hjelp her også.

Čoavddus:

1. + 26. + 21. + 21. + 12. = *HURRI*

5. + 26. + 14. + 5. + 2. = *ČUKČÁ*

(Dás lea dađi bahábut šaddan meattáhus bargobihttái, galgá leat *nubbi iige vuosttaš.*)

10. + 12. + 8. + 11. + 14. + 1 = *GIEHKA*

▶ d)

Dát lea vel váddáset, go dás fertejit oahppit bihttátevstta dárki-lit lohkat gávdnan dihtii maid gálget bargat. Nu ahte dás lea OVDDIT bustávva álfabehtas mii lea čoavddus.

Čoavddus:

Ole-eanu lea bivdán rievssahiid.

David-vilbealli lea bivdán njoammila.

Mia-oambealli lea bivdán riebana.

▶ e)

Čoavddus:

Mon lean gohčoduvvon Norgga álbmotlod-din ja orun jogas. Lean vielgat ja čáhppat, ja mu nubbi bustávva lea *u*.
Mu namma lea quikkut

Mon orun vuovddis ja lean čuvčča eamit. Lean ruškat ja olbmot lávejit bivdit mu. Mu maŋimus bustávva lea *l*.
Mu namma lea goahppil

Mon lean bárbmoloddi ja in liiko dálvái. Lean unna lottáš ja lean vielgat ja čáhppat. Mu vidát bustávva lea *e*.
Mu namma lea girjelivkkár

Mon lean idjaloddi ja orun vuovddis. Mus leat stuorra čalmmit, ja mu goalmmát bustávva lea *u*.
Mu namma lea skuolfi

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- geavahit alfabehta čoavddan čoavdit árvádusa
- lohkat ja čoavdit árvádusaid lottiid ja eelliid birra

d) Ole-eanu, Mia-oambealli ja David-vilbealli leat bivdán vákkiin. Jus fertejit juohke bustávva dáinna bustávvan mii boahtá ovdal álfabehtas, de gávnnat maid sii leat bivdán.

Ole-eanu lea bivdán: SIFŠÁLID

David-vilbealli lea bivdán: HYDÁNNUMÁ

Mia-oambealli lea bivdán: SIFČANÁ

e) Guhtemá lodd? Čále rievttes nama ja sárge teavttas sárgumii. *Wolven fug!* *Jin-válgvavv og sett ovre til skovningen som passer.*

Mon lean gohčoduvvon Norgga álbmotlod-din ja orun jogas. Lean vielgat ja čáhppat, ja mu nubbi bustávva lea *u*.
Mu namma lea _____

Mon orun vuovddis ja lean čuvčča eamit. Lean ruškat ja olbmot lávejit bivdit mu. Mu maŋimus bustávva lea *l*.
Mu namma lea _____

Mon lean bárbmoloddi ja in liiko dálvái. Lean unna lottáš ja lean vielgat ja čáhppat. Mu vidát bustávva lea *e*.
Mu namma lea _____

Mon lean idjaloddi ja orun vuovddis. Mus leat stuorra čalmmit, ja mu goalmmát bustávva lea *u*.
Mu namma lea _____

s. 84-85: **Fuolkkit**

40. Čále SMS-dieđuid!

Dá lea unna čállinbargobihtá gos oahppit galget čállit bearaš-lahtuidnamaid ja sániid maid leat ovdal oahppan *Vákkiin 3:s*. Dás leat váldán mielde lagamus sohkanamahusaid siiddu bajit oasis, ja lassin vel muhtin cealkkaálgaga ja veahkesáni mat leat vuolit oasis.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- geavahit fulkkiid namahusaid
- čállit dieđuid
- háleštít dajaldatšlájaid birra
- háleštít sátneluohkáid birra

Dát bargobihtá heive maid bures álgošágastallamii cealkka-málliid birra: muitaleaddji cealkagat ja jearrancealkagat – ja maiddái ságastallat postposišuvdna sátneluohkká birra sidjiide geat dasa leat láddan.

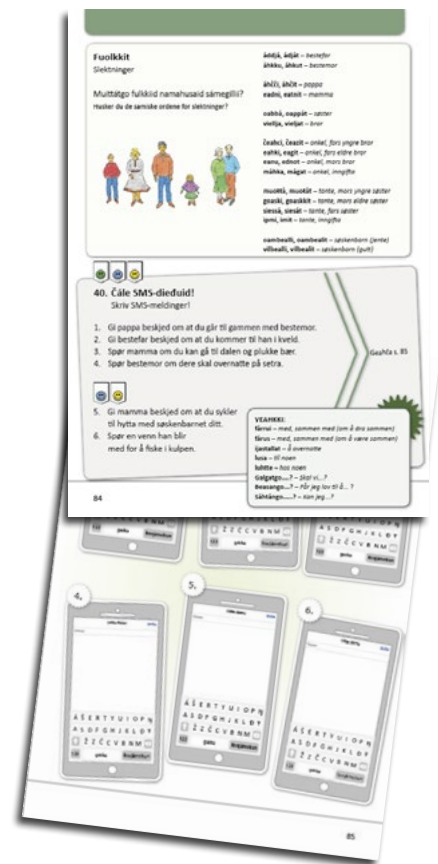
Čoavddaevttohus:

1. Áhčči, mon manan goahtái áhku fárrui.
2. Áddjá, mon boadán du lusa eahkedis.
3. Eadni, sáhtángo mannat vággái murjet?
4. Áhkku, galgatgo ijastallat geassesajis?

5. Eadni, mon sihkkelasttán bartii oambeali/vilbeali fárrui.
6. Ánne, áiggut mielde oaggut savvonis?

s. 86: 41. Stašuvndabarggut klássalanjas

Dán bargobihtás ii leat ivdnekoda danin go dát leat jurddašuvvon oktasaš aktivitehtan maid oahpaheadji stivre.

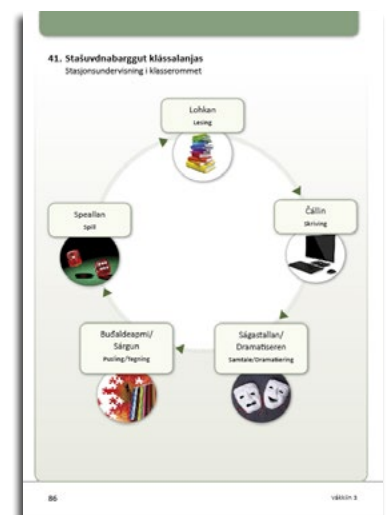
Stášuvndaoahpahuš lea bargovuohki maid oahppit bures liikojit. Sámegeiel diimmut mas leat stašuvndaoahpahuš golihit liige jođánit, leat munno vásihusat. Bures lihkostuvvan stašuvndaoahpahušdiibmu luohkkálanjas lea ovttasbargu, árjjalaš oahppit ja mánggabealálaš bargovuogit mat heivejit iešguđetge lágan oahppovugiide (vrd. oppalaš oassi kapihtal 8).

Vaikko mii leatge oahppigirjjis bihttá bidjan measta gitta manjmužžii, de sáhttibehtet liikká dan geavahit stášunoahpahušas ollu árat jus dan háliidehpet. Stášunoahpahuš heive maid bures gufihtarmuitalusa oktavođas *Bajánehket ja vulget*, dahje manjago lehpet *Šattuid* fáttáin geargan.

Mielddus 1:s leat konkrehta evttohusat njeallje iešguđet lágan stašunoahpahuš vurrui, mii bures heive loahppabargoassái *Vákkiin 3:i*.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- oažžut movtta praktihkalaš, molssašuddi ja áigeuovdilis oahpahuš bokte
- bargat välljejuvvon fáttáiguin iešguđet láchkai

s. 87: 42. Čorge substantiivaid!

Dán bargobihtta álgun heive bures ságastallat sátneluohkáid birra. Oahpaheaddji sáhtta jearrat ohppiin ahte dihtet go makkár sátneluohkáide gullet sánit mat leat siiddus. Lassin sáhtta jearrat makkár eará sátneluohkáid dihtet, ja dieđusge maiddái mii lea substantiivaid dovdomearka.

Dasto sáhttet oahppit álgit čorget substantiivaid, muhto vai dan sáhttet, fertejit áddet maid sátni oaivilduvvo. Oahppit ožžot dáinna lágiin iskat iežaset sátnemáhttu.

Čoavddus:

Eallit: *heasta, oarri, sáhpán, rieban*

Muorjjit: *jonat, čáhpesmuorjjit, sarridat*

Muorat: *soahki, sieđga, leaibi, suhpi*

Liedit: *ruksearássi, guolbbanásti, ruhtarási*

Álgoveahkki: *buollánhávvi, varra, 113, hávvečanas*

Dálus: *návet, šillju, doarta, stállja, ákšu*

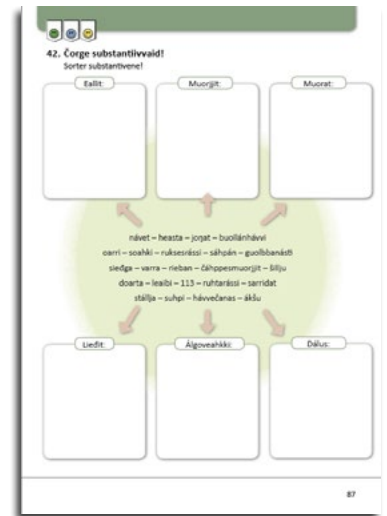
Substantiivasáttatgilvu: Dákkár bargobihttaid sáhtta čoavdit leavttuin, nugo sáttatgilvvuin, muhto dalle gáibiduvvo buorre sadji nugo stuorra luohkkálatnja, guhkes feaskkir dahje valáštanlanlanja. Ohppiid juohkit joavkkuide, ja juohke joavku oažžu sirrenbreahtta kategoriijaiguin. Nuppe geahčen lanja (oanehat gaska mađi unnit oahppit) bidjat sániid lihppuide/koarttaide, juohke jovkui koartagihpu. (Ávdnasiid gávnnat [mielddus 4:s](#)). Oahppit vižžet ovttá ja ovttá sáni, ja bidjet rivttes kategorijii. Go oahppit oaivildit ahte buot sánit leat riehta bidjon, de čurvejit «Geargan», ja oahpaheaddji dárkkista. Jus buot leat riehta, vuotá joavku. Jus leat bidjan muhtin sániid boastut, de váldá oahpaheaddji dáid eret, ja oahppit fertejit viehkat ránggáštusviekama juohke sáni ovddas mii lea boastut, muhto dušše ovttá ja ovttá sáni hávil, ovdal go besset ođđasit bidjat dáid. Joavku mas leat vuosttažiin buot sánit riehta, lea vuoti.

Guoigalus:

Jus leat unnán oahppit, ja din mielas leat menddo ollu sánit viežžat, de sáhtta bargun leat ahte viežžat 2 dahje 3 sáni juohke kategorijii. Dalle fertejit oahppit ovttasbargat ja gulahallat makkár sániid galgá viežžat.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- sátneluohkáid birra háleštít
- substantiivaid sirret
- iežas sátneriggodaga iskkadit

s. 88: 43. Guhtemuš sátni ii heive?

Dát sátnit galget eret:

gorži (lea luonddunamahus, earát leat visttit)

ealga (lea ealli, earát leat lastamuorat)

goahti (lea huksehus, earát leat eallit)

rieban (lea ealli, earát leat muorjjit)

njárga (buot leat luonddunamahusat, njárga lea earálágan danin go dát earát leat golgi čázit)

jjeret (lea muorji, ja earát leat aktivitehtat/barggut)

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat ja ipmirdit sániid mearkašumiid
- dulkot ja smiehtadit makkár sátnit eai heive earáiguin ovttas

s. 88: 44. Njálmmálaš hárbjehus

Dát lea njálmmálaš hárbjehallan gos oahppit ožžot vejolašvuoda geavahit ollu daid maid leat oahppan *Vákkiin 3*:s. Bihtta addá danin oahpaheaddjái buori vejolašvuoda oaidnit ja árvvoštallat oahppi njálmmálaš dáiddu.

Oahppit galget párain bargat, čohkkát oktiičilggiid ja addit njálmmálaš dieđuid goabbat guoibmáseaska. Juohke oahppi oažžu árkka ovdal go álget. Jus gulahallaba bures, de lea sudnos guokte gova seammá sisdoaluin, muhto guovtte lágan hápmi/stiila.

Riska dákkár lágan bihttain lea ahte muhtun oahppit geavahit menddo ollu áiggi tevnnegii ja dan ivdnemii, eaige geavat giela. Oahpaheaddji ferte leat streanggis ja deattuhit ahte deháleamos dáinna bihttain lea dialoga, iige tevnnet man čába dat lea.

Bihtta heive maiddái bures sátneluohkáid birra háleštít, go dás leat ollu postposišunnat veahkkebovssas.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- addit njálmmálaš bagadusaid
- guldalit ja tevdnet bagadallamiid bokte
- dovddiidit postposišuvnnaid sátneluohkkái

43. Guhtemuš sátni ii heive?
Háhtet ordpasser áike ovt?

Juohke linnás lea sátni mi ii heive searvá. Biija ruossa dan sátni.
I hvar laga er det ett ord som inte passar till de andra. Sätt kryss över det.

náivet	ortuviesu	gorži	buori
soahki	skáhpil	sieđga	nelga
oarrt	goahti	buoidda	njoammil
sarridat	čáhpesmuorjjit	jogat	rieban
johka	njárga	jogás	eatru
biidu	muorjen	muorren	jeret

44. Njálmmálaš hárbjehus
Muntlige aving

Bárrabargu: Bargi ovttas guovttis ja guovttis. Sárgu ja ivdnemeáhkki meahcogovaid čilgehusaid muođa. Čohkkájeahkki selgoss. Nubbi mutala maid nubbi galgi sárgut. Čilgejeahkki ja sárgu vuonulágaid.

Parovogev: Áidit sammet to og to. Tegn og fornegg merketidder etter tekketegnene. Sitt ord røgt med rødt. Den ene forteller hva den andre skal tegne. Fortæl og tegn hver sin tur.

SÁNIT

batál	oarr
bahtes	vev sátni er
beve	ovv
deagál	beavrum
deatkes	bea
genelie	ii matten
garrt	ovv
sigat	huvv
elgebealle	ovv
vevdeatkes	beve

88 vákkiin 3

s. 89: 45. Loahppaságastallan

Geavat oahpásmuvvan gova *Dálus 6*. siiddus luohkkáságastallamii vuolggan. Oahppit sáhttet vuos háleštít guovttis js guovttis gova birra, ja lea lohpi geavahit miellagovahallama čiekŋjudit iežaset govvii.

Oktasaš logahallamis leat dávjá vásihan ahte buohtastahttimis ovddit háviin go govva lei leamaš fáddán, de lea dál ohppiide álkkit hállat, sis leat stuorát sátneriggodat, ja lea eanet maid mitalit. Lea dehálaš guovdilastit dán ovdáneapmái, nu ahte oahppit ieža maiddái fuomášit dan positiivvalaš ovdáneami.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- mitalit ja oassálastit sága-stallamis
- vásihit vejolaš gielalašovdáneami

Ovdáneapmi han lea dehálaš movttiideapmi giela viidáset bargui.

Maiddá sáhtta dán bihtá geavahit kártema hálešteapmái: Oahpaheaddji čađaha hálešteami ovttagas ohppiin dahje smávit joavkkuin giellanjuovžilvuodá oaidnima dihtii. Dán sáhtta áinnas dahkat stáššunoahpahusa oktavuodas.

s. 89-91: 46. Maŋnegeahččaleapmi

Maŋnegeahččaleapmi čađahuvvo nu ahte oahppit álggus geavahit muhtun minuvtta okto, geahččalit muitit sániid ja dajaldagaid maid leat oahppan Vákkiin 3 oktavuodas. Go oahppit eai šat máhte ja dieđe eanet, berre oahpaheaddji veahkin muittuhit. Son dadjá muhtin dárogielsáni mat gullet daid iešguđet ge osiide. Guođe osiid ja sániid mainna ehpet leat bargan.

Muittátgo ...

- sámeielnamahusa muhtun dáid muriin: *skrubbær/grisebær, krøkebær, jordbær, tyttebær, molte, bringebær*
- sámeielnamahusa muhtun dáid elliin: *gaupe, bjørn, rein, frosk, elg, jerv, lemen, hare, rev, mus*
- sámeielnamahusa muhtun dáid muorain: *bjørk, selje, older, osp, rogn, hegg*
- sámeielnamahusa muhtun dáid liđiin: *blåklukke, ryllik, smørblomst, rødkløver, løvetann, skogsfiol*
- sámeielnamahusa muhtun dáid lottiin: *rype, kjøttmeis, kråke, ravn, gjøk, ørn, trost, skjære, ugle*
- muhtun sámeiel luonddunamahusa: *elv, bekk, foss, kulp, skog, eng, dal, utmark, åker*
- muhtun sámeielsánit dállođoalu birra: *gård, fjøs, bolighus, stall, ku, sau, hest, geit, slåttonn*
- muhtun sámeiel báikenamat: Dás lea buoremus ahte oahpaheaddji geavaha muhtun namahusa ohppiid iežaset lagašbáikkis.
- sámeiel dajahusa bargo- ja doaibmabijuin maid mii geavahat go leat goahtesajis: *cegget lávva, muoraidviežžat, dola cahkkehit, čázi viežžat, lávva njeaidit, goahtesaji čorget, muoraid čuollat, čázi vuoššat, márfiid bassit, smávva mátkkiid vázzit, joga bivdit, murjet*

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- iskkadit iežas sátnerriggodaga ovdáneami
- smiehtadit iežas oahppu birra

Lea dehálaš ahte oahppit čállet sániid áibbas riehta. Jus eai muitte mo čállojit, de galget čállit nugo jurddašit ahte čállo.

Go leat čađahan maŋŋegeahččaleami, de lea dehálaš ahte oahppit buohtastahttet iežaset bohtosiid ovdageahččaleamis siidu 7:s. Eanaš oahppit ožžot posiitivlaš máhttodovddu ja jáhkku ahte leat oahppan juoga. Oahppit geain leat leamaš unnán ovdáneapmi sáhttet jurddašallat manin: Mo lea leamaš iežas bargoarja? Leat go doarvái vuđolaččat bargan bargobihtáiguin, vai leat go dušše «suovastan» čađa geargan dihtii?

Fuomáš! Mii leat ráhkadan čálalaš geahččaleami *Váikkiin 3:i* jus háliidat čálalaš **geahččaleami** duođaštuššan giellamáhttui. Geahččaleapmi ii govčča buot mihtuid *Váikkiin 3*, muhto ovttas njálmmlaš bargobihtáiguin, spealuiguin ja maŋŋegeahččalemiin áddá dát buori veardidanvuodu. Geahččaleapmi gávdno guovtti hámis, 2b ja 3b, gos logut čujuhit oahppoplána gelbbolašvuodadási. Ollu oasit leat oktasaš geahččalemiin, muhto 3b lea eanet hástaleaddjin go 2b. Fertet veardidit goabbá geahččaleapmi lea heivvolaš du ohppiide. Geahččaleamit gávdnojit [mielddus 9:s](#) ja [10:s](#).

5. Olgobargu ja gielladoaibma

DOAIBMA/FÁDDÁ

Mii vuolgit meahcceskuvlii

- Báikenamat
- Luonddunamahusat
- Báikkálaš mitalusat

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- hárjehallat kárta «lohkat»
- oahppat muhtin sámi báikenama
- dovddiidit báikkálaš historjjáin
- oahppat muhtin luonddunamahusaid

OVDABARGU/ÁVDNASAT

Čálihehket kárta mii čájeha guovllu gosa mannamin lehpit, omd. www.norgeskart.no, dahje govvidehket kárta ja bardet dasa guovllu namaid.

Laminere kártaid (guovttis ja guovttis sáhttet geavahit seamma kárta) ja váldet daid mielde.

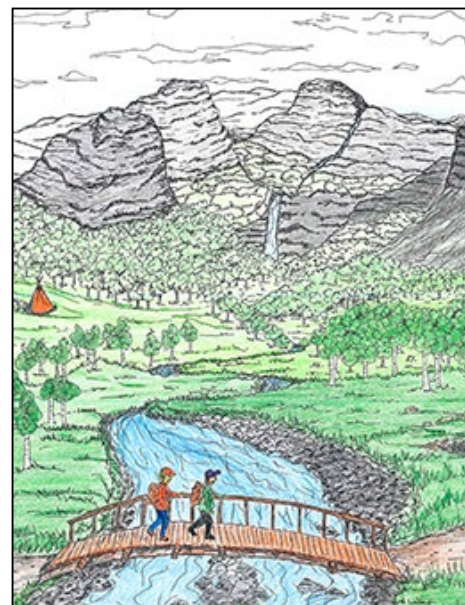
Sáhtta leat ávkkálaš váldit mielde sátnelisttu mas leat áigeuovdilis luonddunamahusat (ovdamearkan dat mii lea [dáppe](#)). Jus lehpet nu lihkožat ahte dovdebehtet resursaolbmo gii máhtta mitalit báikkálaš historjjáid guovllus gosa lehpet mannamin, de seahhtebehtet áinnas su bovdet mielde.

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

Oahpes ášši lea ahte ohppiid leat váttis oazžut giela geavahit busses, biillas dahje váccedettiin. Go lea kárta, de besset oahppit čuovvut mielde gos sii leat, ja oahppat báikenamaid jođedettiin.

Jus vácci johtibehtet, de dáidá ohppiin hoahppu ollet mátkegeahčái, ja sin soaitá váttis doallat čoahkis. Danne lea vuogas bidjat bisánanbáikkiid (maid berre merket kártii) gos bisánehpet ja čoahkkanehpet oahppat báikenamaid ja luonddunamahusaid mat «bohtet ovddal» – dahje gullat báikkálaš historjjáid.

Atnet maddái kárta vuodđun guorahallat guovllu báikenamaid goahtesaji birra. Bivdet ohppiid gávdnat dihto namaid kárttas. Makkár dieđut leat namain: Luonddunamahusat? Olbmuid namat? Eará?

DOAIBMA/FÁDDÁ

Goahtesadji
Dolastallan
Lávostallan

OVDABARGU/ÁVDNASAT

Leiraskuvlla dahje fáddábeaivvi (-beivviid) lágideami diibmo-plána berre čálijuvvot A3-formáhtii, laminerejuvvot ja hengejuvvot dollasadjái, mii lea lunddolaš čoahkkananbáiki.

Sátnelista *Dolastallan* ja sátnelista *Goahtesadji barggut ja doaimmat vákkis* berrejit maid hengejuvvot dahje biddjuvvot nu ahte oidnojit bures dollasajis. Sáhtta maid henget *Váikkiin 1* ja *2* plánšša *Meahcceskuvllas* ohppiid dihtii geat eai leat oahppan dáid sániid ovddal, ja *Dolastallan*-plánšša. Molssaeaktun sáhttebehtet maddái ráhkadit iežadet sátnelistaidd/plánššaid sániin ja dajaldagain mat didjiide buorebut heivejit.

Muitalus *Boradanboddu vákkis* heive bures drámatiseret olgun. Dán sáhttá sámegeoloahppiivoavku hárbhallat ja drámatiseret sidjiide geat leat nuorabut, dahje dárogelohppiide. Gehččet maiddá «*Lávlagat ja stoahkan*» doaimma vuolde.

Jus lehpēt ovdal bargan *Váriin 3:in*, sáhttibehtet maiddá geardduhit sániid ja dajaldagaid lávostallama birra vaikko vel ii leatge sierra fáddá *Váikkiin 3:s*. Plánššat lávu birra *Váriin* sáhttá leat buorre veahkki lávu ceggedettiin, dahje háleštan gaska-oapmin joavdelasáiggis mañnil.

Váldet áinnas mielde muhtun breahttáspealu ja sátnoahpa-huskoarttaid. Leat vuogas vuordináiggis jus lea heittot dálki dahje friddjaáiggis.

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

Dán fáttás máhttet mánga oahppi juo mánga sáni, earenoamážit jus sii leat bargatn *VVV:in* ovdal. Go mii čoahkkanit dola birra, de lea vuogas dalle diktit ohppiid geavahit sániid ja dajaldagaid maid máhttet – aiddo fal dan dihtii vái dovdet ahte sii máhttet.

Go galgat dola cahkkehit, de sáhttit háleštit das maid dárbbasit go galgat dola cahkkehit, ja dan botta go dolla buollá, de sáhttit háleštit das mii mis lea lávkkas ja makkár niesti mis lea fárus, ja mii dáhpáhuva viidáseappot eahkedis, ihtin iđđedis dahje don beaivve.

Heive bures jearahit mii lea goahtesajis, dát leat maiddá sánit ja dajaldagat maid oahppit berrejit dovdát *Váriin 1:s* ja *2:s*.

Jus dis lea lávvu mielde, de lea maiddá lunddolaš háleštit dan birra, erenoamážit jus dis lea leamaš lávostallan fáddán ovdalis (*Váriin 3*).

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahppat geavahit sániid ja dajaldagaid goahtesaji ja doaimmaid birra mat doppe dáhpáhuvet

Ovdamearka:

- Mat leat goahtesajis?
- Goahtesajis leat lávut, lávkkat, árran, báhti, čáhcelihti ja ...
- Maid mii dárbbasit go galgat dola-stallat?
- Mii dárbbasit árrangedggiid, bessiid, muoraid ja riššaid.
- Sáhtátgo viežžat ...?
- De sáhtán.
- In sáhte dannego ...
- Gilletgo ...?
- De gillen.
- In gille.
- Gii sáhttá...?
- Mon sáhtán....
- Mat dus leat lávkkas?
- Lávkkas mus leat arvebiktasat, ullobáidi, nohkkanseahkka ...
- Makkár biebmus dus lea mielde?
- Mus leat ...
- Maid mii galgat bargat go leat borran gaskabeivviid?
- Maid mii galgat bargat ihttin ovdal-gaskabeivvi?
- Maid dii bargabehtet?
- Mii cegget lávu.
- Gos lea árran?
- Árran lea lávu guovdu.
- Mat leat lávus?
- Lávus leat ...
- Boaššus leat gievkkanbiergasat nugo gáfegievndi, čáhcelihti ja biebmus.
- Gos mii lávet nohkkat lávus?
- Mii lávet nohkkat loaiddus.
- Gosa mii bidjat nohkkanseahkaid ja lávkkaid?
- Mii bidjat daid sokkiide.

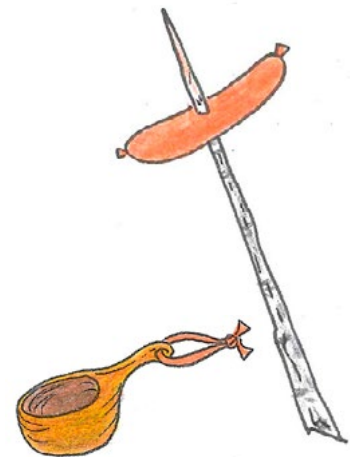
DOAIBMA/FÁDDÁ**Biebmu***Málestearpmi**Iđitbiebmu**Borranboddu**Eahketbiebmu***OVDABARGU/ÁVDNASAT**

Jus leat mállásat, de fertejit dat plánejuvvot dárkilit ovddalgihtii. Olmmáivákki skuvllas lea álo 9. luohkás dat ovddasvástáduš, ja sii ráhkadit biepmu buohkaide geat oassálastet. Vuosttas beavvi lea dábálaččat «mátkemális» (geahčas mildosa [dáppe](#)), dalle lea buot oassálastiin mielde veaháš biepmoávdnasat guhtesge, ja de ráhkadit 9. luohkkálaččat biepmu. Nuppi beavvi láve skuvla fállat mállása – váris ráhkaduvvon dábálaččat lábbábiergu, ovdamearkka dihtii čoarbealli dahje vuššojuvvon lábbábiergu ruotnasiiguin (frikasé) maid skuvllas ráhkadat ovddalgihtii. Dáinna lágiin lea *málestearpmi* váldofáddá 9. jahkeceahki ohppiide meahcceskuvllas, ja sii «besset» gievkkanbálvalusas buot eará luohkkáčekkiin. Fuopmášupmi bibmui ja biebmoráhkadeapmái lea dan dihtii organiserema duohken. Mii lávet cegget sierra gievkkanlávuv gos rájadit gievkkanbiergasiid ja oktasaš biepmo-gálvvuid. Dát lávuv lea maiddái gos biepmu ráhkaduvvo ja oktasaš mállásst dárjjoduvvojit. Bargobihtáid juogadeami dihtii lea Olmmáivákki skuvlla 5. ja 7. jahkeceahki ohppiin uhccán biepmu ja biepmu ráhkadeami birra, dan botta go nuoraidceahkis lea olu dan birra. Mis lea dattege biepmu fáddán, ja sáhttit humadit biepmu birra mii dárjjoduvvo ja dan birra maid borrat ja ráhkadit ieža iđitbiebmun, beavebiebmun ja eahketbiebmun. Ohppiin lea mielde goikebiebmu ja vejolaš bassinbiebmu, muhto lassin mii ráhkadit juoidá searválaga dola birra: *hávvarbuvrru*, *njuocogáhkuid* ja *bánnogáhkuid/duolbagáhkuid*. Sámegiel ráhkadan-bagádusa gávnnat [dáppe](#).

Jus din oahppijoavku galgá ieš málesttit, de lea lunddolaš bidjat mielde sániid ja dajaldagaid biepmoávdnasiid ja málestteami birra mat eai leat ovttá áigequovdilát dalle go oažžu dárjjoduvvot searvemállásiid. Ráhkát mielas sátnelisttu masa válddát mielde vearbaid ja substantiivvaid maid atnibehtet málestettiin. Laminere sátnelisttu ja váldde dan mielde, dan ferte henget vuogas sadjái gievkkanlávuvui nu ahte lea olahathti málestettiin. Molssa-evtolaččat sáhttihehtet atnit sátnelisttu man gávdnabehtet [dáppe](#).

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

- Hengejehket plánššaid mat čájehit sániid ja dajaldagaid mat leat áigequovdilát.
- Geavahehket giela viššalit málestettiin ja boradettiin.
- Geardduhehket sániid ja dajaldagaid mánggii.
- Jerret jearaldagaid maid oahppit galget vástidit.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- háleštít biepmu birra

Boradeami vuolde:

- Makkár biepmu dus lea mielde?
- Maid don jugat?
- Maid don borat?
- Gii lea vuoššan/bassán/ráhkadan biepmu?
- Mat leat mállásis?
- Liikotgo ...
- Sáhtátgo sáddet/geiget munnje ...
- Giitu biepmu ovddas!
- Lea hui njálggat!

Biepmu ráhkadeami vuolde:

- Mii dát lea?
- Makkár biergu/guolli dát lea?
- Maid don dagat?
- Maid don čuohpat?
- Maid don basát?
- Maid don vuoššat?
- Maid don gárvvihat?
- Sáhtátgo bidjat....
- Sáhtátgo leiket...
- Man guhká ferte duoldit?
- Govt don leat ráhkadan ...?
- Mat leat dáiggis?
- Mat leat mállásis?

Njuocogáhkut. Foto: Edel Monsen

DOAIBMA/FÁDDÁ**Kulturhistorjá: Boares dálлу****OVDABARGU/ÁVDNASAT**

Olmáivákki skuvllas lea leamaš goahtesadji Čearpmahis Čáhppesvuovddis mánga jagi. Das lea boares dállosadji mas lea geassesajbarta, goađit ja olgohivssat. Go diehko galgá beassat, ferte meattá mannat mánga eará geassesajbartta ja geassenáveha. Midjiide lea danin hui lunddolaš hállat šivtdállodoalu- ja geassesajdoaluid birra meahcceskuvllas vákkis. Earáide geat áigot mannat guovlluide gos lea sullasaš kulturhistorjjálaš biras, de ii leat várra seammá lunddolaš, muhto vákkit leat liikká geavahuvvon dehálaš oassin šivtdállodoalus ja olbmuid birge- ma oktavuodásáiggiid čađa, nu ahte dan bealis lea fáddá liikká áigequovdil.

Váikkiin 1:s ja *Váikkiin 2:s* lea fáddá elliid birra mat guhtot olgun vákkis, ja *Váikkiin:s* geassit ovdan dan fysálaš birrasa dološ dáluin, ovdamearkka dihtii visttiid namahusaid ja dehálaš bargoreaiduid. *Váikkiin 4:s* guovdilastit barggu-, ealáhusaid ja goahtehuksema.

Jus ehpet leat mannamin oahppamátkái dakkár guvlui gos lea dolos šivtdállu, de sáhtta dan fáttá maŋgil váldit. Muhto liikká sáhttibehtet dutkat ja háleštit mo olbmot leat vákki geavahan ressursan (guohtuneanan, ládjoenan, bidui, guolásteapmáimuoarračuohppamii ja murjemii). Jus dis ii leat dološ šivtdállu, de gávdnabehtet sihkkarit eará kulturmuittuid mat dáid birra mitalit, dállosajit, bivdogoađit, bálgát, boares buvrrit, streangaratit maiguin muoraid fievrredje dahje ruvkebáza- husat. Leat din duohken heivehit oahppalážu dan báikái gos lehpit. Gávdnet nu ollu go vejolaš saji birra ovdalgo vuolgi- behtet, dahje šiehtadehket muhtumiin geat bures dovdet lagašguovllu, vuolgit mielde mitalit daid birra.

Plánšačoakkáldasas ja oahppigirjjiis leat govat muhtun šivtdállo- doalus masa leat biddjon guovddáš tearpmat. Dat lea ávkkálaš veahkkeneavvun jus dis galgá leat dálloallu fáddán. Vuolá- bealde leat válddahan gilvalemii mii heive bures jus fitnabehtet muhtun šivtdoalu galledeamen, ja dalle sáhtta plánšša geavahit veahkin. Mii leat maiddái ráhkadan govvakoarttaid ja vástádus- skovi maid gilvalemis sáhtta geavahit. Daid gávnnat [mielddus 5:s](#) ja [6:s](#). Govvakoarttaid ferte mángget ja lamineret (A6) nu ahte dálkkiid girdet. Vástádusárkka mángget nu ahte juohke joavku oažžu ovttá árkká. Vástádusárkkas leat maiddái dat dábáleamos postposišuvnnat govvejuvvon dainna jurdagiin ahte oahppit galget sáhttit čilget gosa dat iešguđet dávvirat leat biddjon. Oahppit sáhttet čovddasániid árkii čállit, muhto berrejit vástádu- said njálmmálaččat addit.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahppat mutun doahpaga mat mitalit báikkálaš kulturhistorjjá birra, ovdamearkka dihtii:
 - *bálgát* – *stier*
 - *geassesadji* – *seter*
 - *murren* – *vedhugst*
 - *guohtun* – *beitemark*
 - *murjen* – *bærplukking*
 - *bivdogoahti* – *jaktgamme*
 - *ruvkerusttegat* – *gruvedrift*
- geavahit sámi báikenamaid
- guldalit ja áddet mitalusaid ja válddahasaid
- oahppat dálu visttiid namahusaid: orrunviessu, návét, buvrrit, skádjá, stállja, láhtu, návétgoahti, geasse- návét
- oahppat muhtun dálu bargoreaid- duid namahusaid, ovdamearkka dihtii: áhci, liššá, riifu, vovdna, dorte/ doarta, girdnu
- geardduhit šivihid namahusaid
- (oahppat muhtun postposišuvnna)

Plánšačoahhaldagas gávdno sátnelista gos gávdnojit oppalaš tearpmat mat leat čatnojuvvon min vákkiid kulturhistorjái. Leat dehálaš dange váldit mielde mátkái. Ohppiidgirjjis lea smávva teaksta *Miessegietti mearrasámi dálu birra*, mii sáhtá vuodđun geavahuvvot fáddái (molssaeaktun sáhttibehtet dan geavahit loahppabarggus skuvllas).

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

Geavahehket giela árrjalaččat daid iešguđet osiid oktavuodas gos fitnabehtet dahje maid ain gávdnabehtet, ovdamearkka dihtii:

- dálu nama, goađi dahje báikki
- báikenamaid lahkosis
- duohtadieđuid dálu/goađi/báikki birra
- mitalusaid čatnojuvvon báikái
- visttiid dahje dávviriid namahusat

Kulturhistorjá lea muđui dakkár fáddá mas bures heive oahpahit dárogielhálli ohppiide muhtun sámegealsániid, ovdamearkka dihtii báikenamaid.

Praktihkalaš doaimmat:

1. Govvaduodáštus

Divtte ohppiid govvidit daid iešguđet áđaid maid gávdnabehtet. Geavahehket govaid loahppabarggus skuvllas ráhkadit ovdamearkka dihtii seaidneáviissa dahje digitála girjji. Jus dološ dállosaji fitnabehtet galledeamen.

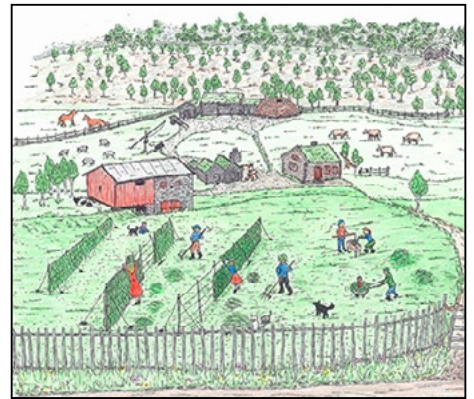
2. Iskkadit visttiid

Fitnet geahččamin dállosaji, ja fitnet buot visttiid siste, ja muitalehket manin daid gohčodit sámegillii. Ja háleštehket masa dat iešguđet dávvirat leat geavahuvvon.

3. Gilvvohallan:

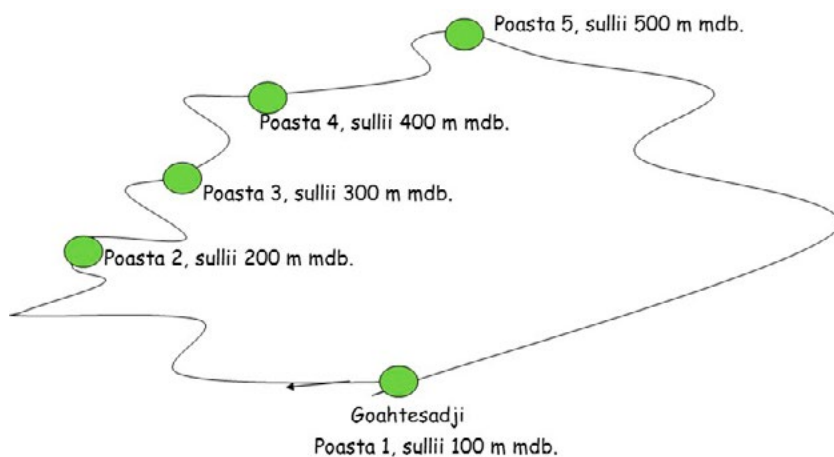
Sáddejuhket ohppiid eará guvlui dan boddii go ieš bijat/čieget 5-10 dávvir- ja elliidgovvakoarttaid (gč. [mielddus 5](#)) iešguđet sadjái. Jurddaš fal ahte dávvirat galget biddjot dakkár sajiide ahte ohppiin lea máhtolašvuolta muitalit gos dat leat (áinnas eará dávviriid lahka maid háliidat sii galget máhttit sámegillii muitalit). Lea ovdamunni ovdalgihtii čilget mo postposišunnaid geavahit. Juoge ohppiid smávit joavkkuide (2-4 oahppi juohke jovkui). Sii galget dál vánddardit birra dán sajis, ja galget geahččalit gávdnat buot govvakoarttaid, ja máhttit muitalit gos dat leat. Joavku gii ovddimus bohtá oahpaheaddji lusa ja sáhtá muitalit gos buot dávvirat/eallit leat, sii leat vuotán. Dán bihtá maddái sáhtá čađahit gilvvohallama haga.

Oahppaulbmil ja áigequovdilis dadjanvuogit/frásat, leat dieđusge sorjajačča das makkár sisdoalu leat bidjan dan kulturhistorjjálaš oassái. Danin lea vejolaš hábmet ulbmiliid dušše oppalaš vuodul.

DOAIBMA/FÁDDÁ**Birasoahppoláhttu****OVDABARGU/ÁVDNASAT**

Birasfaktorláhttu lea vuosttažettiin fágaidgaskasaš fáddá mii ere-noamážit lea čatnot luonddufágii, muhto lihkká ii daga maidige ahte mis maiddá lea giellaoahppa dán doaimma vuolde. Mii ávžžuhat dás lea dárogiella oahpahusgiellan, muhto mii välljet sániid ja dajaldagaid maiguin mii bargat sámegillii. Ulbmil birasfaktorláhttuin lea iskkadit ja buohtastahttit šattu ja šaddandiliid daid iešguđet šaddoguovlluin. Dás lea lunddolaš ahte luonddufága oahpaheaddjis lea ovddasvástádus fágalaš sisdoalus, ja sámegiel oahpaheaddjis fas heiveha das osiid sámegillii.

Mii láviimet bidjat láhttu riekkisin gos vuolgga ja moalla lea goahtesaji lahka. Láhttu ferte mannat badjosii, ja mii ávžžuhat ahte dat iešguđet poasttat biddjojit iešguđet allodagaide gos állodaterohus lea gaskal 70-100 mehtera. Muttádis lohku lea 4-5 postta.

Oahppit barget joavkkuid mielde, ja juohke poastta galget duođastit govaiguin ja bargat iešguđet doaimmaid, ovdamearkka dihtii:

- registreret allodaga ja posišuvnna
- registreret čuovgga, temperatuvrra ja biekká
- kártet eanahámádaga
- dahkat šaddoanaliissa ja mihtidit muorraallodaga
- dahkat divreanaliissa

Dárbbasreaidut dása leat: govvenápparáhta, kárta, kompássa, állodatmihtu/GPS, eanabovra, čuovgamihttu, termomehter, bieggamihtu, állodatmihttosoabbi, linjála, mihttobáddi, šaddo-čoakkáldat/flora, ja stobe ja zalo ráhkadit bivdostobe «barberfelle».

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- geavahit luonddunamahusaid ja báikenamaid
- geavahit loguid praktihkalaš okta-vuođain
- oahppat muhtun mihttoovttadagaid
- oahppat iešguđet namahusaid mat gusket dálkái: *goalki, jiella, hieibma, riđđu, stoarbma ja orkána*
- háleštít oppalaččat dálkki birra
- namahusaid oahppat iešguđet šattu
- (oahppat muhtun divrriid namahusaid)

Ovdamearkkat gažaldagaide ja vástádusaide:

Galle mehtera meara badjel mii leat?

- Dál mii leat 254 mehtera meara badjel.

Makkár čuovgafápmu lea?

- Dáppe leat 16 eV.

Galle gráda leat?

- Dáppe lea 17,5 gráda.

Makkár bieggadilli lea dál? Galle mehtera sekunddas leat?

- Dál lea 6,3 mehtera sekunddas.

Manin mii gohčodit dakkár biekká?

- Lea loaččes hieibma.

Makkár eananšládja lea dáppe?

- Dáppe lea eanemus sáttu.

Makkár šattuid dii lehpet gávdnan dás?

- Mii leat gávdnan lageža, sarridiid ja ehtemasaid.

Man allat lea diet muorra?

- Dat lea 7,5 mehtera.

Makkár divrriid dii lehpet gávdnan?

- Mii leat gávdnan čuoikkaid ja ...

Miellodus 7:s gávdno skovvi maid sáhttibehtet geavahit registret bohtosiid. Mánge ovttá árkká juohke jovkui. Skovvis leat maiddáid gažaldagat maid sámegillii sáhtát jearrat ohppiin.

«Samisk/norsk flora» dahje šaddoplanššat leat ávkkálaš veahkkeneavvut integreret sámegiela poasttain, ja **miellodus 8:**s lea ollislaš oaidnu biegganamahusaiguin sihke same- ja dárogillii. Plánšačoakkáldagas *Váriin 3*, gávdno maid plánša mas gávnnot dábbáleamos divrriid namahusaid.

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

Go lehpet poasttaid gaskka johtimin, de heive bures háleštit dáid birra:

- namaid báikkiin maid meattá johtibehtet
- luonddunamahusaid maid oaidnibehtet dan gaskkas
- dálkki
- šattuid-, elliid-, lottiid namahusaid maid oaidnibehtet dahje ehpet oainne

Daid iešguđet poasttain čilget mo mii mihtidanreaidduid geavahat ja man vuoigi mielde dárogillii, muhto sáhttit bidjat gažaldagaid bohtosiin sámegillii. Go oahppit vástidit, de besset loguid geavahit praktihkalaš oktavuodain, ja sáhttet oahppat namahusaid biekkain, eanašlájain, šattuain ja divrriin sámegillii. Dás välljebehtet ieža maid háliidehpet deattuhit.

DOAIBMA/FÁDDÁ

Álgoveahkki

OVDABARGU/ÁVDNASAT

Dát lea maiddáid fágaidgaskasaš fáddá, muhto lea vájolaš seammás doallat giellahárjehallama. Eanaš oasis oahpahusas berre leat dárogillii nu ahte oahppit eai galgga «massit» maidige, muhto sáhttibehtet välljet muhtun sáni ja dajaldaga maid oahppit galget geardduhit ja/dahje oahppat sámegillii.

Danin leat dávjá ovttas bargan báikkálaš Rukses-Ruossa servviin buriin bohtosiin. Oahpahusláhču lea leamaš guovttebealat, teorija álgoveahki birra meahcis (erenomáš doddjomiid, vardimiid, boaldimiid, suvččagemiid, gilggalde stáđisláhkái veallát, váibmo- ja geahpesgádjun) ja praktihkalaš hárjehallan čatnosiid bidjat, stielkudit ja sáhppiliid ráhkadit. Daga šiehtadusa Rukses-Ruossain buorre áiggis, ja dárkkis ahte bohtetgo sii reaiduiguin, dahje fertebehtet go ieža daid skáhppot. Muite fal dieđihit ahte oasis oahpahusas leat sámegillii, nu ahte sáhtti-behtet čielggadit mo don sámegieloahpaheaddji sáhtát lahttudit sámegiela sin fágalaš láchčui.

Sámegieloahpaheaddji ferte planet lážu sámegiel beali. Mii leat ráhkadan smávva substantiiva- ja vearba sátnelistta mat leat áigequovdil fáttáin. Dan gávnnat dáppe. Čálit dan hápmái maid háliidat, ja laminere dan, de lea dus buorre veahkkeávnnas sihke siste ja olgun.

Sátnekoarttaid *Álgoveahkki* sáhtta maiddá geavahit giellabargui olgun mátkkis jus dálki lea šiega (muđui siste lávus).

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

Sámegielat oassi ii berre manjduvot álgoveahki botta lohppii danin go ohppiin ii leat šat nu buorre bargomokta go lea fáttáin geargamin. Lea jierpmálat geavahit sámegiela lážu bargga-dettiin, vaikko juohke oassefáttá oktavuodas. Go son guhtes lea fágalaš ovddasvástáduš lea muitalan dahkanvuogi mo *vardima bissehit* dárogillii, oahppat mii ovdamearkka dihtii *vearbbaid, vardit, čatnosiid bidjat, deaddit ja loktet* sámegillii ovdalگو boahhte oassefáttáin álgit, omd. *Doddjomiid* birra.

Logahallangažaldat:

Loahpas heive biktit gažaldagaid mat logahallet dan maid oahppit leat oahppan. Gažaldatevttohusaid gávnnat girjjis olgešbealde. Oahppit sáhttet áinnas geavahit *Álgoveahki* sátnelistta veahkkin go vástidit

Árvideanstoagus:

Dii maiddá sáhttibehtet fáttá logahallat árvidanstohkosiin. Oahpaheaddji addá ovttá oahppái dávdá dahje roasmmu maid lea báhpárii čállán, dahje sovkala dan su bealljái. Earát galget sus jearrat «jo/ii» gažaldagaid gávdnan dihtii mii sus lea feaila.

Evttohus dávdáide/roasmmuide:

Dus lea issoras čoavjebávččas.
Don leat buollán gieđa.
Don it vuoigga.
Dus lea oaivebávččas.
Don varddát oaivvis.
Don leat doadján juolggi.
Dus lea skohpalas jozzagis.
Dus lea skohpalas bealggis.
Dus lea árpa čippis.

Gažaldatevttohus gávdnan dihtii vástádusa:

Leatgo buohcci?
Leatgo don doadján dávtti?
Leago dus bávččas?
Leago dus ... bávččas?
Varddátgo?
Leago dus buollánhávvi?

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahppat muhtun álkis dajaldaga álgo-veahki birra ovdamearkka dihtii:

Substantiivvat:

árpa – skrubbsår
bávččas – smerte, verk
buollánhávvi – brannsår
čáhceskoavhli/skohpalas – gnagsår
dáktedoadju – beinbrudd
deaddočanas – trykkbandasje
hávvečanas – bandasje
hávvi – sår
lihkuhvisuohta – ulykke
loasttar – plaster
sáppel – bære
vardin – blødning
varra – blod
álgoveahkki – førstehjelp

Vearbbat:

bávččastit – å verke, gjøre vondt
boktit – å gjenopplive
buollit – å brenne
čoaskudit – å avkjøle
deaddit – å trykke
doadjit – å brekke
gádjut heakka – å redde liv
lihkahit – å bevege
loktet – å løfte, heve
stielgudit – å spjelke
vardit – å blø
vuoigga – å puste

Evttohus logahallan gažaldagaide ja vástádusaide:

Maid dagat jus dus lea skohpalas?
 – Dalle bijan loastara skohpalassii.
Maid dagat jus leat buollán gieđa?
 – Dalle ferten čoaskudit gieđa.
Maid dagat jus du skihpár vardá ollu juolggis?
 – Dalle ferten bidjat deaddočatnasa ja loktet juolggi.
Maid dagat jus du skihpár lea doadján juolggi?
 – Dalle mon stielgudan ja ráhkadan sáppela.

*Dárbbasatgo don hávvečatnasa?
Dárbbasatgo don ...?
Sáhtátgo vázzit?*

Memory

Geavat *Álgoveahkki* sátnekoarttaid speallat memory.

Molssaeaktun sáhttet oahppit bargat koarttaiguin okto, páras dahje joavkkus. Geahča vuohkečilgehusa [dáppe](#).

DOAIBMA/FÁDDÁ

Alfabehtabivdu vákkis

OVDABARGU/ÁVDNASAT

Dát sáhtta leat vuogas bargobihtta meahcceskuvlla loahpas vái beassá geavahit ja oktiigeassit sániid ja dajaldagaid maid leat oahppan. Doaibma lea hárbhallat alfabehta seammás go gávdnet sániid luonddus mat álget iešguđege bustávaiguin.

Molssaeaktu 1:

Váldde mielde árkká ja čállinávdnasiid.

Molssaeaktu 2: (ovdu go lea heajos dálki)

Čállet ja laminerejehket bustávakoartačoahki juohke jovkui (koarttaid gávdnabehtet [dáppe](#)).

Leat mánga bustáva guhtege koarttas eastan dihtii čuolmma ahte muhtin bustávat hárvve/eai goassege leat sániid álggus, ja ahte muhtimiid lea váttis earuhit.

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

Doaibma sáhtta áinnas lágiduvvot gilvun:

Molssaeaktu 1:

Juohke joavku oažžu árkká masa galget čállit sámi alfabehta, dasto galget gávdnat dávviriid, sárgut ja čállit sániid mat álget buot bustávaiguin. Joavku mii lea lea atnán eanemus bustávaidd, dahje lea ožžon eanemus čuoggáid dihto áigemearis (ovdamearkan 30 minuhtas), vuoitá. Ovddalgihtii berrebehtet boahit ovttaide muhtin njuolggadusaid hárrái, ovdamearkan:

- Dušše sánit main lea dahkamuš vákkiin/vuvddiin, dohkkehuvvojit.
- Substantiivvat mat fysalaččat leat gávdnon (eai tevdnejuvvon eai ge čállojuvvon) addet 2 čuoggá.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- geardduhit sámi alfabehta
- geardduhit ja geavahit sániid mat
- sáhttet relaterejuvvot várrái

Molssaeaktu 1:

- ovttasbargat ja jurddašit strategiija (Maid gánneha: Ohcat, sárgut dahje čállit?)

Molssaeaktu 2:

- ovttasbargat ja giddet fuopmášumi muitimii

Ovdamearkkat:

Alitnásti – Ákšu – Bierdna – Cakkit – Čorru – Dolla – (geaĐggit) – Ealga – Fiskesrássi – Gollegoallu – Horbmá – Ivguvuovdi – Johka – čuKčá – Liššá – Muorra – Návet – (joŊat) – Orrunviessu – (gohPi) – Rovvi – Skadjá – Šaldi – (Tráktor) – (MuoŦŦá) – Uvlorássi – Váramat – váZZit – vieŽŽat

>>>

- Sátne mii lea sárgejuvvon dahje čállojuvvon, addá 1 čuoggá, muhto jus sátne lea čállojuvvon boastut, de šaddá dušše 0,5 čuokkis.
- Bustávát mat hárve/eai goassege leat vuosttasbustávan sániin (Ð, N, P, T, F, Z, Ž) ožžot adnojuvvot sáni siste dahje sáhtta ohppiid diktit ieža fuopmášit ahte lea veadje-meahtun gávdnat sániid mat álget dáid bustávaiguin).

Molssaeaktu 2:

Dát variánta dahkkojuvvo njálmmálaččat. Juohke joavku oažžu bustávakoartačoahki. Juohke gortii galget oahppit buktit ovtta sáni. Sii galget nappo gávdnat sáni mii álgá ovttain dain bustávain mat leat koarttas. Joavku mii ovddimus oaivvilda iežas máhttit atnit buot koarttaid, čurve «Alfabehta», ja vuoitá jus lea bargobihtá čoavdán. Jus sii dattege eai máhte dadjat ovtta sáni guhtege gortii, de oažžu čuovvovaš joavku mii čurve «Alfabehta», iskat máhttetgo sii.

DOAIBMA/FÁDDÁ

Ovttasbargogilvu

OVDA BARGU/ÁVDNASAT

Dá lea doaibmabidju mii gullá meahcceskuvlla fágáidgaskasaš oassái gos maid earátgo sámegeoloahpaheaddji galget leat mielde plánemin ja čađa čađaheamen. Doaibma galgá bures plánejuvvot ovdalgihtii, ja buoremusat doaibmá 3-4:in ohppiin guđege joavkkus, ja 3-5 joavkku geat gilvvohallat vuostálagai. Vuosttažettiin lea dát praktihkalaš, sosiálalaš ja fysalaš hárjehus mas gielalaš bealli ii leat guovddážis, muhto jus háliida, de sáhtta maiddái dása heivehit sámegeielbeali.

Eanaš oahppit liikojit dán lágan doaimmaid hui bures, muhto muhtumat eai leat nu mielas go gullet sáni *gilvvohallan*. Danin lea dehálaš ahte lea bures smihttojuvvon joavkkut, ja iešguđet lágan doaimmat nu ahte buohkat dovdet sii máhttet oba juoga nu. Leat mánga oassedoaimma/bihtta gilvvuin, gos juohke hárjehallan addá čuoggáid go dan čađahit, ovdamearkka dihtii:

- Vuotojoavku: 5 čuoggá
- Nubbin: 3 čuoggá
- Goalmmádin: 2 čuoggá
- Earát geat čađahit: 1 čuoggá

Joavku geas leat enemus čuoggát go buot hárjeheamit leat dahkkon, lea vuoitán.

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- ovttasbargat čoavdit praktihkalaš bargguid
- loahppat áigegeovdilis sániid ja frásaid, ovdamearkka dihti:

Substantiivvat:

gilvu – konkurranse
gilvaleaddji – konkurrent
ovttasbargu – samarbeid
joavku – gruppe/lag
álgga ja moalla (start og mål)
vuoitit – vinner
vuoitu – premie

Vearbbat:

gilvvohallat – å konkurrere
álgit – å begynne
vuoitit – å vinne
doapmat/skutnet – å skynde seg
vuoitáhallat – å tape

Frasat:

Doama/Skutne! – Skynd deg!
Govt manai? – Hvordan gikk det?
Mii vuittiimet! – Vi vant!
Mii šattaimet nubbin! – Vi kom på andreplass.
Mii šattaimet 3. sadjá! – Vi kom på tredjeplass.
Don ledjet hui čeahppi! – Du var kjempeflink!
li mannan nu bures, muhto lei suohtas.
 – Det gikk ikke så bra, men det var gøy.
Lei váttis ...
Lei suohtas ...
Lei láittas ...
Mii eat nagodan ...

>>>

Dii ieža mearredehpet galle hárjehusa gilvvus galget leat, muhto gilvu ferte heivehuvvot dan áigemearrái mii dis lea ja dan báikái gos dii lehpēt. Vásáhus lea ahte valáštallanoahpaheaddjit leat hui čeahppi planet ja organiseret dákkár hárjehusaid. Mii váldit liikká mielde muhtun doaibmaevttohusa:

Dakkár doaimmat gos eanemus prakihkalaš lea vuhtii váldit áiggi, ja joavkkut dahket doaimmaid vuoruid mielde:

Čalmmehis stállu:

Okta joavkkus oažžu liinni čalmmiid ovdii. Earát galget su ofelastit láhttu čađa dainna lágiin ahte addet sutnje dieđuid maid son ain galgá bargat. Láhtu sáhtta dahkat váddáseappon nu ahte bidjá iešguđet headuštemiid dan gaskii (omd. moadde gievnni man birra ferte vázzit, dahje bidjat pláŋkko dahje eará man badjel galga doarjjuhit, muhtun ávdnasa maid galgá gávdnat ja váldit bajás). *Reaidut:* bissehantiibma, báddi mainna merke vuolginsaji ja moala, ja vel headuštanávdnasiid.

Muorraguppobowlinga:

10 muorraguppola biddjojit 5-10 mehtera eret merkejuvvon sárgás. Bija sullii mehterbeali guppoliid gaskka, ja áinnas bátti mearkan mii muitala gaskka nuppi linnjái (nu ahte buot joavkkut ožžot seammá gaskka «bliŋkkaide»). Juohkehaš joavkkus oažžu bálkestanguppola mii ovdalgihtii lea merkejuvvon. Joavku čuožžu linnjá duohken, ja bálkstit vuoruid mielde geahččalit «bliŋkkaid» deaivat. Go buohkat leat bálkestan, vihket oahppit viežžat iežaset bálkestanguppoliid, ja de fas bálkestit bliŋkkaid deaivat. Go buot bliŋkkat leat gahččan, de lea bihtá čovdovuvvon. *Ávdnasat:* bissehantiibma, muorraguppolat, báddi ja spriitatušša/ gaffateipa/niibi mainna bálkestanguppoliid merke.

Muorraguppolsáttaviehan:

Joavku galgá sirdit ovttá seahka guppoliid A:s B:i, ovttá ja ovttá guppola hávil. Nubbi joavku sirdá fas guppoliid B:s A:i. *Ávdnasat:* Bissehantiibma, okta seahka guppolat, juoga mainna merke A- ja B-sajiid, omd. guokte stuorra geađggi, ranselat oktan veallánvuolildusaiguin. Dahje guhkit gaska A:s B:i, dahje eanet gáibi-deaddji šaddá bihtá.

Doaibmabijut gos buot joavkkut sáhttet oktanaga bargat (ja das lea sáhta vuosttasin geargat):

Dola cahkkehit ja duldehit 1dl čázi bábirkohpas jođáneapmosit (*ávdnasat:* 10 riššasákki ja 3 bábirkohpa juohe jovkui). Doaibmabiju ferte čađahit joga/jogaš lahka gos lea lahka čáhccái, doarvá geađggit ja muorat buot joavkkuide.

Veallánvuolildus sáttaviehan:

Joavku galgá sirdit iežaset A:s B:i jođáneapmosit guvttiin veallánvuolildusain. Ii leat lohpi eatnamii duolmmastit, ja jus oktage dan dahká, de ferte joavku fas álggus álgit. Dás dieđusge ii

gánnát šánsasaid váldit. *Ávdnasat*: 2 veallánvuolildusa juohke jovkui, ja báddi merket vuolgga- ja moalalinnjá.

Gievdnái čázi deavdit jođánepmosit bábirkoHPain maid juohke oahppi oažžu. Gievnni galgá guoddit nuppi sadjái nu ahte ii stulčče badjel. *Ávdnasat*: báddi mainna merke vuolgga- ja moalalinnjá, okta gievdni juohke jovkui ja bábirkoHPa juohke oahppái. Gievdnái ferte merkejuvvot sárggis 5-10 centte eret ravddas. Jus oahppit bohtet moalii unit čáziin go sárgá rádjái, de masset čuoggáid dan ovddas go čuoggát lohkojuvvojit oktii

Dávvggi ja 3 njuola ráhkadit, ovttá njuola ferte sáhttet báhčit mearriduvvon guhkkodahkii. *Ávdnasat*: niibbit, báddi ja loastarat.

Guoddit ovttá joavkkus dahje ovttá muorraseahka čađa merkejuvvon láhtu. Láhtu sáhttá dahkat váddáseappon go bidjá iešguđet lagan heađuštemiid dan gaskii. Ovdamearka: lávvu maid fertejit garvit birra, njeidojuvvon muorra dahje báddi guovtti muora gaska man vuoli dahje badjel seahkka/oahppi galgá, skirvehallan givnniid gaska dahje roggi man badjel galget. *Ávdnasat*: heađuštanávdnasat, báddi market vuolgga- ja moalásaji ja dáidá muorraseahkka guđege jovkui.

Čoaggit viissis meari sarridiid dahje eará murjjiid mat lahka gávdnojit. *Ávdnasat*: cearki dahje lihttermihtu man sisa murjjiid čogget.

Seahkka sáttaviehan:

Joavkkut čuoččastit vuolggasárgá duohká. Ovddimus juohke joavkkus oažžu guoros muorraseahka gihtii. Go vuolggafuopma manna, de galget mannat seahka sisa ja njuikut seahkain merkejuvvon láhtu mielde, omd. birra muhtun geađggi dahje muhtun muora birra mii lea sullii 20m eret, ja fas ruovttoluotta ja lonuhit nuppiin iežas joavkkus. Buohkat galget ovdamearkka dihtii guktii njuikut. *Ávdnasat*: Stuorra muorraseahkka juohke jovkui, ja báddi market vuolggalinnjá.

Árdnabivdu:

Joavkkut čuoččastit linnjá duohká ja ožžot dávvirlistta (vaikko sámegillii) maid skáhppot galget, ovdamearkka dihtii: 4 iešguđet lagan muorjji, lastta 4 iešguđet lagan muoras, 4 iešguđet lagan liđi main nama galget máhttit (dáro- dahje sámegillii), ovttá ullosuohku, golbma bihcabáhcaha, ovttá vilges geađggi ja juoga mii lea njuskas. Joavkkut geat bohtet ruovttoluotta eaige leat gávdnan buot mii listtas čuožžu, ožžot minusčuoggáid daid ovddas mat váilojit. *Ávdnasat*: báddi mainna market vuolgga- ja moalalinnjá, dávvirlistta maid galget gávdnat (ferte ráhkaduvvot ja heivehuvvot dan sadjái gos lehpēt). Molssaeaktun sáhttibehtet geavahit *Alfabehtabivddu*-bihtá mii lea válddahuvvon 66. siiddus.

Muhtun dáid doaibmabijuin lea ovdamunni jus oahpaheaddji lea mielde, váhnen dahje oahppi geas ovddasvástádus lea «moalagovvideaddjin», mearkkaša ahte filbme doaimma, nu ahte sáhtta dan duođaštit gii vuosttasin gearggai jus naggu buolla maŋgil.

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

A: Dušše sámegieloahppit joavkkus:

Buot bagadusaid sáhtta áddit sámegillii, muhto oahpaheaddji ferte váfistit ahte buot oahppit leat ádden bihtáid ja njuolggadusaid.

B: Seaguhuvvon oahppijoavkkut:

Muitte dát lea vuosttažettiin praktihkalaš, fysalaš ja sosiálalaš hárjeheapmi, nu ahte vejolaš sámegiel lahttudeapmi ii galgga «headuštit» sámegielat ohppiid gilvvuide oassálastit semmá láhkái go earát. Jus bagadusaid áddá sámegillii, de fertejit dat hui álkki, ja addit daid ovdalgo oassehárjehusat álget. Ferte maddái dárogiepla geavahit váfistit ahte buohkat leat bihtáid ja njuolggadusaid ádden.

C: Áibbas moadde sámegielat oahppi dárogiepla joavkkus:

Dás ii berre sámegiepla lahttudat gilvui, go dan sáhttet earát boastut áddet ja dagahit negatiivvalaš guottuid sámegillii. Sámegieloahpaheaddji ja oahppit sáhttet dan ovdii gilvui birra hállat maŋgágo gilvu lea nohkan. Oahppanmihttomearri ja frásat leat sorjjavačča das man ollu sámegiepla deattuha – ja dieđušge bihtáid sisdoallu. Ruvttá siste s. 67 leat váldán muhtun ovdamearkka oppalaš sániin ja dajaldagain mat sáhttet leat áigejuovdil.

DOAIBMA/FÁDDÁ

Lávlagat ja stoahkan

OVDABARGU/ÁVDNASAT

Mis leat álohii cehkiid gaskasaš ovttarattátlávlumat ja stoahkanbottut go leat meahcceskuvllas. Mánnga oahppi mielas leat stoahkandiimmut, main boarráseamos ohppiin lea ovddasvástádus barggahit ja guoimmuhit sin geat leat nuorabut, suohtaseamos bottut meahcceskuvllas. Dakkár doaimmat fertejit plánejuvvot ovddalgihtii. Juhket ohppiid joavkkuide ja diktet sin oažžut dili plánet makkár doaimmain sis lea miella atnit ovddasvástádusa. Moai lávejetne dadjat ahte juohke joavku ferte plánet ja ráhkkanit uhcimustá golbma iešguđege doaimma mat galget bistit 45 minuhta. Lassin lea mis dábálaččat smávit oktasaš boddu mas lávlut.

FUOM! Áigi diekkár fágaidgaskasaš doaimmaid plánemii berre váldojuvvot fágaidgaskasaš áiggis, iige sámegieldiimmuin.

Organiseren ja hoidu lea dan duohken man olu oassálastit leat, ja mo oahppijoavku lea oktiibiddjojuvvon giela ja agi dáfus.

>>>

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

Lávlla evttohusat:

Vákkiin 1: *Bea, bea, lábbážan*

Vákkiin 2: *Mon bálgáid vázzen vuovdis*

Vákkiin 3: *Ols Biera šibihat, Geassesadji dieđán, Njoammil ja rieban*

Lávlagat gávdnojit mieldosis [Lávlagat ja hoahkamat](#) (Vákkiin 1-3).

Jus ehpet geavat ahkeseaguheami nugo mii dahkat, de sáhtti-behtet gaskadási ohppiid diktit planet stohkosiid guhtet guoibmáseaset, dahje sáhttibehtet ovttas planet.

Doaibmaevttohusat: Murjen, mitalanboddu, álkkis gilvvuid, spáppastallan, láhtten ja eará lágan stoahkamat.

Muhtun doaimmat mat ovdal leat namahuvvon ovttasbargogilvvu vuolde, ovdamearka dihtii seahkkasáttaviehkan, muorraguppolbowling ja veallánvuolildussáttaviehkan, sáhttet maid geavahuvvot dán oktavuodas, muhto fal maŋŋá ovttasbargogilvvu.

Dramatiseren lea maiddái áigeovuodilis doaibma. Mitalus *Boradanboddu vákkis* heive bures gaskaceahki ohppiide hárrjehallat ja dramatiseret smávvasuvlla ohppiide, dahje dahkat dan ovttas.

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

Fertebehtet ieža árvoštallat man olu áigubehtet deattuhit sáme giela dán stoagahan- ja barggahanbottuin. Gaska- ja nuoraidceahki sáme gieloahppit sáhttet áinnas lávlut sámegillii, dahje stoahkat álkis giellastohkosiid smávvasuvlla ohppiiguin ovttas. Molssaevttolaččat sáhtta maid árvoštallat nu ahte, jus oahppit leat stimulerejuvvon fágain ja gielain olles beaivvi, de sáhttet dát stoahkanbottut leat «friijabottut» main sosiála bealit leat deatálaččabut go giellamáhttáhus.

Oahppijoavkkus mas leat dušše sáme gielat oahppit, sáhttet buot stoahkamat ja doaimmat leat sámegillii, dahje sisdoallat juoidá sámegillii. Seahkálás oahppijoavkkuin berrejit sáme gieloahppit beassat váldit oasi stoahkamiidda ja doaimmaide ovttas «earáiguin». Sáme gieloahppit sáhttet vaikkoba plánet eanet doaimmaid maid buohkat dahket sámegillii, maiddái oahppit geain ii leat sáme giella.

«Dábálaš» stoahkamat maid oahppit dovdet ovddežis, sáhttet veaháš heivehemiin adnojuvvot giellahárrjehussan. Dát leat muhtin evttohusat:

Tante Knute sáhtta ovdamearkan leat *Goaski čuolbma, Áddjá čuolbma* dahje *Eahki čuolbma* mas sáhtta hárrjehallat fuolkesániid.

Beana lea stoagus mii lea gaskal *Bálkestiit spiinni* ja *Gonagas cealká*. Dan ovdii ahte oassálastit galget spáppa bálkestiit ja dan dustet, galget oassálastit áddet gohččumiid mat addojuvvojit, ja jođánepmosit dahkat dan mii daddjo. Son gii maŋimuš dahká dan maid jođiheaddji dáhttu, oažžu *B* bustáva, ja boahhte have go son šaddá maŋimuš, de oažžu *E* bustáva. Stoagus nohká go okta oasseváldi šaddá *beana*.

Gohččunovdamearkkat:

- *Mana gievkkanlávuv lusa!*
- *Mana viežžat čáhpesmuorjji!*
- *Mana guokte lavkki maŋošguvlui!*
- *Čohkket!*
- *Njuike 5 lavkki ovddošguvlui!*
- *Čuočču ovttu juolggis!*

Gohččumat eai sáhte leat menddo váddá, ja fertejit oahppi ahká ja gielalaš dássái heivehuvvot.

Davvebiegga ja lullebiegga lea okta molssa *Stirdun noaideáhku* ektui, muhto dan ovdii go lea noaideáhku gii dahká oassálasti *Sáltebázzin*, de lea davvebiegga mii gálmmiha oassálasti jiekŋan (dalle ferte čuožžut dego jiekŋanállu) dahje geađgin (dalle galget gurpát čuohtis). Lullebiegga sáhtá sakŋadit jiekŋanálu go viehká dan birra, ja *geađgi* fas go dan badjel manna. Ovddalstoagus alga, fertejit oassálastit oahppat sániid *davvebiegga* ja *lullebiegga*, *jiekŋa* ja *geađgi* – ja diehtit makkár rolla juohkehaččas lea.

Háija bohtá sáhtá šaddat eará stohkosin dađi mielde maid áiggošii hájehalla:

Návdi bohtá stohkosis sáhtá ovdamearkka dihtii hájehallat dahje geardduhit elliid namaid maid gumpe áigu borrat (ovdamearkan: njoammil, láppis, miessi, gihcci). *Bivdi bohtá* stohkosis sáhtá seamma láhkái oahpahallat lottiid ja elliid namaid maid sáhtá bivdit (ovdamearkan: rievssat, ealga ja njoammil), ja *Goaskin bohtá* stohkosis sáhtá hájehallat lottiid ja smávva-ciebaniid namaid geat ballet goaskimis (ovdamearkan: sáhppán, goddesáhppán) ja muhtun lottiid.

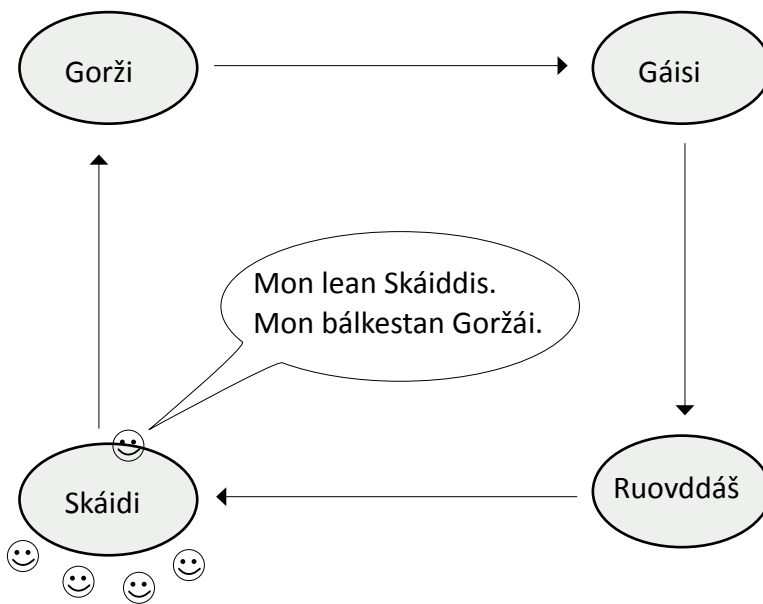
Dálkenuppástus lea stoagus mii gávdno mángga hámis ja iešguđet namahusain, muhtumat gohčodit dan *Tipp ja Topp*. Stoagus lea miellačiekŋudeami ja jođánis lihkeami birra, ja dasalassin coggat vel dasa muhtin dálketearpma. Merke golbma rieggá (omd. báttiin) sullii 20 m gaska, ja bija rieggáide dálkenamahusaid, ovdamearkka dihtii beaivvadat, stoarbma ja arvi. Gearddut galget leat nu stuorrá ahte buohkat cáhket dan sisa. Go stoagus álga, de čužžot buohkat seammá rieggá siste. De curve jođiheadji omd. «Stoarbma», ja dalle galget buohkat johtileapmosit viehkat stoarbmarieggá sisa. Son gii maŋimuš bohtá, oažžu «cuiggodusa» ja biddjo eret stohkosis boahhte have go maŋimužžan bohtá. Jođiheadji sáhtá maiddá curvet «Skoaddu!», dalle galget buohkat čekŋedit das gos leat. Stohkosa sáhtá ráhkadit váddáseappon go bidjá enet rieggáid ja dálkenamahusaid.

Krokerere² lea boares stoagus boarraset boalvaid gaskkas Olmmáivákkis. Stoagus heive jovkui 4-6 máná sullii seammá

² Lisa Vangen válddaha maiddá dán stohkosa, muhto gohčoda dan speallat tiibmarieggá. Geahča: <http://www.maloalo.no/side/images/kulturformidling/aarboka2007.pdf>

agis. Mii leat muohkkadan ovttá Harry Solhaug veršuvnnaid ja bidjan dasa álkis giellahárjehusaid mas hárjehallat báikenamaid, lokatiivva ja illatiivva:

Bardde 4 rávttu mat dahket njelječiegadasa main siiddut leat 4 mehtera dahje eanet, dahje stuorát njealječiegat (ja unit rávttut), dahje váddáset šaddá speallu. Rávttut eatnamis ožžot juohkehaš báikkálaš báikenama, ja juohke oahppi gávdná alcces duolba bálkestangeađggi. Buot oassálastit čuoččastit ovttá rávttu báldii, ovdamearkka dihtii Skáidi.

Vuosttas oassálasti galgá de geahččalit deaivat boahtte geađggi, omd. Gorži. Ovdalgo bálkesta, de ferte mitalit gos son lea, ja makkár geađggi áigu deaivat, ovdamearkka dihtii «*Mon lean Skáiddis ja mon bálkestan Goržái*». Jus deaivá, de beassá ain bálkestit nuppi geađgái, muhto jus ii deaivva, de ferte vuordit dassáži go earát leat bálkestan ovdalgo fas beassá joatkit. Son gii ovddimus joavdá láhtu birra ja lea deaivan buot njellje geađggi, lea vuotán vuosttas vuoru. Boahtte háve galgá eará oassálasti álgit. Go buohkat leat beassan oktii álgit, de lea speallu nohkan, ja son gii enaš háviid lea vuotán, lea vuoti

Muitte: Oassálasti gii vajáldahtta mitalit gos son lea, ja gosa áigu bálkestit, massá vuorus. Jus haliidat geardduhit spealu, lea ovdamunni lonuhit báikenamaid eará namaiguin.

Doallat dárkilvuoda čuoggáin, sáhtta leat vuogas juoga nu addit vuotái juohke have go rieggáin leat geargan, ovdamearkka dihtii mielkekartongakoarkka, bihca báhcaha dahje erenoamáš geađggi, nu ahte dalle vuotá son geas leat eanemus go spealuin leat geargan.

Go áigi lea loahppan, de šaddá eksámen ja joavkkut galget ovdanbuktit dan maid leat gávdnan oahpaheaddjái (dan eai beasa eará joavkkut gullat). Oahppit ožžot ovtta čuoggá juohke šattu ovddas mas nama dihtet dárogillii, ja ovtta čuoggá jus dihtet dan sámegiellamahas. Joavku geas leat eanemus čuoggát, vuoitá.

Loahpas besset oahppit deaddit šattuideaset vai sáhttet daid skuvlii váldit ja čájáhusa ráhkadit.

DOAIBMA/FÁDDÁ

Duodjeávdnasiid ohcat

OVDA BARGU/ÁVDNASAT

Jus dán doaimmas galgá leat makkárga áigga, fertebehtet ovdalgihtii leat plánen maid áigubehtet ohcat. Dan berrebehtet duodjeoahpaheaddjin ovttas bargat vai sáhttet daid ávdnasiid duodjetiimain geavahit skuvllas.

Evttohus: geđggiid čoaggit, bihca báhcahiid, jeahkáliid, goikeovssiid dekorašuvnnaid ráhkadit, liđiid maid deaddibehtet ja dain govaid ráhkadit, reatkkáid maid sahábehtet vajahassan ja ráhkadehpet ruitovuložiid. Jus áigi báhca, sáhttibehtet maiddái ráhkadit buktagiid dan bottas go mátkis lehpit. Sáhttá leat sihke sosiálalaš ja suohtas álkis duodjedoaimmaid goahtesajis dahkat ja seammás sáhttá movttiidahttit sihke njálmmálaš ja fysalaš doaimmaide

Bihttáevttohusat:

- Ráhkát luvddáid «lastajeahkális». Dat girdet bures lieggasa ja lea danin heivvolačča ráhput eret gunaid ja gavjjaid uvnna vuolde, dahje jáffuid eret bánnos, gč. omd.: <http://atelierkari.blogspot.no/2015/09/takk-for-besket-aud.html>.
- Ráhkát juovssa/dávvggi ja njuolaid, dahje siŋkalbissu maid maŋŋá sáhttát geavahit moala báhčit. Muiitta fal gummebátti ja bátti váldit mielde.
- Ráhkát luvddá dahje firona soahkeovssiin (giđđat lea álki-mus bárkku/beassi njaldit), gč. ovdamearkka dás: <https://digitalmuseum.no/011024888570/visp>.
- Ráhkát fatnasiid maiguin sáhttat jogažis gilvvohallat.
- Vuola niibbiin čába soappi ja činjat dan.
- Geahččalehket «landart» (dáidda, gova ja geometralaš hámiid birra) gč. movttiidahtti ovdamearkka dás: <https://www.bergen.kommune.no/omkommunen/avdelinger/skoler/soreide-skole/8123/article-129131>. Jus dakkár dáidaga ráhkadehpet, de lea ovdamunni govven ápparáhta geavahit ja vuos daid govvet. Govaid sáhttát maŋŋá geavahit govva-čájáhusas.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahppat áigeguovdilis substantiiv-vaid ja vearbbaid

Substantiiva ovdamearkkat:

- báhtevuolaš (gryteunderlag)
- bierdnasámil (bjørnemose)
- bihcebázet (kongler)
- dávgi ja njuolla (pil og bue)
- duohpal (sopelime)
- duolba geađggit (flate steiner)
- jeahkalat (lav, reinlav)
- jorbes geađggit (runde steiner)
- niibi
- oavssit (kvister)
- reatkkát (einer)
- sahá (sag)
- sámmálat (mose)
- navn på blomster som dere vil presse

Vearba ovdamearkkat:

- ohcat – å leite
- gávdnat – å finne
- ráhkadit – å lage
- sahát – å sage
- vuollat – å smi
- čatnat – å binde

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

Dát lea vuosttažettiin maiddái praktihkalaš bihtá mii erenoamážit lea čatnojuvvon duodjifágii, muhto jus resurssat leat doarvái, de sáhtta maiddái dahkat giellahárjehusaid dán doaimmas:

- háleštehket maid galgabehtet gávdnat ovdalگو vuolgibehtet ávdnasiid ohcat
- (luondduávdnasiid namahusat)
- háleštehket maid sáhttibehtet ráhkadit ávdnasiin maid lehpet gávdnan
- háleštehkat mo buktagiid galgabehtet ráhkadit

Dát joavku lea njeaidán lávu ja seahkaid deavdán, ja lea dál geargan loahpahit olgoskuvlla Čearpmatgiettis. Mielde ruoktot leat sis sihke ođđa máhtolašvuhta ja dáiddolašvuhta. Govva: Edel Monsen